UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

Fakulta humanitných vied

Pavol Odaloš

LITERÁRONYMÁ V SLOVENSKEJ LITERATÚRE

Banská Bystrica

2012

Autor:
Prof. PaedDr. Pavol Odaloš, CSc., Dr. h. c.
© 2012

Recenzenti:

Prof. PhDr. Ľubomír Belej, DrSc.
Prof. PaedDr. Ľubomír Kralčák, PhD.

ISBN 978-80-557-0394-7

OBSAH

Predhovor k publikácii.....5

I. Teoretické vymedzenie literároným.....7

II. Transformácia slovenských literároným v makropodmienkach.....16

III. Transformácia slovenských literároným v mikropodmienkach.....22

III. A. Premeny literárnej onymie Ladislava Balleka.....23

***1. obdobie tvorby L. Balleka – predpalánske (farebné) obdobie*.....23**

Literáronymá v Ballekovej novelistike 60. rokov.....23

Literáronymá v Ballekovom románe Biely vrabec.....31

Literáronymá v románe Trinásty mesiac.....38

Nominačný systém literáronym 1. obdobia tvorby L. Balleka.....40

***2. obdobie tvorby L. Balleka – palánske obdobie*.....42**

Literáronymá v Ballekovom Pomocníkovi.....42

Literáronymá Ballekovho Denníka lekárnika Eugena Filadelfiho.....49

Literáronymá v Ballekovom Lesnom divadle.....58

Literáronymá v Ballekovom Čudnom spáčovi zo Slovenského raja.....64

Nominačný systém literáronym 2. obdobia tvorby L. Balleka.....71

***3. obdobie tvorby L. Balleka – postpalánske obdobie (poprozaické, reflexívne)*.....71**

Literáronymá v Ballekových reflexiách Letiace roky.....72

Literáronymá v Ballekových reflexiách Zlatý stôl.....75

Nominačný systém literáronym 3. obdobia tvorby L. Balleka.....80

***Nominačný systém literáronym v tvorbe L. Balleka*.....80**

III. B. Premeny literárnej onymie ďalších spisovateľov.....84

***Literáronymá v diele Martina Kukučína*.....84**

***Literáronymá v novele Františka Švantnera Nevesta hôľ*.....91**

Literáronymá v románe Františka Švantnera Život bez konca.....**100**
Literáronymá v prozaickom diele Pavla Kondača.....**117**
Literáronymá v básnickej zbierke Eduarda Gombalu Čierny drozd.....**122**
Čas a priestor v literáronymii Pavla Hrúza.....**129**
Literáronymá v próze Maxima E. Matkina Polnočný denník.....**136**
Literáronymá v próze Maxima E. Matkina Láska je chyba v programe.....**138**
Literáronymá v románe Maxima E. Matkina Mexická vlna.....**143**
Literáronymá v románe Maxima E. Matkina Mužské interiéry.....**148**

Literatúra.....**154**

Tiráž.....**162**

Predhovor

Počiatočné nasmerovanie výskumov vlastných mien na Slovensku na etymologické a pravopisné otázky proprií bolo logickým vyústením profilovania sa onomastiky ako disciplíny, ktorá sa sformováva prostredníctvom výskumov čiastkových teoretických a praktických otázok vlastných mien. Nasledné výskumy, ktoré boli zamerané na antroponomastickú a toponomastickú problematiku, priniesli nielen mapovanie rôznych druhov antroponým a toponým enumeračným, lexikografickým a modelovým spôsobom, ale aj vyprofilovanie teoretického chápania proprií s následnými klasifikáciami vlastných mien v dichotomickom rozčlenení antroponymia – toponymia a neskôr aj v trichotomickom rozvrstvení bionymia – geonymia – chrématonymia.

Literárna onomastika ostávala mimo uvedeného stratifikačného vrstvenia onymie, lebo sa nevyprofilovalo kritérium, prostredníctvom ktorého bolo možné zaradiť literáronymá do potenciálnych klasifikácií onymie. Literáronymá sa preto skúmali v jednolivých dielach spisovateľov alebo v celej tvorbe spisovateľa s ohľadom na ich jazykovedné charakteristiky. Atraktívnosť problematiky literárnej onymie prinieslo postupné špecializovanie onomastikov aj na predstavenú onomatickú oblasť (Belej, 1995, Pastyřík, 2000), resp. orientovanie konferencií práve na problematiku literárnej onomastiky (Prešov, Olsztyn). Výskumy priniesli viaceré zaujímavé výstupy, ktoré nás motivovali k vyprofilovaniu všeobecnejšieho klasifikačného kritéria onymie, ako bolo používané kritérium základné kategórie spoločnosti (Odaloš, 2011 d). Všeobecnejšie kritérium sa odvíjalo z východiskového faktu o tom, že onymá fungujú v reálnej skutočnosti, t.j. v širokom spektre základných kategórií spoločnosti, alebo sa používajú vo virtuálnom prostredí, t.j. v širokom špektre základných kategórií autorom vytvoreného literárneho diela. Na základe uvedeného stratifikačného prístupu sme vymedzili literáronymiu (onymiu fungujúcu na ploche virtuálneho literárneho diela) a sociálonymiu (onymiu fungujúcu reálne v spoločnosti).

Problematiku literáronymie sme rozvíjali v rámci našich ďalších literáronymických výskumov, ktoré sa uskutočnili počas napĺňania grantu Vega 1/0204/08 Onymické modely literáronym v prozaickej literatúre a grantu APVV SK-UA-0009-07 Transformácia slovenských a ukrajinských onomastikonov po roku 1989. V rámci predstavených grantov sme zmapovali literáronymiu L. Balleka v celej jeho tvorbe s využitím vytvorených prístupov a termínov. Na výskumy Ballekovej onymie sme nadviazali prácami zameranými na literáronymiu M. Kukučína, F. Švantera, P. Gondáča, E. Gombalu, P. Hrúza a M. E. Matkina. Nezameriavali sme sa len, ako doteraz, na špecifické a autorom utvorené literáronymá, ale sme skúmali všetky, z nášho výskumného uhla pohľadu dôležité, literáronymá. Literáronymá

sme skúmali ako onymický celok, ktorý je determinovaný spoločnosťou a spisovateľom a ktorý má vlastné literáronymické špecifiká.

Predkladaná publikácia je syntézou výskumných aktivít z problematiky literáronymie z obdobia rokov 2002 – 2012. Prácu sme rozčlenili do troch častí.

V prvej časti o teoretickom vymedzení literáronymie sme predstavili terminológiu, ktorú sme vyprofilovali počas desaťročných literáronymických úvah nad dielami slovenských spisovateľov.

V druhej časti o transformácii slovenských literáronym v makropodmienkach sme naznačili súvislostí medzi literárnymi školami, literárnymi smermi, príp. literárnymi žánrami a literáronymami.

V tretej časti sme mapovali onymá v dielach slovenských spisovateľov na základe onymických prístupov, ktoré sme predstavili v prvých dvoch teoretických častiach. Vyberali sme si spisovateľov z rôznych období vývoja slovenskej literatúry, ktorých sme považovali za onymicky zaujímavých.

Predstavená publikácia je adresovaná všetkým, ktorí sa profesionálne alebo zo záujmu venujú problematike vlastných mien v slovenskej literatúre: onomastikom, slovakistom, slavistom, študentom a záujemcom z radov širokej kultúrnej verejnosti. Publikácia má byť skromným príspevkom k poznávaniu a k poznaniu literáronym v slovenskej literatúre.

V Banskej Bystrici 8. 8. 2012

Pavol Odaloš

I. Teoretické vymedzenie literároným

Prístupy k výskumu literároným

1.1. Výskum literároným (literárnych vlastných mien/literárnych oným, termín používame od roku 2002) možno realizovať dvojakým spôsobom: *výskumom konkrétnych literároným v literárnych dielach* a *skúmaním prístupov k výskumu literároným*, napr. Ž. Procházková (2009) rozlišuje formálno-štatistický, etymologický, komunikačný, funkčný, konfrontačný a ontogenetický prístup k výskumu literároným.

Prístupy súvisia so spektrom jazykovedných metodológií, ktoré sa vyskytovali v histórii alebo vyskytujú v súčasnej jazykovede. Etymologický výskumný prístup si všíma význam apelatívnych zložiek/ apelatívneho základu literáronyma vo vzťahu ku konaniu či charakteru postavy. Nadmerný dôraz na uvedený vzťah vedie k etymologizovaniu ako k násilnému hľadaniu súvislostí medzi autorovým zámerom a literárnymi vlastnými menami. V etymologickom výskumnom prístupe možno vidieť prvky historicko-porovnávacej gramatickej metodológie. Prístup formálno-štatistický a funkčný obsahuje prvky systémovo lingvistickej metodológie. Formálno-štatistický prístup dôrazom na fonologickú, morfologickú či slovotvornú formu zdôrazňuje formu bilaterálneho znaku. Funkčný prístup s ohľadom na funkcie propria v texte zvýrazňuje viac obsahovú stránku bilaterálneho znaku, pretože funkcie sa realizujú prostredníctvom designácie a sémantických príznakov propria. Prvky disciplín komunikačno-pragmatického obratu obsahuje komunikačný prístup záujmom o sociolingvistické, psycholingvistické a komunikačné stránky fungovania literáronyma na ploche literárneho diela. Uvádzané prístupy sa prikláňali viac k lingvistickým pohľadom, ďalšie zohľadňujú aj literárnovedné prístupy, napr. ontogenetický prístup výberom mena počas procesu písania literárneho diela na základe autorových poznámok či konfrontačný prístup, ktorý sleduje pri tvorbe a analýze diela reálne predobrazy s literárnymi postavami.

Nami uplatňovaný výskumný prístup odvodzujeme z nasledovných téz: 1. motivácia/sémantika literáronym je determinovaná spoločnosťou, resp. vývojom spoločnosti, 2. literáronymá literárneho diela vytvárajú vnútorne hierarchizovaný a štruktúrovaný systém, 3. literáronymá ako jazykové znaky plnia rôzne funkcie pri fungovaní v rámci systému literáronym literárneho diela. Prvá téza má sociolingvistické kvality dôrazom na súvislosti literatúry so spoločnosťou. Druhá téza zdôrazňuje systémový charakter subsystémov literáronym literárneho diela. Tretia téza zvýrazňuje funkcie literáronym ako znakov v systéme literáronym literárneho diela. Terminologicky sme uvedené smerovanie nášho výskumného prístupu ukotvili v rámci termínov status literáronyma, typ literáronyma, spôsob tvorenia literáronyma, funkcie literáronyma, nominačný systém literáronym, typy

nominačných systémov literáronym, centrum a periféria literáronymického systému, mikropole literáronym, makropole literáronym, transformácia literáronym. Uvedený socioligvistický, systémový a funkčný prístup na základe predložených téz má zdôrazniť komplexnosť prístupu k literáronymám, ktoré fungujú na ploche literárneho diela. Predstavený výskumný prístup sme overovali na prozaických a lyrických prácach slovenskej literatúry komplexne, ale tiež na jednotlivých dielach slovenských spisovateľov L. Balleka, M. Kukučína, F. Švantera, P. Kondáča, E. Gombalu, P. Hrúza a M. E. Matkina.

Status literáronym

1.2. Výskum literárnych vlastných mien bol viac-menej na okraji záujmu výskumu vlastných mien ako takých. Menší záujem o literárne vlastné mená bol signalizovaný viacerými skutočnosťami. Spomenieme najmä:

Literárne vlastné mená sa nenachádzali v jednotlivých klasifikáciách proprií, chápali sa ako určitá aplikácia vlastných mien v krásnej literatúre, resp. niekedy sa za vlastné literárne mená považoval len charakterizačný typ literárnych vlastných mien.

V Encyklopédii slovanskej onomastiky (2002, 2003) sa použil termín pri slovenčine literárna onomastika a vlastné mená späté s dielami umeleckej literatúry rozličných druhov a žánrov. V slovenčine na označenie literárnych vlastných mien neexistoval zaužívaný jednoslovný termín na ich pomenovanie, zo slovanských onomastík fungoval len v ruskej lingvistike termín poetonymum.

Výskumy literárnych oným v jednotlivých slovanských onomastikách sa väčšinou začínali od 2. polovice 20. storočia, napr. v západoslovanskej onomastike v češtine v súvislosti so štúdiou J. Beneša (1951) o vlastných menách v Jiráskovom diele, v poľštine v súvislosti so štúdiou H. Hendzela (1953) o priezviskách hrdinov v komédiách 18. storočia, a v slovenčine v súvislosti so štúdiou F. Buffu o vlastných menách v dielach M. Kukučína (1960). Výskumy v iných oblastiach onymie – historickej či druhovej – začali napr. v západoslovanských onomastikách oveľa skôr.

Tradičné rozdelenie oným na *antroponymá* a *toponymá/geonymá* rešpektovalo, že osoby sa vyskytovali v určitom priestore, napr. aj v Biblii v Starom zákone v Prvej Mojžišovej knihe Genezis *Adam* a *Eva* boli v *Edene* (v Raji). Novšia klasifikácia oným zohľadňovala, že osoby (*antroponymá*) vyskytujúce sa v priestore (*toponymá/geonymá*) fungovali v spoločenských vzťahoch (*chrématonymá*), ktoré boli *chrématonymicky* vyjadrené, napr. že príbeh *Adama* a *Evy* v *Edene* bol spísaný v *Prvej Mojžišovej knihe*.

Na základe predchádzajúcich úvah a statusu oným ako druhových jednotlivín sme v roku 2002 sformulovali komplexné triedenie proprií, ktoré bolo iné ako triedenia predchádzajúce, pretože ako východisko k triedeniu, ako stratifikačný kľúč bol použitý princíp komplexnejšieho mapovania oným. Vychádzali sme zo všeobecnejšieho kritéria, ktoré sa odvíjalo z východiskového faktu o tom, že onymá fungujú v reálnej skutočnosti, t.j. v širokom spektre základných kategórií spoločnosti, alebo sa používajú vo virtuálnom prostredí, t.j. v širokom spektre základných kategórií autorom vytvoreného literárneho diela. Na základe uvedeného stratifikačného prístupu sme vymedzili literáronymiu (onymiu fungujúcu na virtuálnej ploche literárneho diela, literárnu onymiu) a sociálonymiu (onymiu fungujúcu reálne v spoločnosti, spoločenskú onymiu).

Literáronymia teda neskúma reálne spoločensky fungujúce propriá – označili sme ich ako *sociálonym*á (spoločenské onymá) a následne členili triadicky na bionymá, geonymá a chrématonymá – ale sa zameriava na *literáronymá – na vlastné mená literárneho priestoru v literárnych dielach*, ktorých vznik je literárne podmienený existenciou individuálnej interpretácie sveta spisovateľom. *Sociálonymá* (väčšina) sú spoločensky reálne, *literáronymá* (väčšina) sú spoločensky virtuálne, no literárne reálne. Vznik *literároným* je podmienený existenciou *sociáloným*.

Vyčlenenie *onomastiky* ako náuky o vznikaní a fungovaní propriálnych pomenúvacích sústav a o ich realizácii v konkrétnych podmienkach spoločenských, miestnych a časových (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, s. 293) a *antroponomastiky* ako disciplíny, ktorá sa zaoberá výskumom tvorenia a fungovania menných sústav v spoločenskej komunikácii (Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 66), nás motivovali a následne podnietili k vyprofilovaniu *literáronomastiky ako disciplíny zaoberajúcej sa výskumom vytvárania a fungovania literároným ako literárnych vlastných mien v literárnych dielach v rôznych obdobiach (v periodizácii slovenskej) literatúry*. Literárna onomastika má synchrónny aj diachrónny rozmer, preto môžeme hovoriť o synchrónnej aj diachrónnej literáronomastike. *Základnou jednotkou literáronomastiky je literáronymum. Súbor literároným vytvára literáronymiu.*

Typy literároným

1.3. V nami skúmaných literárnych dielach sa vyskytovali tri typy *literárnych vlastných mien* (pozri aj L. Belej, 1995).

Prvý typ predstavovali literáronymá, ktoré si utvoril autor. Boli to autorské literáronymá, ktoré boli pre neho charakteristické a nenachádzali sa v prozaických dielach iných spisovateľov. Mohli by sme ich však nazvať aj *transpozičné literáronymá*, lebo vznikli

na základe sémantického metaforického a metonymického preberania so zámerom charakterizácie, symbolizácie a evokácie. Za transpozičné literáronymá pokladáme autorské románové postavy, názvy prírodných a spoločenských realít, názvy románov, názvy kapitol románov a tiež pseudonymy autorov.

Druhý typ vytvárali literáronymá, ktoré fungovali v bežnom živote alebo boli ich kombináciou. Nepomenúvali však osoby totožné s nositeľmi mien v realite, pretože pomenúvali literárne postavy. Vznikli na základe transferačného preberania z reality, a preto ich môžeme pomenovať aj ako *transferačné literáronymá*.

Tretí typ tvorili literáronymá diachrónne či synchrónne existujúcich osôb/osobností, ktoré vstupovali do literárneho textu a zastrešovali text ako reprezentanti spoločnosti, napr. ako zástupcovia istej politickej línie. Uvedený typ literároným mal paralely osôb v spoločenskej komunikácii, kým predchádzajúce dva typy literároným nemali paralely existujúcich osôb v spoločenskej komunikácii.

Funkcia literároným

1.4. Ak funkciu vo všeobecnosti chápeme ako účel určenia, tak funkciu literároným odvodíme od funkcie jazyka: od kognitívnej (poznávacej) a komunikatívnej (dorozumievacej) funkcie. Kognitívnej funkcii jazyka zodpovedá identifikačno-diferenciačná, temporálno-lokalizačná a literárna funkcia literároným. Komunikatívnej funkcii jazyka prináleží národnoreprezentačná, anticipačná/predznamenávacia, sociálna, veková, vzťahová, konvenčná a módna, asociačná (evokačná), ideologická, humorná, súvzťažná, antinómická, charakterizačná a symbolická funkcia literároným. Kognitívne funkcie literároným sa špecifikujú (skonkrétňujú) v komunikačných funkciách literároným. Identifikačno-diferenciačná funkcia sa napĺňa ako národnoreprezentačná funkcia. Temporálno-lokalizačná funkcia sa realizuje ako anticipačná/ predznamenávacia, sociálna, veková, vzťahová, konvenčná a módna, asociačná (evokačná), ideologická, etymologická, humorná, súvzťažná a antinómická funkcia. Literárna funkcia sa uplatňuje ako charakterizačná a symbolická funkcia literároným.

Identifikačno-diferenciačná funkcia literároným je určená na identifikáciu pomenovaním a súčasne na základe pomenovania odlíšením od ostatných postáv či realít. Identifikácia a diferenciácia sa v skúmaných literárnych dielach uskutočňovala vždy semioticky prostredníctvom určitého jazyka, ktorého nositeľom bol istý národ/ bolo určité etnikum. Identifikačno-diferenciačná funkcia sa preto skonkrétnila *v národnoreprezentačnej funkcii* a vyjadrila sa spisovným alebo dialektovým jazykovým útvarom národa/ etnika.

Temporálno-lokalizačná funkcia literáronym vyjadrovala časové špecifikácie a priestorové špecifiká otlačené vo vlastných menách literárneho diela. Temporálno-lokalizačná funkcia literáronym sa napĺňala ako fungovanie literáronyma v určitom priestore a čase. *Anticipačná/ predznamenávacia funkcia* (pri názvoch románov, zbierok či pri iných väčších/menších literárnych celkoch) signalizuje románové onomastické kvality. *Sociálna funkcia* literáronym sa prejavila v odlišnom pomenúvaní sociálnych vrstiev spoločnosti. *Veková funkcia* literáronym vyjadrila odlišné pomenúvanie vekovo diferencovaných osôb. *Vzťahová funkcia* literáronym situačne alebo systémovo zdôrazňovala vzťah k postavám. *Konvenčná a módna funkcia* literáronym označovala pomenúvanie bežnými, frekventovanými, tradičnými a teda konvenčnými menami, resp. menami novými, netradičnými, a preto módnymi menami. *Asociačnú (evokačnú) funkciu* literáronym možno vysvetliť prostredníctvom asociácií napr. na povolania protagonistov. *Ideologická funkcia* literáronym znamenala prispôsobovanie mien štátnej politike a oficiálnemu jazyku. *Etymologická funkcia* literáronym sa zameriavala na vysvetlenie motívu vzniku literáronyma. *Humorná funkcia* literáronym sa realizovala v dôsledku spojenia oným s neočakávanými skutočnosťami, jeho výskytu v neočakávaných situáciách či celkove v spôsobe jeho utvorenia. *Súvzťažná funkcia* literáronym pomenúvala určitú formu súčinnosti postáv. *Antinómická funkcia* literáronym rámcovala odlišnosť až protichodnosť charakterov postáv a ich konania.

Literárna funkcia literáronym znamenala zakontextovanie literáronyma v rámci určitého literárneho smeru, prúdu či literárnej školy (epická klasicistická onymická funkcia, lyrická preromantická onymická funkcia, lyrická romantická onymická funkcia, epická realistická onymická funkcia, lyrická symbolistická onymická funkcia, epická naturistická onymická funkcia, epická postmoderná onymická funkcia) a napĺňala sa prostredníctvom *charakterizačnej funkcie literáronym*, príp. sa charakteristika ešte spresňuje, napr. kolorická alebo antonymická charakteristika. Literárna funkcia literáronym ako charakterizácia mohla prechádzať až do *symbolickej funkcie* prostredníctvom symbolizovania a symbolov niekoho či niečoho. Boli to symboly diela, doby a spoločnosti.

Ďalšie funkcie uvádzajú napr. M. Knappová (1993), sociálne zaraďujúcu, typizačnú, resp. L. Dimitrovova-Todorová (Slowiańska onomastyka. Encyklopedia. I. 2003) aj sociologickú, expresívnu, estetickú, klasifikačnú a pod.

Spôsoby tvorenia literáronym

1.5. Literárne vlastné mená sa tvoria nasledujúcimi spôsobmi tvorenia:

a) *Transferačným preberaním* z reality bez vzťahu k denotátu pri literárnych postavách a so vzťahom k denotátu pri historických postavách, analogicky možno preberať tiež názvy prírodných a spoločenských realít.

b) *Transpozičným metaforickým alebo metonymickým spôsobom tvorenia* so zámerom charakterizácie alebo symbolizácie postáv, prírodných a spoločenských realít.

c) *Transformačným spôsobom* na základe modifikácie východiskového tvaru prostredníctvom proprializácie apelatív a formou humornej úpravy či interpretácie mena, názvov prírodných a spoločenských realít.

Nominačný systém literároným

1.6. *Nominačný systém v literárnom diele chápeme ako model funkčnej realizácie proprií.*

1.6.1. Nominačný systém literároným v literárnom diele je determinovaný tematickým zámerom autora, t. j. pochopením fabuly ako dejovej osnovy, dekódovaním sujetu ako dejovej konštrukcie diela a interpretovaním motivačnej bázy.

Nominačný systém literároným v literárnom diele vytvára funkčne štruktúrovaný systém literároným, ktoré sa používajú v literárnom čase na určitom literárnom mieste v rámci literárneho diela.

Konkrétny autor tak vytvára nominačný systém literároným určitého literárneho diela, nominačný systém literároným určitého obdobia vlastnej tvorby alebo nominačný systém literároným celej literárnej tvorby.

1.6.2. *Typy onymických systémov*

Zhoda alebo nezhoda literárneho času a priestoru s reálnym historickým časom a priestorom umožnila vyprofilovať typ nominačného systému literároným.

Na základe zhody a nezhody literárneho času a priestoru s historickým časom a priestorom rozlišujeme osovo neštruktúrovaný onymický systém, v ktorom sa nezhodoval literárny a historický čas a priestor, a osovo štruktúrovaný onymický systém, v ktorom sa zhodoval literárny a historický čas a priestor. Vychádzajúc z predstavených parametrov, vyčleňujeme dva typy onymických systémov: *lineárny onymický systém* a *plošný onymický systém*.

1.6.3. *Lineárny onymický systém* je osovo neštruktúrovaný onymický systém. Je ho možno aplikovať vtedy, keď dej prózy neprebiehal v reálnom, ale v literárnom čase aj priestore. Lineárny onymický systém sa môže napĺňať prostredníctvom prostej enumerácie literároným alebo formou enumerácie determinovanej typmi postáv. V rámci lineárneho

osovo neštruktúrovaného onymického systému môžeme potom vyčleniť dve funkčné realizácie uvedeného typu.

Prvý podtyp vytvorila enumeračná realizácia s dôrazom na jednotlivé použité literáronymá, napr. v Ballekových prvých prózach (Odaloš, 2007a).

Druhý podtyp vytvoril onymický systém determinovaný typmi postáv, napr. v prvom období Ballekovej tvorby možno realizovať nominačný systém celého farebného obdobia na základe antinómického charakteru postáv ako nositeľov odlišných životných koncepcií vo vzťahu k ľuďom (byť k nim zlý a byť nim dobrý), resp. na základe sociálnej neetablovanosti a sociálnej etablovanosti protagonistov (pozri aj Hochel, 2005).

1.6.4. *Plošný (priestorový) onymický systém* je osovo štruktúrovaný, pretože dej prebiehal v reálnom historickom čase aj priestore, čo umožnilo vytvoriť priestorový vertikálno-horizontálny systém. Vertikálna os je spojená s časom a horizontálna os je prepojená s priestorom.

Literárny a historický čas a priestor majú v uvedenom systéme spoločné koordináty. Spoločné koordináty nedeklarujeme len ako presné zhody časov a priestorov v dobe písania práce, ale aj ako reflektovanie na kategóriu času a priestoru. Zhodné/spoločné súradnice časov a priestorov sú potom signalizované časovými a priestorovými údajmi alebo údajmi naznačujúcimi/ nahrádzajúcimi temporálne a lokálne rámcovanie.

Spoločné koordináty zdôrazňuje tiež kresťanské spoluurčovanie času a priestoru, keď historický čas bol naznačený údajmi kresťanského roka aj prostredníctvom mien v kalendári, napr. mená typu na Jána, pričom plynutie roka sa na slovenskej dedine signalizuje tiež temporálnymi údajmi typu Kvetná nedeľa. Spoločné koordináty podporuje aj monetárne spoluurčovanie času a priestoru typu zlatý, grajciar či koruna.

Nominačný model sa profiloval v rámci súradníc vertikálnej a horizontálnej osi napr. v románe L. Balleka Pomocník.

Vertikálna os, nasýtená literárnymi antroponymami, vyjadrovala časové kvality, životné nominačné premeny persón a spoločnosti. Jeden pól obsadila mužská dvojica reprezentovaná literáronymami Riečan a Volent, druhý pól patril dámskej dvojici protagonistiek Riečanovej a Eve. Os dotvárali postavy a postavičky propriálne a apelatívne označené.

Horizontálna os, naplnená literárnymi geonymami a chrématonymami, signalizovala lokálne, miestne zemské súvislosti. Román neprebiehal vo filozoficko-lyrickom priestore (aj čase), ale v historickom priestore (aj čase) vo vzťahu ku konkrétnym spoločenským štruktúram.

Plošný onymický systém sa môže napĺňať prostredníctvom realizácie príbehu s opozitným, hviezdicovým či trojuholníkovým vzťahom hlavných postáv, napr. v prózach (Odaloš, 2005, 2006 a, 2007 a, b) alebo formou tematického a vzťahového prepojenia reflexií ako kontinua profilujúceho sa na samostatnosti, súčinnosti a súvislosti, napr. v reflexiách zameraných na viaceré nedejovú úvahy a malé úvahovo-príbehové reflexie (Odaloš, 2007 c, d).

1.6.5. *Antroponymický čas* je časový bod alebo časové obdobie, keď antroponymum existovalo a používalo sa v komunikácii. S antroponymickým časom je spojený aj antroponymický priestor. *Antroponymický priestor* je územie, na ktorom fungovalo antroponymum. *Antroponymický časopriestor* je časová a priestorová determinovanosť literáronyma. Analogicky môžeme charakterizovať tiež *geonymický čas, priestor a časopriestor i chrématonymický čas, priestor a časopriestor.*

1.6.6. Vo vzťahu k uvedeným termínom je možné sledovať tiež *multitemporálnosť* ako mapovanie napr. literárnych antroponým vo viacerých dobách, v istom úseku existencie ľudstva, *multietnickosť* ako profilovanie sa literáronym v dôsledku koexistencie etník, národov a národností, *multilokálnosť* znamená geonymické a chrématonymické zaznamenávanie viacerých prírodných a spoločenských priestorov synchrónne a diachrónne, *multištýlovosť* ako používanie viacerých štýlov a s nimi súvisiacich literáronym.

Centrum a periféria onymického systému

1.7.1. Z hľadiska vzťahu centra a periférie v onymickom systéme môžeme vyčleniť *kompozično-sémantické onymické centrum a kompozično-sémantickú onymickú periférium,* resp. *textovo-sémantické onymické centrum a textovo-sémantickú onymickú periférium.* Rozdelenie na onymické centrum a onymickú periférium vyjadrilo dôležitejšie (dominantné) a menej dôležité (subdominantné) postavenie literáronym v literárnom diele.

1.7.2. Pri aplikácii uvedených téz na skúmané prozaické dielo konštatujeme:

Kompozično-sémantické onymické centrum vytvorilo vlastné meno literárneho diela, ktoré rámcovalo kompozíciu a sémantiku literárneho diela a ktoré plnilo onymické funkcie.

Kompozično-sémantickú onymickú periférium tvorili ostatné literárne vlastné mená, vrátane textovo-sémantického onymického centra a textovo-sémantickej onymickej periférie, ktoré plnili onymické funkcie.

Textovo-sémantické onymické centrum vytvorili literáronymá hlavných a exponovaných postáv a s nimi súvisiace priestorové a spoločenské onymá, ktoré plnili onymické funkcie.

Textovo-sémantickú onymickú periférium tvorili ostatné literárne vlastné mená, ktoré pri hierarchizácii neboli zaradené do onymického centra.

1.7.3. Pri aplikáci uvedených téz na lyrické dielo sumujeme:

Kompozično-sémantické onymické centrum vytvoril názov lyrickej zbierky, ktorý rámcoval kompozíciu a sémantiku literárneho diela a ktorý plnil onymické funkcie.

Kompozično-sémantickú onymickú periférium tvorili ostatné literárne vlastné mená, ktoré sa vyskytovali v texte básnickej zbierky a ktoré plnili onymické funkcie.

Textovo-sémantické onymické centrum v dôsledku adejovosti vytvorili literáronymá v zmysle názvov jednotlivých básní, ktoré plnili onymické funkcie.

Textovo-sémantickú onymickú periférium vytvorili literáronymá vyskytujúce sa mozaikovite a funkčne v jednotlivých básňach, pretože nie každý lyrický útvar obsahuje v texte literáronymum.

V dôsledku asymetrickosti medzi kompozično-sémantickými onymickými parametrami a textovo-sémantickými onymickými parametrami (myslíme v rámci každého onymického parametra i navzájom medzi obidvoma onymickými parametrami) sa zvyšujú väzby medzi jednotlivými typmi literáronym, t. j. medzi názvom lyrického diela, názvami básní a vlastnými menami v básňach, resp. v dôsledku menšieho počtu literáronym sa zväčšuje hodnota každého literáronyma.

Onymický systém prózy/lyrického diela, literárneho obdobia, celej literárnej tvorby

1.8.1. Na základe analýzy prozaických prác a lyrických diel spisovateľa je možné vyprofilovať:

a) *onymický nominačný systém prózy/lyrického diela* (zatiaľ sme takto predstavili onymá v dielach L. Balleka, M. Kukučína, F. Švantera, P. Kondáča, E. Gombalu, P. Hrúza a M. E. Matkina),

b) *nominačný systém určitého obdobia tvorby spisovateľa* (ako sme to uskutočnili vytvorením propriálnych nominácií napr. farebného predpalánskeho i palánskeho obdobia v tvorbe L. Balleka),

c) príp. je možné vyprodukovať aj kompletný a komplexný *systém onymických nominácii celej produkcie spisovateľa*, možné onymické profilácie sme predstravili na diele L. Balleka.

Onymické mikropole, onymické makropole

1.8.2. Na základe kategórie funkčnosti sa profiluje onymický plošný a lineárny systém s dominantami a subdomintami. Na základe kategórie tematickej súvzťažnosti literáronym sa profilujú mikropolia literáronym vždy okolo dôležitého/dominantného/centrálneho literáronyma. Viaceré onymické mikropolia vytvárajú onymické makropole, ktoré má určitého kvality onymického nominačného systému. Onymický systém je však vyprofilovaný

a zameraný na prózu/básnickú zbierku, obdobie či dielo spisovateľa. Onymické makropole môže prepájať literáronymá diela jedného spisovateľa, ale aj literáronyma diela viacerých spisovateľov.

Transformácia literáronym

1.9. Transformáciu literáronym chápeme ako determináciu v makropodmienkach a premeny v mikropodmienkach. Makropodmienky sa realizovali v diachrónnych súvislostiach niekoľkých storočí ako zmeny oným determinované spoločenskými (historickými, politickými, kultúrnymi, filozofickými, vedeckými a inými) podmienkami. Mikropodmienky interpretujeme ako zmeny literáronym v tvorbe jedného spisovateľa.

II. Transformácia slovenských literáronym v makropodmienkach

Periodizácia slovenského literárneho vývinu mapuje súvislosti medzi literárnymi školami a umeleckými cieľmi i medzi literárnymi smermi a umeleckými metódami. Naznačenie súvislostí medzi literárnymi školami, literárnymi smermi, literárnymi žánrami a literárnymi onymami v zmysle napĺňania literárnej funkcie (ďalej spresňovanej podľa obdobia a žánrovej špecifikácie) prostredníctvom charakterizačnej alebo symbolickej funkcie v diachrónno-synchrónnych súvislostiach na príkladoch vlastných mien literárnych postáv je zámerom tejto časti práce.

Osvietenstvo a klasicizmus

2.1.1. Klasicizmus bol umelecký smer v európskej literatúre v 17. a 18. storočí, ktorý napodobňoval grécke a rímske umenie. V súlade s Aristotelovými názormi hľadal krásu v pravde a umeleckú pravdu v napodobňovaní prírody. Estetika klasicizmu nadraďovala všeobecné nad individuálne a zdôrazňovala rozumový poriadok vecí v zmysle centralizovaného systému feudálneho absolutizmu. Vysoké žánre, ako epos, óda a tragédia, zobrazovali námety vznešené a konanie urodzených ľudí. Nízke žánre, ako bájka, satira a komédia, zobrazovali námety zo života nearistokratických vrstiev a konanie neurodzených ľudí mohlo byť aj komické. Estetickú teóriu klasicizmu vytvoril N. Boileau v diele Umenie básnické (1674).

Osvietenstvo bolo myšlienkové hnutie v 18. storočí zamerané prevažne filozoficky na prekonávanie vládnuceho náboženského svetonázoru ako opory feudálneho absolutizmu. Pre osvietenstvo je príznačný racionalizmus a dôvera v rozum a jeho objektivitu ako prostriedok na prekonávanie nevedomostí a predsudkov. Osvietenská literatúra netvorila v dejinách literatúry samostatný prúd. Racionalistická tendencia osvietenskej literatúry sa realizovala v rámci klasicizmu.

2.1.2. S osvietenstvom a prvým obdobím národného obrodenia (1780 – 1820) sa spájal prvý slovenský román *J. I. Bajzu René mláďenca príhodi a skúsenosťi* (1784 – 1785). Jeho hlavný hrdina *René*, syn bohatého benátskeho kupca, putoval v prvej časti po krajinách maloázijského pobrežia a v druhej časti po Slovensku. Cesta hlavného hrdinu bola kritickým a ironickým mapovaním všetkých prejavov nerozumu, ktoré J. I. Bajza nachádzal vo svojom okolí. Literáronymum *René* vzniklo z latinského slova renatus s významom znovunarodený a poukazovalo na to, že po všetkých svojich príhodách na cestách získal toľko skúseností, že sa sám cítil ako znovuzrodený (Slovník slovenských spisovateľov, 1999, s. 41). Podoba literáronyma *René* bola determinovaná filozofiou osvietenstva.

J. Fándly napísal spis *Dúverná zmlúva mezi mníchom a diáblom v prvních počátkoch, o starodávních, aj o včulajších premenách reholníckích, ktorú spísal ve štyrech stránkách pre mladích prešperskích kňazov Juro Fándly* (1789) ako reakciu na čin Jozefa II. zrušiť kláštory žijúce z milodarov chudobného ľudu. Spis mal charakter vedecko-satirickej dialogickej rozpravy medzi už v kláštore nežijúcim mníchom *Athanáziom* a čertom Titinillom, ktorý pomáhal mníchom zastrašovať veriacich. Literáronymum *Athanázius* súviselo s gréckym slovom athanatos s významom nesmrteľný v tom zmysle, že reprezentovalo nesmrteľnosť konzervativizmu (brzdenia reforiem a jednu z príčin biedy ľudu).

J. Chalupka bol najvýraznejší satirik národného obrodenia, ktorý vychádzal z osvietensko-racionalistických pozícií. Vo veselohre *Kocourkovo anebo Jen abychom v hanbě nezůstali* (1838) pranieroval slovenské malomestské pomery ako nevzdelanosť, zadubenosť a odnárodňovanie. Literáronymá v jeho diele dokumentovali predstavené determinácie, napr. *Jánoš Tesnošil* klamal, ako čizmár mal pomaďarčené slovenské krstné meno *Ján,* a priezviskom *Tesnošil* sa naznačovala jeho neodbornosť ako tesné šitie čižiem; podobne *pán z Chudobíc,* cirkevný inšpektor a zeman, sa tváril, že bol bohatý, no skutočnosť bola iná. Predstavoval úpadok zemianstva a neschopnosť tvoriť nový spôsob života, pomenovanie malo oxymoronický charakter spojením apelatíva pán s urbonymom (ojkonymom) Chudobice. Onymickým protipólom bol učiteľ *Svoboda/Sloboda*, ktorý nepochádzal z Kocúrkova, bol nezávislý (slobodný) v myslení a chcel pracovať pre dobro ľudu. Odnárodnené typy zemanov predstavoval J. Chalupka aj v románe Bendeguz (1841). Literáronymá *Bendeguz, Gyula Kolompos* a *Pista Kurtaforint*, podobne ako *Athanázius, René*, *Jánoš Tesnošil, pán z Chudobíc* plnili epickú onymickú funkciu v klasicistickom románe (epická klasicistická onymická funkcia) na základe charakterizačnej funkcie.

Klasicizmus pri zobrazovaní charakterov zachádzal do jednotlivostí a všeobecností, a preto vytváral vyhranené typy postáv, napr. Tartuffe zobrazoval pokrytectvo, Harpagon

lakomstvo a pod. V slovenskej literatúre tiež vznikali vyhranené typy postáv, napr. *René* (charakterizovaný ako znovuzrodený v zmysle znovuzmúdrený), *Athanazius* (charakterizovaný ako konzervatívny) či *Tesnošil* (charakterizovaný ako klamársky neodborník). Niektoré literáronymá spĺňali aj podstatu symbolickej funkcie, napr. *Jánoš Tesnošil* ako symbol odnárodneného Slováka.

Preromantizmus

2.2.1. Preromantizmus označoval súbor rôznych umeleckých prejavov a estetických tendencií v priebehu 18. storočia v opozícii proti teórii a praxi klasicizmu. Prekonávanie klasicizmu sa prejavovalo v slovenskej literatúre v tom, že spisovateľ sa už neuspokojoval s nezúčastneným výkladom skutočnosti, ale sa chcel zúčastňovať na jej premene, pociťoval potrebu vyslovovať svoje názory a vyznávať sa aj zo svojich citov.

2.2.2. *J. Kollár* v básnickej skladbe *Slávy dcera* (1824) prekonával klasicizmus a smeroval k preromantizmu, lebo sa na pozadí jednoduchého deja vyjadril k rozličným javom národného života a prezentoval aj svoje osobné city. Básnik sa vyznával zo svojej lásky k *Míne* ako dcére matky Slávy. Literáronymum *Mína* – ako skrátená podoba krstného mena Frederiky Wilhelmíny Schillerovej – je determinované slovenskou podobou preromantizmu, pretože v propriu *Mína* (znie aj slovenskejšie ako Wilhelmína) spájal lásku k žene s láskou k vlasti, a preto plnilo lyrickú onymickú funkciu v preromantickej básnickej skladbe (lyrická preromantická onymická funkcia) na základe symbolickej funkcie (ženská postava ako symbol lásky, ktorá podporuje národné záujmy).

Romantizmus

2.3.1. Romantizmus sa v 1. polovici 19. storočia definoval ako umelecký prúd v opozícii ku klasicizmu. Odstraňoval normatívnosť z literatúry ako prežitok feudálnej aristokracie s nemennou sociálnou hierarchiou, mocenským absolutizmom a centralizmom. Dával prednosť jednotlivcovi s jeho osobným záujmom a vnútorným prežívaním pred klasicistickou objektívnosťou. Presadzoval osobnú slobodu, miešal žánre a štýly a kultivoval nízke žánre ako poviedka, román a lyricko-epické žánre. Nové podmienky však neumožnili rozvinúť osobnú slobodu človeka. Vznikali rozpory ako konflikt jednotlivca so spoločnosťou i ako konflikt sna so skutočnosťou, ktorý autori v dielach riešili únikom do ideálnych vysnených svetov, individuálnym gestom vzbury či aktívnym záujmom o národ a ľud ako jediné pozitívne spoločenské hodnoty.

2.3.2. Výrazné romantické postavy sa v slovenskej literatúre v rámci paradigmy odporu a národného záujmu profilovali najmä v poézii. *S. Chalupka* v básni *Mor ho!* opisoval skupinu slovenských junákov, ktorá prišla ponúknuť mier dobyvačnému rímskemu cisárovi.

Ten ponuku odmietol s vyhrážkou, že zotročí celý národ. Junáci sa na neho vrhli s výkrikom Mor ho! a v boji proti presile všetci padli. Báseň však neobsahovala literáronymum, pretože slovenskí junáci sú označení kolektívne a apelatívne. Iný obranca slovenského ľudu *Branko* v rovnomennej básni (1864) obraňoval ľud v zmysle dvojveršia: Pravde žil som, krivdu bil som, verne národ svoj ľúbil som. Literáronymum *Branko* je motivované slovesom brániť (obraňovať).

Veľký romantický čin predstavil aj *J. Kráľ* v balade *Zakliata panna vo Váhu a divný Janko* (1844). Pomenovanie *divný Janko* je determinované jednak autoštylizáciou autora v propriálnej časti, jednak súvisí s nespokojnosťou so spoločnosťou a s odcudzením sa od spoločnosti v apelatívnej časti pomenovania.

A. Sládkovič v básnickej skladbe *Marína* (1846), ovplyvnenej láskou k Márii Pišlovej v B. Štiavnici, opisoval lásku k žene i lásku k vlasti človekom, ktorý bol slobodný tým, že sa vo svojom cite nedal obmedziť nijakými spoločenskými predsudkami. Literáronymum *Marína*, v antroponymickej podobe je domácou formou propria Mária, má aj snahu maskovať identitu dámy, plnilo lyrickú onymickú funkciu v romantickom diele (lyrická romantická onymická funkcia), presnejšie v romantickej poézii veľkých činov (podobne ako literáronymá *divný Janko* a *Branko*) na základe symbolickej funkcie (mužské postavy ako symboly boja za národnú slobodu a ženská postava ako symbol lásky, ktorá podporuje národné záujmy).

Realizmus

2.4.1. V 19. storočí bol s priemyselnou revolúciou spätý aj rozvoj prírodných vied. Za skutočné hodnoty v ľudskom poznaní sa začali považovať iba tie výsledky výskumu, ktoré sa dali overiť experimentom alebo uskutočniť v praxi. Rozmach prírodovedného bádania ovplyvnil aj filozofické myslenie, najmä pozitivizmus viažuci sa na francúzskeho filozofa A. Comta, ktorý za skutočné považoval len to, čo sa dalo overiť zmyslami a dokázať skúsenosťou. Pozitivizmus mal vplyv aj na literatúru, v ktorej sa metóda umeleckého poznania, založená na analýze charakterov v jeho historicko-spoločenských súvislostiach a na vykreslení typických charakterov v typických okolnostiach, označovala ako realistická. Realizmus vznikol ako reakcia na romantizmus. Pre poetiku realizmu bola rozhodujúca realistická orientácia, reálne zobrazenie všedného života na základe spoločenskej a vlastnej skúsenosti, odhalenie väzieb spoločenského a osobného v charaktere ako v určitom ľudskom type. Spisovatelia v slovenských podmienkach venovali pozornosť súčasným témam v spoločenskom románe, v dedinskej poviedke, spoločenskej novele, veršovanom epose či viacdielnom lyrickom cykle.

2.4.2. *M. Kukučín* v poviedke *Keď báčik z Chocholova umrie* (1890) vyprofiloval literárny typ upadajúcej a novovznikajúcej spoločenskej vrstvy. *Aduš Domanický z Domanic*, literáronymum poskladané zo spojenia doma a nič, navonok vystupoval ako pyšný a majetný zeman, no v skutočnosti sa jeho kaštieľ rozpadal a jeho majetok hynul. Onymickým protikladom bol *Ondrej Tráva*, ktorý bol úspešným podnikateľom a priekupníkom, pretože obchodoval s viacerými druhmi tovaru. Literáronymum *Tráva* súviselo jednak s jeho reprezentatívnosťou ako predstaviteľom/zástupcom novej spoločenskej triedy (tráva rastie všade), jednak s jeho flexibilnosťou a trhovou prispôsobivosťou (tráva sa prispôsobí rôznym podmienkam pri raste).

M. Kukučín vytvoril iný literárny typ v poviedke *Rysavá jalovica* (1855). Bol to typ malého dedinského remeselníka príležitostne holdujúceho alkoholu. *Adam Krt* bol krpčiar z Adamoviec. Fyzicky sa podobal na zviera krta: „Jeho čierne očičká, aj inak dosť malé, od užitého nápoja ešte väčšmi sa zúžili a blyšťali ani u opravdivého krta, čo pod zemou ryje.“ Problematika alkoholu na slovenskej dedine a problémy s nimi súvisiace zdôrazňoval pomenúvaním hlavných protagonistov ako Adamov a Év, napr. *Adam Krt, Adam Trnka, Eva Krtová, Eva Trnková*, spolužitím prvého Adama a Evy v Raji sa podľa Biblie vyprofilovali prvé problémy ľudí.

J. Gregor-Tajovský odpozoroval od svojho starého otca hlboký zmysel pre pochopenie životnej filozofie prostého dedinského človeka. V poviedke *Mamka Pôstková* z knihy Spod kosy (1907 – 1909) predstavil postavu, ktorá si v banke požičala peniaze, aby mohla piecť chlieb. Chlebom živila rodinu svojho nevydareného syna. Apelatívny základ literáronyma *Pôstková* naznačoval nedostatok jedla, aj chleba, pôst či hlad hlavnej predstaviteľky, ktorá bola opísaná ako „okolo šesťdesiatpäťročná, neobyčajne zoschnutá, maličká žena ... toľká ako stredne urastené desať-jedenásťročné dieťa“. Napriek životným skúškam si zachovala zmysel pre povinnosť a poctivosť, keď na jar predala perinu, aby mohla banke splatiť pôžičku a pokojne zomrieť.

Literáronymá *Aduš Domanický, Ondrej Tráva* a *Adam Krt* vytvorili nielen výrazné literárne typy, ale aj literárne vlastné mená plniace epickú onymickú funkciu v realistickom diele (epická realistická onymická funkcia) prostredníctvom charakterizačnej funkcie (charakterizácia opisne kvantitatívne a distribučne kvalitatívne). Pri niektorých literáronymách možno uvažovať aj o plnení symbolickej funkcie, napr. literáronymum *mamka Pôstková* ako symbol pracovitosti a čestnosti.

Symbolizmus

2.5.1. Symbolizmus vznikal v 80. rokoch 19. storočia vo Francúzsku. J. Moréas a G. Kahn boli v roku 1886 autormi Manifestu symbolizmu. Filozofickým východiskom symbolizmu bol subjektívny idealizmus, a preto z mravného hľadiska vystupoval v ňom do popredia pragmatický individualizmus v zmysle nadraďovania jednotlivca nad celkom i vo forme určitej skepsy ako pochybností voči svetu a dobovému spoločenskému dianiu. Podľa S. Mallarmèho mal symbolistický básnik skutočnosť vyvolávať, sugerovať a nie pomenúvať, lebo pomenovať predmet znamená potlačiť tri štvrtiny zážitkov. Výrazným prostriedkom poézie symbolizmu bol preto náznak. S tým súvisela mnohoznačnosť a dvojzmyselnosť básnických obrazov a celých textov. Symbol nikdy nemal iba jeden význam, a preto sa mohol vysvetľovať viacerými spôsobmi.

2.5.2. Hlavným predstaviteľom slovenskej literárnej moderny bol symbolista *I. Krasko.* Vo svojich dvoch zbierkach *Nox et solitudo* (Noc a samota, 1909) a *Verše* (1912) lyricky stvárňoval smútok, vzťah k Bohu, vlastný osud, prírodu i ľúbostný cit. Uvedené témy neboli volené náhodne. Boli podmienené skutočnosťou, že poézia I. Kraska vznikala ďaleko od domova. Lyrický hrdina, ktorý bol totožný s básnikovou osobnosťou, napr. komunikoval s Bohom, propriálne ho oslovoval v básni Solitudo *Bože úbohých a ponížených, Si Bohom malých*, v básni Šesť hodín je *Syn človeka*, v básni Quia pulvis sum *Syn Ty prvý, veľký Máriin, Syn Dávidov*, v básni Vesper dominicae *Pán Bůh* a pod. Básne súvisiace s dvoma základnými motívmi básnika noc a samota neobsahovali propriá na pomenovanie lyrického protagonistu, lyrický hrdina mal apelatívne singulárové či plurálové označenie, napr. v básni Hľa luna bledá v texte *Ja stojím* stĺpom vo stínu dlhom..., v básni Zmráka sa... v texte Zmráka sa, *pôjdeme*..., v básni Stesk v texte Dnes *tichý som* a *chabý*, jaksi bez nádeje. Tak náhle *spomenul som si* na ďaleký domov..., v básni Otcova roľa v texte Z cudziny *tulák kročil som* na ňu bázlivou nohou... Propriálne označenie lyrického hrdinu tu preberali apelatívne zámeno (*ja*) a gramatické kategórie osoby a času (*stojím, pôjdeme, kročil*), a preto plnili aj nepriamo lyrickú onymickú funkciu v symbolistickej poézii (lyrická symbolistická onymická funkcia).

Naturizmus

2.6.1. Naturizmus bol smer vo francúzskej literatúre, ktorého program bol sformulovaný v manifeste z roku 1897 básnikom S. G. de Bouhélierom a E. Monfordom. Naturizmus sa vyznačoval poetizáciou a istou spiritualizáciou francúzskeho naturizmu Zolu. Snažil sa o návrat k prírode, v ktorej hľadal zdravú inšpiráciu, resp. o zobrazenie tragiky i hrdinstva všedného života, v ktorom ospevoval prostého človeka.

2.6.2. Najvýznamnejším predstaviteľom naturizmu v slovenskej literatúre bol *F. Švantner*. Na vojnovú kataklizmu reagoval F. Švantner uzatváraním sa do sveta hôr a mýtov. V novele *Malka* (1942) predstavil maličkú a útlu dievčinu *Malku* (východiskom literáronyma je adjektívum malá v podobe derivovanej zdrobneliny) žijúcu uprostred prírody a príbeh ľúbostného záujmu o jej osobu. V novele *Nevesta hôľ* (1946) bola závojom tajomnosti zahalená postava poloreálnej-polofantazijnej *Zuny*, ktorá symbolizovala svet vrchov, i postava *Tava*, ktorý bol stelesnením démonickosti. Motivácia literáronym *Zuna* a *Tavo* je nejasná, najbližšie k ich zvukovej podobe majú slová zunieť a taviť. Motiváciou literáronym boli zrejme nešpecifikované zvuky prírody.

Literáronymá *Malka, Zuna, Tavo* vytvorili výrazné naturistické typy spojené s prírodou a napĺňajúce literárnu onymickú funkciu špecifikovanú ako epická onymická funkcia v naturistickom diele (epická naturistická onymická funkcia) na základe charakterizačnej funkcie.

Postmoderna

2.7.1. Postmoderna sa chápe ako zábava so stereotypmi, paródia a hra. Črty postmoderny sa vyznačujú nie sujetom či kompozičnými zmenami poetiky, ale zmenami západnej civilizácie. Postmoderné literáronymá súvisia s ďalšími znakmi postmoderny: s karnevalovosťou a paródiou.

2.7.2. Karnevalovosť a paródia vytvorili rôzne heterogénne literáronymá (pozri aj J. Hojdaš, 2005), napr. *P. Pišťánek* v románe *Rivers of Babylon 2 alebo Drevená dedina* (1994) vytvoril literáronymá *Vinetu-Salaj* (literáronymum skladajúce sa z indiánskeho a slovenského/maďarského komponentu) či *Fredy Šparšvajn* (schwein znamená sviňa a sparen šetriť, spolu v preklade šetriace sviňa, literáronymum skladajúce sa z anglického a nemecké komponentu). *P. Hrúz* v próze *Hore pupkom sveta* (1998) pomenúva stotníka *Lucillus Terentius Gamba* neskoršie *Terentievič* (literáronymum skladajúce sa z latinského a slovenského komponentu, resp. v jednočlennom modeli z ruského segmentu), príp. iné literáronymum má podobu *Nuro Mohammed Taraki* (literáronymum skladajúce sa z japonských segmentov a arabského komponentu).

Literáronymá typu *Lucillus Terentius Gamba* plnili literárnu onymickú funkciu špecifikovanú ako epická onymická funkcia v postmodernom diele (epická postmoderná onymická funkcia) na základe charakterizačnej funkcie (charakterizácia prostredníctvom apelatívneho významu hybridných zložiek).

III. Transformácia slovenských literároným v mikropodmienkach

Výskumy slovenských literároným

Zreteľnejšie uvedomovanie si literárne podmienených vlastných mien v slovenskej onomastike súvisí s druhou polovicou 20. storočia. Literárna onomastika má tradície od začiatku 60. rokov najmä v súvislosti s už spomínanou štúdiou F. Buffu o vlastných menách v dielach M. Kukučína (1960). Ďalšie pohľady na *literáronymá* odzneli na onomastických konferenciách, najmä na 8. a 12. slovenskej onomastickej konferencii (1980, 1995) a na 4. onomastickom seminári Onomastika a škola (1990). Literárna onomastika mala na uvedených podujatiach ambície mapovať propriálny materiál použitý na označenie literárneho priestoru v dielach spisovateľov, najmä slovenských prozaikov. Sú to: L. Ballek (Kováčik, 1991, Hlebová, 1995), J. Bodenek (J. Jurčo, 1980), Ľ. Feldek (Stanislavová, 1980), F. Hečko (Majtán, 1984), J. Hollý (Palkovič, 1969, 1980), P. O. Hviezdoslav (Habovštiak, 1980, 1982), J. Johanides (Žemberová, 1995), B. Nemcová (jej slovenské rozprávky, Majtánová, 1972), V. Pankovčín (Stanislavová, 1994), M. Rázus (Majtán, 1972), B. Slančíková-Timrava (Krištof, 1969, Majtán, 1970, 1971, 1974), V. Šikula (Jenčíková, 1980), L. Ťažký (Krošláková, 1994), G. K. Zechenter–Laskomerský (Bartko, 1991), M. Zelina (Jakubíková, 1980), Z. Zguriška (Krasnovská, 1976), historické prózy z veľkomoravského obdobia (Krošláková, 1985, 1995), zvieracie autorské rozprávky (Nemčoková, 1995) a pod.

III. A. Premeny literárnej onymie Ladislava Balleka

Naším zámerom je interpretovanie propriálnych pomenovaní literárneho priestoru (príp. aj s nimi súvisiacich apelatív) s dôrazom na literáronymá postáv (príp. aj priestoru a spoločnosti) a ich funkcie. Pri každom literáronyme nebudeme vymenúvať všetky jeho funkcie, zdôrazníme najmä funkcie dôležité pre onymickú interpretáciu diela, resp. sa zameriame na postavenie onyma v onymickom nominačnom systéme toho-ktorého literárneho diela.

1. obdobie tvorby L. Balleka – predpalánske (farebné) obdobie

Prvé obdobie tvorby L. Balleka súviselo s knihami *Útek na zelenú lúku* (1967), *Púť červená ako ľalia* (1969), *Biely vrabec* (1970) a následne mala vyjsť po roku 1970 kniha *Modré hodiny (*s podtitulom *Tajný život Pavla Petrigala),* no bola vytlačená z politických dôvodov neskôr s názvom *Trinásty mesiac* (s podtitulom *Sen nocí mesačných)* (1995).

Literáronymá v Ballekovej novelistike 60. rokov

3.1.1. Ladislav Ballek bol v Slovníku slovenských spisovateľov 20. storočia (2001) charakterizovaný ako výrazný reprezentant filozoficky a psychologicky štruktúrovanej prozaickej tvorby, plnej ľudskej znášanlivosti a tolerancie na pozadí medziľudských vzťahov a krásy prostredia slovenského juhu.

Ballekovu ranú novelistiku reprezentovali knižné práce *Útek na zelenú lúku (1. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ, 1967. 124 s.)* a *Púť červená ako ľalia (1. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ, 1969. 108 s.).*

Život treba žiť, a nie oplakávať, a nie žobrať o lepší osud. Život si aj tak ide ďalej a nedbá na ničie starosti, žiaľ, biedu ... Veď preto má človek mocné ruky a múdru hlavu, aby si stvoril osud sám a niesol si ho sám. (L. Ballek: Púť červená ako ľalia, s. 14)

Pochopenie nominačného procesu v Ballekovej ranej novelistike znamená pochopenie fabuly, dekódovanie sujetu a interpretovanie motivačnej bázy. Štrukturáciu pomenovaní sprehľadňoval princíp binárnosti. Binárnosť chápeme ako dvojčlennosť i dvojpólovosť, ktorá sa realizovala na motivačnej línii a tiež na nominačnej línii, t. j. v rovine apelatívnych aj propriálnych pomenovaní.

Dve základné motivačné pásma vytvorili na jednej strane hľadanie zmyslu života, napĺňanie svojho miesta v spoločnosti a na základe toho pochopenie konania svojich blízkych i seba samého, na druhej strane sa orientovali na tému domova zviazanú s juhom Slovenska, kde sú najkrajšie ulice, kde je veľa stromov, a preto aj veľa farby a vône.

... Na jednej z posledných staníc sa väčšmi vyklonil, aby sa nadýchal vône kraja. Každý kraj mal svoju vôňu. A cestujúci si ju vedel zapamätať. Stáli na malej stanici, za ktorou rástla skupina gaštanov a líp. (s. 42.)

Všade bolo veľa stromov. Ako to býva na juhu. Aj takých, aké nikde nevidel. Vlastne ani nevedel, ako sa všetky volajú. Obrátený k tomu raju stromov a farieb a do dobrého, na juh dobrého vzduchu, začínal sa pomaly spamätúvať. (s.44)

Hľadel na krajinu, ako sa usiluje vystrieť do diaľky, už trochu červená a žltá. Len čo prejde ešte pár kilometrov, bude celkom žltočervená. Budú znovu na juhu. V rovine bude zase diaľka. (s. 88)

Pred konečnou stanicou sa ľudia začínali sťahovať k východom. Pomaly sa celý vagón pohol k dverám. Nahrnulo sa tam červených, žltých, čiernych, slabých i silných chrbtov. (s.89)

(L. Ballek: Útek na zelenú lúku)

Motivačné pásma prepojil submotív cesty/ciest (chodníka), diaľky a príchodov/ návratov, ktorý umožnil filozoficky interpretovať spoločnosť a psychologicky človeka. Pochopenie motivačnej bázy vytvorilo predpoklady na rozšifrovanie nominačného materiálu.

3.1.2. V Úteku na zelenú lúku (ďalej Útek) L. Ballek až do s. 46 nepoužil na označenie hlavných protagonistov *Tara Vulkána* a *Pokorného* propriálne označenia. Veľmi jemne modifikoval apelatívne pomenovania v závislosti od napĺňania fabuly. Prvotný kontakt a následná neznámosť sa odtlačila v pomenovaniach *človek/chlap* (Vulkán, ktorý stopoval pri ceste) a *vodič/šofér* (Pokorný, ktorý viedol nákladné vozidlo), napr.:

Za malou zákrutou, kde vodič ešte nepochopiteľne znížil rýchlosť, sa vo svetle diaľkových reflektorov zjavil človek. ...
Chlap na kameni sa nehýbal, kým vozidlo celkom nezastalo. ... Trestuhodne lajdácky nazrel do kabíny ... a hľadel na šoférovu tvár... (s. 10)

Nová rola stopujúceho sa po nastúpení do nákladného auta (stotridsaťosmička) odrazila aj v novom pomenovaní *cestujúci,* resp. *spolucestujúci*, napr.:

Cestujúci ešte vždy nič nepovedal...
– Kam? – Spýtal sa šofér, aby vedel.
– Do diaľky, – odvetil spolucestujúci. (s.11)

Prvá nominačná apelatívna dvojica *človek/chlap – vodič/šofér* sa preto posúvala do podoby *cestujúci – šofér*. Už na s. 13 sa prvýkrát v Ballekovej knižnej tvorbe objavil motív juhu.

Všetko bolo štíhle a utekalo do diaľky. Ako navzdory rozloženej krajinke. Južný komplex. Všetko štíhle, dlhé, vysoké. Ako južné studne. (s. 13)

Epizódne postavy mali tiež apelatívne pomenovania v motivačnom segmente kolízie auta s dvoma chodcami, ktorí prechádzali cez cestu. Boli to *kostolník* a *kňaz*. Ich pomenovania sa kontextovo modifikovali v diadických a triadických apelatívnych radoch: *prvý chlap – kostolník a druhý, vysoký (chlap) – kňaz – dôstojný otec.*

Auto osvietilo ľavú stranu posledných domov ... a vrútilo sa do stredu zákruty. Vo svetle sa objavili dvaja ľudia. Neďaleko od stotridsaťosmičky. Prvý chlap zmätene poskočil ... Druhý, vysoký, sa usiloval prejsť slávnostným krokom. ... (s. 13)
Ten druhý bol kňaz a v rukách držal monštranciu. Kostolník, alebo dajaká taká funkcia, vysvetľoval zničenému šoférovi, že sa dôstojnému otcovi nič nestalo. (s. 15)

Úvodná kapitola priniesla aj vysvetlenie, prečo L. Ballek priradil hlavným postavám pomenovania *Taro Vulkán* a *Pokorný*. *Taro Vulkán* bol človek, ktorý si stále hľadal miesto v spoločnosti. Bol ako sopka. Išiel si vlastnou cestou. Nezadržateľne. Jeho život sa skladal z

odchodov a návratov (táral sa). Matka ho vychovávala k ideálom, no keď sa vzbúril voči nespravodlivosti a vyhodili ho z vysokej školy (na ktorú sa opäť prihlásil a tiež ju aj ukončil), tak zanevrel na ľudí. Bol cynický, hral sa s ľuďmi, ubližoval im a nakoniec dobrovoľne skončil so životom, keď si uvedomil, že nepomohol *Pokornému,* ktorý s ním chcel ako so závozníkom jazdiť.

Budete so mnou jazdiť dlhšie? – opýtal sa prosebne a s takou zbiedenou tvárou, že Tara šlo poraziť. Pokorný si od odpovede veľa sľuboval a na Tara sa neodvážil ani len pozrieť.

– Nie, – odpovedal Taro tvrdo. ...

– My dvaja nemôžeme existovať vedľa seba. (s. 116)

– Prečo, pán Vulkán? Predsa môžeme žiť vedľa seba, veď sme ľudia, aj keď veríme každý v niečo iné. ...

– Už potom nemám s kým ... Vy ste moja posledná nádej ... Vy ste jediný, čo mi aspoň neupierate právo na myslenie ... a neubližujete mi ... (s. 117)

Pokorný bol nedoštudovaný klerik, ktorý po bratovej smrti živil jeho rodinu. Bol doslova pokorný. Bol dobrý k ľuďom, ktorí mu však ubližovali. Hľadal oporu práve u *Vulkána*, ktorý ho odmietal. Preto *Pokorný* "dobrovoľne" havaroval v priehľadnej zákrute a následne zomrel.

– (Pokorný) Ľudia sú dobrí ... Ľudí treba milovať ... No a nielen ... aby bol človek spokojný,

– povedal šofér. ...

– Mal som byť kňazom. Brat sa mi zabil na diaľke. Nežil najsprávnejšie, ale mal som ho rád, ako mávame radi tých, ktorých svet strháva robiť to, čo my nedokážeme ... Živím jeho rodinu, jeho deti ... Zo seminára som odišiel tesne pred ukončením. (s.18)

– ... Vy nemáte rád ľudí?

– (Vulkán) Nie.

– ... Aj ja som ich voľakedy miloval, po tom miloval aj nenávidel, a teraz len nenávidím, ale aj to je na nič. Takto sa nedá medzi ľuďmi žiť. K ľuďom netreba cítiť nič. Len tak sa dá žiť. (s.19)

Obidve literárnymá sú priehľadné na základe fabuly a sujetu. Doslova hovorili, pretože výrazne sujetovo-kompozične charakterizovali svojich nositeľov. Literárnymá napĺňali okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie, realizovanej prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe dvojmenného antroponymického systému, aj literárnu funkciu prostredníctvom charakterizačnej funkcie, pričom prechádzali až do symbolickej funkcie ako reprezentanti dvoch odlišných životných koncepcií, dvoch vyhranených ľudských typov.

V druhej kapitole, v ktorej *Taro Vulkán* pokračoval na ceste k matke, teraz vlakom, L. Ballek tiež používal apelatívne označovanie postáv. Okrem plurálového tvaru *cestujúci vy*užíval aj apelatívne pomenovania, ktoré zjavne vyplývali z napĺňania fabuly, napr. postavy označoval pomenovaniami *chlap, rodičia, dve ženy (jedna veľmi krásna, druhá strašne škaredá), hluchý chlap, výpravca, dve dcéry, matka, otec.* Okrem všeobecných apelatívnych enumerovaných pomenovaní používal L. Ballek pomenovania naznačujúce sociálny pôvod alebo zamestnanie kontextových (vedľajších) postáv, napr. *...ani jeden cestujúci nevyzeral na robotníka ...(s. 27), ... on mohol byť lekárnik ...(s. 33), ...nazval ju pre seba úradníčkou ...(s. 35).*

Metaforický názov diela *Útek na zelenú lúku* symbolizoval nielen prácu s epitetonom a s farbou, ale možno ho dekódovať na základe literárneho textu alternatívnymi literáronymami ako *Útek od ľudí, Útek zo spoločnosti, Útek do prírody*. Vysvetlenie možno vidieť v nasledujúcom texte:

*Ocitli sa na rovine a rozmýšľal (*Taro Vulkán, pozn. P. O.*), že v každej krajine je ľahšie vyjsť na kopec, zájsť do zelenej či studenej doliny a prísť na žltkastú a hnedú rovinu, na teplé lúky, s kvetmi, ako rozumieť ľuďom. Vždy ľahšie, lebo si tam človek rozbije len baganče. Len baganče. (s.42)*

Literáronymum *Útek na zelenú lúku* ako názov diela plní okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie, napĺňanej národnoreprezentačnou funkciou v slovenčine prostredníctvom viacslovného vlastného mena, aj literárnu funkciu vyšpecifikovanú ako charakterizačná funkcia.

Od s. 46 L. Ballek začal používať propriálne pomenovania postáv, ktoré k interpretácii sémantického poľa pomenovaní prinášali ďalšie (sekundárne) údaje. Otec, *Róbert Vulkán,* mal rovnaké priezvisko ako syn *Taro* tiež preto, lebo mal podobnú nespútanú, neskrotnú a nevyspytateľnú povahu ako jeho potomok. Literáronymum *Róbert Vulkán* plnilo okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie, realizovanej prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe dvojmenného antroponymického systému, spolu s literáronymom syna *Tara Vulkána* temporálno-lokalizačnú funkciu napĺňanú súvzťažnou funkciou literároným. *Matka,* učiteľka hudby, nemala propriálne pomenavanie a je označená len apelatívom, aby sa naznačila jej povahová odlišnosť od mužských členov rodiny. Niektoré ďalšie postavy, ku ktorým si vytvoril *Taro* vzťah, mali mená v hypokoristickej alebo zdrobnenej forme: *Nela* (manželka), *Adela* (sestra) a *Bobík* (spolužiak z vysokej školy a priateľ Bob Valér). Literáronymá napĺňali okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie,

realizovanej prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe dvojmenného antroponymického systému s využitím rodného mena a prezývky, aj temporálno-lokalizačnú funkciu napĺňanú vzťahovou funkciou.

Uvádzanie dvoch hlavných postáv *Tara Vulkána* a *Pokorného* v odlišných propriálnych formách s rodným menom v hypokoristickej podobe a len s priezviskom mohlo signalizovať ich odlišnosť až bezvzťahovosť, keď si v celej novele nenašli k sebe cestu. Vzťah premietnutý prostredníctvom literáronymických funkcií naznačuje realizáciu temporálno-lokalizačnej funkcie prostredníctvom antinómickej funkcie.

Ostatné postavy, či sa viazali k Tarovej minulosti (*Mária* – Tarova priateľka, *Alžbeta* – Tarova študentská láska, suseda *Boldiška*, maďarské dievča *Ilonka*) alebo k prítomnosti (*Stehlík, Mráz, Maroš, Daniel*, Bobova žena *Ivana*), nepriniesli do sémantickej interpretácie pomenovaní nové momenty, pretože len identifikovali postavy.

Bohatosť Ballekovho jazyka v Úteku možno dokumentovať tiež používaním proprií v prirovnaniach: chlap bol skoro taký vysoký ako *Taro* (s. 89), rozprávať rozprávky ako *Šeherezáda* (s. 93), chlapec mal bradu ako mladý *Sokrates* (s. 98), bál sa toho, ako diabol *Krista* (s. 103), si ako *Stehlík* (kašle na ľudí, s. 105).

Okrem literárnych antroponým sa vyskytlo v diele aj literárne zoonymum *Žužu* (mačka), literárne urbanonymum *Záhradnícka štyri* a literárne chrématonymum *Taro Rómeo, Júlia a práčka,* ktoré pomenovalo Tarove spolužitie s manželkou prirovnávané k dobre zrežírovanej hre, zabehnutému a nepretržite pracujúcemu stroju.

3.1.3. V novele *Púť červená ako ľalia* (ďalej Púť) *(1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1969. 108 s.)* L. Ballek mapoval život starca najmä ako súbor spomienok. Starec prišiel medzi horalov z roviny.

Starec tu žil už desiaty rok. Odvtedy ako odišiel z rodného kraja, z roviny, kde stratil všetkých ľudí, ktorých mal rád. Žil tu odvtedy, ako odišiel z jeho domu na rovine posledný človek, s ktorým bol bytostne spätý. Ušiel z roviny, lebo dostal z tej prázdnoty strach, odišiel, aby si uchoval spomienky aspoň na tých ľudí, a mohol o nich rozmýšľať (s. 11).

L. Ballek pristupoval k pomenúvaniu postáv v Púti analogicky ako v Úteku. Propriálne pomenovanie hlavnej postavy sa objavilo až na s. 21. Hlavný hrdina nebol vnútorne vysporiadaný s vlastnou minulosťou. Čakal na príchod niekoho, kto sa následne aj stal spúšťacím mechanizmom na uzavretie vlastných otvorených životných myšlienok. Nevedel však, kto príde a kedy sa objaví. Neurčitosť našla odtlačok v dvoch typoch apelatívnych pomenovaní: v nesubstantívnych (zámenných), napr. čakal na *niečo* (s. 8),

čakanie na *niekoho* (s. 10), príchod *kohosi* (s. 13), resp. v substantívnych, napr. *ten neznámy* (s. 10), možno už hodiny mŕtvy *človek* (s. 10). Apelatívne pomenúvania sa nachádzali v pásme rozprávača.

Princíp binárnosti na rovine apelatívnych pomenovaní v Púti napĺňal popri pomenovaní *starec* označenie *cudzinec*. *Cudzine*c utekal z výskumného ústavu, kde pracoval. So *starcom* sa krátko rozprával a odišiel. *Starec* sa s ním už nestretol. Našiel ho až mŕtveho, keď zahynul pádom zo skaly. S vypätím všetkých síl mŕtveho *cudzinca* uložil do skalnej diery a zatlačil za ním balvan.

Nepoznal ho, nevedel o ňom skoro nič, ale mu bolo tak ľúto ako za synom. Bol to posledný človek, nad ktorým sa za svojho života zamyslel, ktorému urobí ako posledný poslednú službu na poslednej ceste. (s. 100)

Neprítomnosť propriálneho pomenovania cudzinca vyvažovali označenia postáv zo submotívu ciest, do ktorého okrem *cudzinca* sme zaradili aj *žandárov*. Ballek ich pomenúva apelatívne kolektívne aj individuálne: *uniformovaní muži/ žandári/ ozbrojenci – žandársky dôstojník/ muž s dôstojníckymi dištinkciami – hodnosťou nižší žandár/ starší, širší o celú šírku jedného muža/ šedivý žandár.*

Propriálne pomenovanie hlavného hrdinu sa objavilo na s. 21 v pásme postáv pri komunikácii žandára so starcom. Dôstojník oslovil hlavného hrdinu pán *Diamant.* Literáronymum plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu, prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe dvojmenného antroponymického systému s využitím priezviska, a literárnu funkciu napĺňanú ako charakterizačná i symbolická funkcia, pretože označovalo človeka láskavého, ľudsky prajného a život i ľudí milujúceho. Bol to čistý človek s veľkým Č.

Keď starec rozprával so synom o láske k ľuďom – oveľa viac Richardovi ako Oliverovi … Učil ho radšej prastarej múdrosti milovať ľudí, aby mohol čo najdlhšie existovať. Starec synovi tvrdil, že ľudský život sa skladá z túžby žiť a z túžby veľa urobiť. Aby človek ostal aj po smrti medzi ľuďmi … (s. 55)

Richard nemal otca rád. Utekal od otca ako od čistého svedomia. (s. 66)

Ballek senzualisticky ponúkal vysvetlenie rodinného propria *Diamant/ Diamantovci* prostredníctvom ľudí zakotvených v krajine a zžitých s prírodou.

Celé generácie Diamantovcov žili na rovine, vedeli vnímať hlasy tohto kraja. Zrástli s ním. Poznali farby, zvuky, miery, čas tak, ako ich možno poznať a vnímať len na rovine. (s. 79)

Názov novely *Púť červená ako ľalia* skrýval v sebe, podobne ako v Úteku, prepojenie s hlavným hrdinom. Prepojenie vidíme v spojení púť červená ako púť chýliaca sa ku koncu, končiaca prostredníctvom paralely so slnkom.

Slnce prichádzalo k zenitu svojej púte. Červené ako plameň menilo tvar. Raz sa zdalo väčšie, raz menšie. Menilo objem ako medúza.(s. 70) ...
Slnce už pomaly zostupovalo. Svietilo mu (starcovi, pozn. P.O.) rovno do tváre. Ešte hrialo a oslepovalo, ale už červenelo ako chladnúci ingot. (s. 84) ...
Vystupoval hore kľukatým chodníkom, k červeným oblakom. Červeným ako ľalia. (s. 104)

Prepojenie možno vidieť tiež v prirovnaní púť ako ľalia, teda životná cesta čistá, morálna, ľudská, taká ako jej pôvodca starec *Diamant*.

Literáronymum *Púť červená ako ľalia* ako názov diela plní okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie, napĺňanej národnoreprezentačnou funkciou v slovenčine na základe viacslovného vlastného mena, aj literárnu funkciu vyšpecifikovanú ako charakterizačná funkcia.

Ďalšie pomenovania postáv plnili len identifikačno-diferenciačnú funkciu, ktorá bola realizovaná prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe dvojmenného antroponymického systému s využitím rodného mena alebo priezviska, napr. ľudia zo starcovej minulosti na rovine: *synovia Oliver a Richard, manželka* sa označovala apelatívom *žena, priateľ z juhu starý včelár Ábel,* príp. sa národnoreprezentačná funkcia uskutočňovala prostredníctvom nemčiny na základe dvojmenného antroponymického systému s využitím priezviska, napr. *majiteľ majerov Lőbl*.

Juh predstavoval Ballek ako bohatý kraj.

Radi ta chodili za čudne voňajúcim a chutiacim južným ovocím, šťavnatým, mäkkým a sladkým. Rovina ich priťahovala bohatstvom, na ľudí z rodín pozerali s úctou. Mali všetko a predávali na trhu to, čo si oni mohli kúpiť len raz do roka. Neradi sa s tými ľuďmi jednali. Ľudia z rovín neboli hladní, nikto si tu nemusel nič požičiavať. Boli pohostinní, lebo mali všetko. Ľudia z hôr ... tu všetci snívali o rovinách, o bohatej zemi, sýtosti ... (s. 78)

Podobnú identifikačno-diferenciačnú funkciu, ktorá sa realizovala prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a nemčine na základe dvojmenného

antroponymického systému s využitím priezviska alebo rodného mena, plnili tiež propriá z hôr, jednak zo starcovej súčasnosti: *hlásnik, pastier Walter, Purtzovci,* jednak z histórie kraja viazané najmä na protagonistov krátkych ľúbostných tragédií horalov*: Anna a Ján, krivá Paulína, Žofia a Augustín, František, Bartolomej a Barborka z Hálničky* a pod.

Novým prvkom z hľadiska propriálnej nominácie bolo používanie chotárnych názvov v horskom regióne ako literároným, napr. *Horárska lúka, Dolný koniec, Panská záhrada, Tapír (les), Tandlmaierova cesta* a jej prvá časť *Hlboká cesta, Bystrý potok, Kamenná dolina*. Iný typ proprií predstavovali proprializované apelatíva *Dolina, Vrchol, Lúky, Brehy, Hrebienok, Sedlo, Veľké Sedlo, Spálnica, Polianka.*

Ak všetky vymenované chotárne názvy nie sú vysvetlené z hľadiska významu, ktorý možno len dedukovať, tak motív pomenovania propria *Zbojnícka dolina* bol v texte naznačený.

Okrem mohutných jedlí nerástlo v Zbojníckej doline nič. Ani tráva. Meno dostala podľa veľkej, machom porastenej skaly. Pod skalou v hlbokej diere žili zbojníci. (s. 58)

Z rúbaniska mali preto najväčší strach, lebo tam zabili zbojníci otca s dcérou. Domov do dediny pricválal len silnejší z dvoch bielych koní ... Ľudia z dediny nekupovali ani biele kone, ani biele volky. Chovali červené. Ani čierne nemali v láske. Biele kone a biele volky svietili v noci naďaleko. Čierne znamenali smútok, smrť. Kone dedinčania ľúbili. (s. 69)

Literáronymum *Zbojnícka dolina* plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu, ktorá sa realizovala prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe viacslovného vlastného mena, resp. temporálno-lokalizačnú funkciu napĺňanú etymologickou funkciou literáronyma.

Literáronymá v Ballekovom románe Biely vrabec

V nedeľu bývalo prázdne (jarmočnisko, P. O.) a z mesta a okolia prilietalo sem veľké množstvo vrabcov. Hostili sa na truse a porosýpanom obilí. On s Norou utekal po nedeľnom obede sem objaviť v mračne vrabcov bieleho, o ktorom boli presvedčení, že existuje. ... On prišiel na to, že kŕdeľ vrabcov vedie na jarmočnisku biely vrabec ...

Ešte neboli ani pri budove, keď sa ozval výstrel. Mračno sa dvakrát po sebe prehlo ako vlna. Kŕčovite sa zmrštilo a roztiahlo do šírky. Zredlo. Objavili sa v ňom biele body. Pršal vrabčí dážď. ... S Norou neskôr vravievali, že ich biely vrabec zahynul. ... Biely vrabec ostal v ňom ako na večnosť zabitý a stále zúrivejšie a zúrivejšie oživovaný Boh, ktorého už nikto nemohol vzkriesiť. Táto predstava bola neodolateľne mŕtva. Po zničení bieleho vrabca už nič nevládal dotiahnuť do konca. *(L. Ballek: Biely vrabec, s. 10 – 11, 237 – 238)*

3.1.4. Tretia kniha Ladislava Balleka a prvý román *Biely vrabec (1. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ, 1970. 240 s.)* nadväzoval videním sveta, ale aj umeleckými

(motivačnými) postupmi a nominačným materiálom na dve autorove predchádzajúce knihy. Prechod z plochy novely do rozsahu románu však priniesol možnosť na rozvinutie motivačno-nominačných kategórií.

Princíp binárnosti, ktorý sa nám stal kľúčom výkladu fabuly a sujetu i nominácií (pomenovaní) v raných novelách, nadobudol podobu štruktúrovanej (viacvrstvovej) dvojpólovosti a dvojčlennosti.

Dve základné motivačné pásma tvorili na jednej strane hľadanie osobného šťastia ako napĺňanie zmyslu života a svojho miesta v spoločnosti.

Spomenul si na svoj sen: mať kus zeme, dom, kone, pluh, aby mohol orať. (s. 75)
Len čo sa skončí školský rok, s Alžbetou zmiznú z tohto mesta bez stopy. Rozhodli sa zobrať a mať spolu deti. Áno, bude mať deti a za dajaký čas mu to dovolí prestať vymýšľať a hrať hry. Bude mať začas so všetkými pokoj. Neskôr sa vráti nazad do ústavu. (s. 221)

Na druhej strane to bola téma detstva spojená s domovom na južnom Slovensku v malom meste.

Na jar uprosili s Norou starého Pullmanna, aby sa mohli sami prebehnúť na koči. Hnali hore prúdom. Samopašne vykrikovali na kone, perá na koči skuvíňali, koč sa kolísal ako na vlnách, tráva spod kopýt bielych koní lietala ponad koč, kone vyhadzovali vykŕmenými zadkami, potili sa a starý Pullmann v plátenom obleku stál s hlavou vtiahnutou medzi plecia, ľavú ruku tisol na brucho zaťažené reťazou vreckových hodín, modlil sa k svojmu bohu, no nikdy Nore nič neodmietol. Miloval ju nadovšetko, skoro ako každý žid, a rád videl všetkých, čo ju radi videli. (s. 23)

Motivačné pásma sa striedali a prestupovali, pričom boli temporálne (časovo) štruktúrované v smere od detstva ako vzdialenej minulosti do nedávnej minulosti a reálnej súčasnosti (napr. na s. 206 − 207).

Motivačné pásma prepájal submotív ľudských vzťahov binárne cyklicky štruktúrovaný sieťou vzťahov hlavného hrdinu k ženským a mužským románovým postavám.

Pochopenie motivačnej bázy bolo predpokladom na rozšifrovanie literáronym, t. j. propriálneho nominačného materiálu. V porovnaní s prvými dvoma novelami nepracoval L. Ballek výrazne s apelatívnymi pomenovaniami postáv, čo znamenalo, že sa realizovali propriálne pomenovania postáv, pretože hneď na s. 7 (prvá textová strana románu) pomenoval hlavného hrdinu. Hlavná postava *Rasťo Rodan* bol 35-ročný muž, ktorého priezvisko plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu, realizovanú prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe dvojmenného antroponymického systému s využitím rodného

mena aj priezviska, a literárnu funkciu napĺňanú formou charakterizačnej i symbolickej funkcie. *Rodana* môžeme charakterizovať ako nositeľa typických vlastností ľudského rodu, všetkých ľudí (v základe literáronyma sa nachádza substantívum rod). Bol to človek s kladnými aj zápornými rysmi. *Rasťo Rodan* bol však aj symbolom nenaplneného života. Jeho život sa profiloval vo vzťahu k dvom ženám: *Nore* a *Alžbete*. Jeho detská a chlapčenská láska *Nora Pullmannová* si po havárii (v lete po vlastnej maturite) nič nepamätala a žila v ústave. Tragika nenaplnenia čistej lásky *Rasťa* k *Nore* vyústila u Rasťa do nepokojného života. *Rodan* rozohrával tri hry: na romantika, na vedca a na túlanie. Strácal však pôdu pod nohami.

Hra na romantika bola skôr hrou na donchuana, ktorý okrem ľudských pôžitkov získaval mnohokrát od žien informácie o ľuďoch, od ktorých závisel.

Ženy všeobecne poskytovali Rodanovi dôveru, sympatie, a najmä vždy dostatok informácií o všetkých a všetkom, ktoré on, dosť lenivý vyzvedať a pátrať sám, začal odnedávna zbierať pre trocha istoty. (s. 27)

Hra na mladého ambiciózneho vedca sa začala v ústave po vyštudovaní prírodných vied v laboratóriu a tam aj skončila.

Hra na túlanie znamenala, že menil byty a mestá. Vyhľadával tie najrôznejšie zamestnania, napr. robil sprievodcu v zahraničí, pracoval v tehelni, v cukrovare až začal učiť na gymnáziu. L. Ballek *Rodana* prirovnával k *Ahasverovi* (aj s. 38). *Ahasver* bol podľa stredovekej legendy večný žid, ktorý udrel Krista pri odchode od Piláta a bol odsúdený na blúdenie. Prenesene je *ahasver* nespokojný, večne sa túlajúci človek, meniaci miesto, nikdy nenachádzajúci uplatnenie a uspokojenie.

Okrem povrchného vzťahu k ženám a hrania rôznych hier mal Rasťo Rodan ešte jednu negatívnu vlastnosť: nadmieru pil alkohol. V podnapitom stave padol s bicyklom pod auto. V nemocnici stretol *Dr. Brettlovú, Alžbetu*, ktorá sa mu stala druhou *Norou*, veľkou dospelou láskou.

Od jari chodila na kúpalisko. Zoštíhlela. Bola naozaj dokonale opálená. V kratších, zostrihnutých vlasoch vyzerala praktickejšie. Neznižovali jej pôvab. Neodolal. Nahol sa k nej a pobozkal ju na sluchy. „Si krásna,“ povedal úprimne. (s. 72)

Vzťah *Rasťa* a *Nory* spájal tiež *biely vrabec*. Vymyslel ho *Rasťo*. Hľadali ho spolu na jarmočnisku. Bola to však túžba, ktorá sa nedala dosiahnuť. Podobne ako ostal nenaplnený vzťah *Rasťa* a *Nory*. *Biely vrabec* bol však aj názov knihy. Symbolizoval, podľa nás,

neuskutočnenie túžob jednej generácie po 21. auguste 1968. V románe nápadne veľa postáv skončilo tragicky *(Nora, Dr. Vőgel, Molčány, Bahyl, Léky)*. Symbol bieleho vrabca mal paralelu vo vrabcoch väzňoch, ktorým *Rasťo* kupoval slobodu (s. 84 – 86, s. 96 – 98) od 15-ročného chlapca *Jožа Čulláka*. Aj to bola vlastne hra, teraz hra na osloboditeľa.

Na chodníku, medzi nohami mal chlapec kriedou napísaný kruh, v kruhu dvojkilové závažie a na závaží priviazaného vrabca. Vrabec lietal do kruhu. Raz zúrivo, inokedy pokorne sa snažil dostať od závažia. Špagát bol mocnejší. Medený prstenec na hrdle dvojkilovca krútil sa s ním. Ak vrabec od vysilenia padol do kruhu, chlapec zlostne odhodil šticu, dlhú bezočivú tvár obrátil k Rodanovi, zahvízdal na vrabca, aby začal ďalšie kolo. Ak ani tak nevzlietol, postrčil zadychčaného vtáka. (s. 84)

Literáronymum Biely vrabec ako názov románu okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie, realizovanej prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe viacslovného vlastného mena, plnil aj literárnu funkciu formou symbolickej funkcie.

Vzťah *Rasťa* a *Alžbety* spájal tiež *Pánbožko*. Bol to biely zajac. *Bahyl* ho volal *Dobrotivý Pánbožko v bielom trištvrťáku*. *Alžbetu Bahylovo* meno rozčúlilo, a preto ho volala krajšie *Dobrotivý Pánbožko v bielej bundičke*. Motív pomenovania zajaca nebol vysvetlený, len naznačený. Možno mal ochraňovať a upevňovať vzťah *Rasťa* a *Alžbety* tak, že sa o neho spoločne starali. Literáronymum *Pánbožko* (a jeho varianty *Dobrotivý Pánbožko v bielom trištvrťáku* i *Dobrotivý Pánbožko v bielej bundičke*) malo charakterizačnú funkciu pri napĺňaní literárnej funkcie.

Veru, Pánbožko, privravel sa zajacovi a slabo zatriasol diplomatkou, veru, pomáhaš nám, ani nevieš ako. Si jediný Boh, ktorý dnes môže ľuďom pomáhať. (s. 156)

Časová štrukturácia motivačných pásem sa odtláčala v onymickom mikropoli pomenovaní, napr. v detstve: *Rasťo (Rodan) – Nora (Pullmannová) – Albert* (Norin brat) – *starý Pullmann –* slúžka *Ibina – Oskar Pelikán (Dr. Vögel) – Wágner (Meniar).* Literáronymá v rámci temporálno-lokalizačnej funkcie plnili vekovú funkciu, keď nedospelé osoby pomenúvali rodným menom (Rasťo, Nora, Albert) a dospelé osoby priezviskom (Pullmann, Pelikán, Wágner).

Postava *Wágnera* výrazne prepájala minulosť so súčasnosťou, t. j. detstvo s dospelosťou hlavného hrdinu. *Wágner* však nebolo jeho pravé meno, hoci ho tak volalo celé mesto. Bola to jeho prezývka. Bol *Meniar*, teraz *starý Meniar*. *Wágnerom* ho volali po svokrovi. Mal ženu Marianku a bol priateľom s Rodanovým otcom.

„Sedíte na mojom obľúbenom mieste. Ale som rád, že tam sedíte, kde sa aj mne páči sedieť,“ povedal konečne láskavo, s pradávnou zdvorilosťou pánov, čo sa práve rozhodli, čiastočne si vedomí svojej indiskrétnosti, vyzvedať. …

Wágner sa položil za stôl. Vyjavene študoval Rasťovu tvár. O pár minút, ktoré si Rasťo spestroval úškľabkom, vydýchol. „Rodan! Pravdaže Rodan!“ … „Veď pán otecko bol mojím krásnym, dobrým priateľom … Karolkov syn! … Veru, Karolko, Váňa a ja …“ (s. 53)

Proprium *Meniar* evokovalo premeny, naznačovalo zmeny osoby a doby, a preto plnilo okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie, realizovanej prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe dvojmenného antroponymického systému s využitím priezviska, tiež literárnu funkciu, ktorá sa napĺňala ako charakterizačná funkcia. Zmeny možno interpretovať *lingvisticky binárne synchrónne* priezvisko *Meniar* – prezývka *Wágner* (po ženbe), resp. *Wágner – starý Wágne*r (po zostarnutí), *diachrónne Meniar – starý Wágner*. Zmeny možno vysvetľovať aj *motivačne*, napr. keď išiel namiesto na diviaka do kúpeľov za frajerkami, manželka mu povyhadzovala veci na ulicu, neskôr od neho odišla, lebo ju nevedel finančne zabezpečiť (zrejme na úrovni štandardu, ktorý si vyžadovala).

Používanie prezývok bolo lingvisticky novým prvkom v Ballekovom diele. Prezývku mala aj *Nora*, ktorú rodina a priatelia volali *Pacička. Oskar Pelikán* bola zase prezývka *Dr. Vögla*, ktorého takto pomenovali deti a susedia. Sedával na ulici pod lipou skoro desať rokov. Od jari do jesene, od rána do večere. Čítal. Každému okoloidúcemu chcel pomôcť.

Pelikán obedoval len pod lipou. Bál sa odísť do vilky s krémovými žalúziami, aké tu mal každý dom, aby niekto medzitým neušiel pred jeho srdečnosťou, roztiahnutými rukami a hlasom dobrotivého pastora. Volal na ľudí z dobrých dvadsiatich metrov, vstával pri tridsiatich. Desať metrov pred touto hranicou sa začal usmievať. Bol tu legenda. Pri stretnutí s ľuďmi chcel každého nasýtiť, potešiť, poľutovať, zbaviť ťažkomyseľnosti. (s. 30)

Sémantické pole pomenovaní postáv zo súčasnosti vytváralo zreteľne viac postáv v porovnaní s detstvom. Bola to skupina postáv z nemocnice, najmä Alžbetini spolupracovníci a/lebo priatelia, ktorí sa stávali neskôr aj Rasťovými priateľmi, resp. spoloční známi a priatelia *Rasťa* a *Alžbety*.

Postavy z medicínskeho prostredia vytvárali: *Dr. Siváček* (primár, mal ženu *Zuzanu*), *Dr. Léky* (*Alžbeta* s ním určitú dobu žila), *Dr. Fašanga*, *Dr. Kemický*, sestra *Katarína* (chodila s *Fašangom*), *Melana* (ryšavá sestra vypožičaná z chirurgie s vlohami pre nemravnosti) a *teta Dobríková* (sestra). Väčšia časť postáv mala identifikačno-diferenciačné priezviská, pričom akademický titul v hovorenej podobe doktor alebo pracovné zaradenie sestra naznačoval ich príslušnosť k medicínskemu prostrediu. Niektoré postavy priezviská charakterizovali.

Priezvisko *Dr. Siváček (Eugen)* naznačovalo jeho farebný vzhľad, lebo mal tvár zarastajúcu dosiva, veľké sivé oči a už bol dávno šedivý. Bola to kolorická charakteristika prostredníctvom propria. Sestra *Dobríková* bola prajná osôbka: verila v duchov, chodila do kostola, pracovala s motykou vo vinici a všetkých mužov volala Mišo. *Rodan* jej dal preto kontextovú prezývku *teta Miša*.

Rasťovi hovorievala: „Vy ste taký hnusný! Ako Vám mám dokázať, že som duchov videla? Čo si myslíte, že som bláznivá stará baba? Hľa, týmito očami som videla až zo troch ... Veď počkajte, raz vás taký duch tak postraší, že sa pocikáte. Božе, len keby som mohla byť pri tom!" prosila Boha o zmilovanie so zopnutými rukami. (s. 34)

Postavy priateľov a známych *Rasťa* a *Alžbety* tvorili väčšinu osôb v románe. Postavy identifikovali a diferencovali: šuster *Kovalčík* a jeho matka*;* riaditeľ *Blaško, Tilda Majerská, Vilo Kupča, Margaréta Oberučová; Benedik* (učiteľ hudobnej výchovy*); Klára Vidová, rod. Vavreková;* futbalista *Dobiš* (nejde o skutočného futbalistu Dobiáša?); slečna *Amália,* dekan *Muňko;* učiteľka *Uhríková;* školník *Bonifác Pongrác;* pekár *Murín;* ujo *Tropa.*

Z hľadiska pomenovania postáv z tohto okruhu boli lingvisticky v zmysle charakterizácie zaujímavé nasledovné postavy.

Stano Pareský bol Rodanov priateľ z vojny. *Rodan* ho „obsadil" do historky, ktorú zažil a rozprával jeho starý otec a neskôr sa s ňou zžil aj jeho otec. *Rodan* prešiel rovnakým vývojom ako jeho otec, lebo tiež uveril, že príhodu sám zažil. *Pareského* priezvisko postavu charakterizovalo, pretože to bol tvrdohlavý človeka (z českého *pařez* čiže peň), ktorý si nechcel dať poradiť.

Čakal akúkoľvek odpoveď, ale takú by si nebol vedel ani vymyslieť.
„Neboj sa, nikoho tam niet. Vieš, ja som musel vyliezť z tej jamy ..." začal opatrne. „Dostal som také silné nutkanie, že nie a nie odolať. Cítil som, že ak prekonám strach, prejdem po lúke, dostanem ohromné nápady." (s. 44)
S Pareským nepohne. To už vedel. Skúsil uvažovať, ako sa to môže skončiť. Vychádzalo mu, že zle. Nikoho tu niet, no vojna sa ešte neskončila. Ten agátový hájik bol zo všetkých hľadísk a smerov nebezpečný a podozrivý. (s.46)

Paľo Bahyl bol znalec vín, obdivovateľ cudzích jazykov a starý zlomyselník. S *Rasťom* hrali spolu hru s policajtom. Na dobrého policajta a výtržníkov, na ktorých sa hrali.

Dnes sa vybrali na opačnú stranu mesta. Tentoraz bol mužom v uniforme člen mestskej poriadkovej ochrany...
„Póóózor!" zrazu zavelil Paľo.

Uniformovaného muža myklo.
Rasťo bleskove skočil za Paľov chrbát.
„Pochodóóóm vchod!“ velil Paľo a už aj parádnym krokom vykročili.
Muž od prekvapenia zoskočil z chodníka na ceste a chytil sa opasku. Šliapali po chodníku ako blázni. Tesne pred vyjaveným mužom zavelil Paľo vpravo hľad, obrátili hlavu do záhrady a prepochodovali. Po zastavení prehliadkového družstva dal Paľo rozchod. Pustili sa do hlasného smiechu. Tvárili sa, že močia. Pokukávali na muža, čo podnikne. (s. 174 – 175)

V rozhovore s policajtom sa predstavil prezývkou *Rasťo* ako *Zelený Montgomerák* a *Paľo* ako *Modrý Maurícius*. Potom ušli pred policajtom.

Ľubo Molčány býval učiteľ zemepisu. Pristihol však manželku pri nevere. Prestrelil jej sprava doľava holý zadok malorážkou a okresnému inšpektorovi *Ľudovítovi Vrábľovi* rozbil tvár kameňom. Na tri roky sa preto stal obyvateľom mestskej väznice. Potom pracoval ako čašník. S *Rasťom* hrali zase hru s bývalým väzenským dozorcom *Putišom*. Priezvisko *Putiš* bolo motivované apelatívom putá. Charakterizovalo jeho nositeľa, ktorý vo väznici trápil *Ľuba* za spáchaný trestný čin výčitkami. Robil to detinsky rád. *Ľubo* sa vedel aj rozplakať. Podstatou hry boli opakované návštevy u *Putiša*, ktoré ho vedeli veľmi nahnevať.

Zastali pred plechovou bránkou. Načúvali.
Rasťo stlačil zvonec.
Ľubo zabúchal. Tak zisťovali, kde je vlčiak a či je odviazaný. Divo sa rozbrechal z jedného miesta.
Napäto čakali. Kroky pri bráne zastali. Okrúhly otvor sa odsúval. Zazreli tvár, oko, prsty.
Zlostný, vysoký hlas: „Kto je?!“
„Jozef Ondruška,“ odpovedal Ľubo ako najpokojnejšie vedel.
Po chvíli rozpakov sa Putiš rozčúlil: „Vy ste ... Molčány! Molčány! Čo tu chcete?! Vášho boha, zase ste tu?!“ (s.181)

Postava *Jožka Fúrika* bola vymyslená. Vymyslel ju *Rasťo*. O *Jožkovi Fúrikovi* rozprával *Ľubovi Molčánymu*, ktorý sa chcel so starým šibalom stretnúť, lebo nezabudol sa každé ráno v zamestnaní potknúť o prah, aby všetkých rozosmial. *Rasťo* ho raz nazval posledný dobrý človek (s. 218). V práci sa začal správať ako *Jožko Fúrik*:

Otvorí bez zaklopania a zakopne o prah. Robí to už niekoľko týždňov, každé ráno, lebo vie, že sa budú všetci rehotať. Ak by na to zabudol, bude im čosi chýbať po celý deň. Prichádza do zborovne posledný. Všetci čakajú len naňho. Po zakopnutí o prah budú utekať so smiechom k nemu ... (s. 158)
Už nemusí žialiť za nedostatkom informácií. Naopak. Má ich dosť, aby sa cítil v školskom kolektíve bezpečne a isto... Je neúspešný smiešny človek, ktorého môžu mať radi. Inak sa žerú medzi sebou jedna radosť. Je ich jediným priateľom, priateľom všetkých.

Neuchádza sa o riaditeľovu, inšpektorovu priazeň, na rozdiel od nich trestuhodne hlúpo, trestuhodne lajdácky nemyslí na budúcnosť svoju, svojich detí … (s. 161)

Rasťo rozohrával hru na neúspešného človeka, zato však bol priateľom všetkých. Hra na klauna bola protipólom hry na úspešného vedca, ktorú začal hrať v ústave.

Literáronymá *Siváček, Dobríková, Pareský* či *Putiš* plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a charakterizačnú funkciu v rámci napĺňania literárnej funkcie.

V multietnickom prostredí južného Slovenska žili predstavitelia viacerých národností. Z uvedeného dôvodu sa aj v románe *Biely vrabec* vyskytovali literáronymá na báze slovenčiny (je to väčšina postáv), maďarčiny (*Léky, Molčány, Elek*) a nemčiny/jidiš (židia *Pullmann, Vőgel*). Uvedené literáronymá plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, maďarčine a nemčine.

V románe *Biely vrabec* metaforika smerovala ku kritike rozkladu morálnych hodnôt prednormalizačnej (socialistickej) spoločnosti. Intelektuála *Rodana* prirovnával *Ladislav Ballek* k *Ahasverovi* (pozri s. 33). Bola tu zreteľná metonymická paralela medzi ťažko skúšaným židovským národom a prenasledovaním (niektorých) intelektuálov, resp. obmedzovaním slovenského národa po roku 1968. Ľudí vždy niekto selektoval: podporoval alebo obmedzoval.

Jedno mužstvo tvorili miništranti, čo mali ambície stať sa kňazmi, druhé naša ulica, tiež plná miništrantov, ale bez ambícií stať sa kňazmi, a tretie tvorili ostatní chlapci. Keďže ich bolo v ulici menej, mohli s nimi hrať aj evanjelici … Pravdaže, keď sme hrali s inými ulicami, robil sa výber bez ohľadu na vierovyznanie. Ani inak sme sa v ulici nedelili na rímskych a ausburských veriacich, ale tu to muselo byť tak, ak sme chceli hrať vo farskej záhrade … Pravdaže, je to tak vždy. Vždy ktosi deti či ľudí podelí, označkuje, zvýhodní a znevýhodní. (s. 59)

Postava *Rodana* bola akousi modifikáciou *Jozefa Maka*, človeka milión. *Rodan* tiež trpel, bolestne prežíval stratu *Nory* i bieleho vrabca. Hľadal si miesto v spoločnosti. Radostne prežíval lásku s *Alžbetou*, aby sa mu zo dňa na deň, z večera do rána, tak ako prišli do Československa sovietske (a ďalšie bratské) tanky, život zmenil. Prešiel do bolesti. Začal hrať novú hru. Hru na blázna.

Mala pravdu. Nič mu nebolo. Len sa hral na blázna. Aj zabiť sa opäť pokúsi. No skôr bude mať vymyslenú ďalšiu hru, aby už ani zabiť sa nemalo zmysel.
Sanitka sa rozbehla. Tilda s krikom utekala pár metrov za ňou.
Na druhý deň bolo vysoké modré nebo. (s. 238 – 239)

Literáronymá v románe Trinásty mesiac

3.1.5. V románe *Trinásty mesiac* s podtitulom *Sen nocí mesačných (1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1995. 144 s.)* sa uplatnili obidve známe a v diachrónnom pohľade na našom území fungujúce antroponymické sústavy: dvojmenná a jednomenná.

Dvojmenná antroponymická sústava fungovala v prvej kapitole románu. Trojica bratov bola predstavená ako *Branko P./Braňo P., Ľubo P*. a *Boro P*. Podobný typ onymickej nominácie využil Franz Kafka v románe Proces, v ktorom *Josef K.* bol niekto, hocikto z nás, prevalcovaný neviditeľnými a nepochopiteľnými vyššími silami, ktoré nepoznal a ktorým sa podrobil, lebo bol vinný voči absolútnu. Pocit viny bol základným motívom románu. Pocit reálnej alebo ireálnej viny bol prítomný z pohľadu bratov aj v románe *Trinásty mesiac.* Bola to vina za smrť rodičov, za neschopnosť žiť spolu, za devalváciu životného prostredia, za bezohľadnú modifikáciu urbánneho prostredia a pod. Literáronymá hlavných protagonistov, podobne ako aj ďalšie literáronymá, fungovali vo väčšej časti románu v jednomennej podobe – *Branko/Braňo, Ľubo, Boro,* resp. ďalších mužských postáv *Peter, starý Ďuro, Fero*, no hlavne žien, napr. *Soňa, Blažena, Barbora, Kamila, Paola, Irena, Darina, Vilma, Milota, Sofia*, ku ktorým sa profiloval vzťah troch bratov – a plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu, ktorá sa realizovala prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a ktorá naznačila prostredíctvom používania jednomennej antroponymickej sústavy všeobecnú platnosť príbehu/životného osudu pre istý národ, resp. mnohých/všetkých ľudí v určitej dobe.

Podľa L. Balleka, ako nám povedal v osobnom rozhovore na konferencii *Literárne dielo Ladislava Balleka* 23. 10. 2002 v Banskej Bystrici, kľúčom k interpretácii onymie bol podtitul pôvodného názvu románu *Skrytý život Pavla Petrigala*. Trojica románových bratov predstavovala trojjediné chápanie jednej osoby. Z tohto zorného uhla pohľadu sa zmenšil počet postáv. Redukcia postáv prispela ku kreovaniu originálneho nominačného systému románu – nominačného kríža. Pomenovanie signalizovalo, že hlavné postavy sa profilovali v dvoch pólmi ohraničených opozitných líniách. *Branko/Braňo, Ľubo, Boro* tvorili pôvodne predstaveného *Pavla Petrigala*, v románe *P*. Rozloženie pôvodne jednej postavy do troch osôb umožnilo naznačiť osudy tried/skupín v spoločnosti prostredníctvom apelatívneho významu, ktoré sa nachádza v literáronyme: literáronymá *Braňo/Branko*, uvádzané v domácej /skrátenej/ podobe mien Branislav, možno aj Branimír, časťou bran- signalizovali osobu, ktorá za niečo bojovala, resp. niečo si bránila, ako predstaviteľ slovenskej inteligencie si bránil vlastný sociálny status a tým spôsobom bojoval za jeho naplnenie; literáronymum *Ľubo*, uvádzané v domácej /skrátenej/ podobe mien Ľubomír, možno aj Ľuboslav, časťou ľub- označovala osobu ľúbiacu niekoho, v našom prípade ľúbiacu Boha; literáronymum *Boro*,

uvádzané v domácej /skrátenej/ podobe mien Borislav, možno aj Borimír, Borivoj, časťou bor- naznačovala osobu hľadajúcu (bojujúcu o) lásku. Predstavené/á osoby/a bojovali/a za svoj pracovný, náboženský a osobný status. Literáronymá *Branko/Braňo, Ľubo, Boro* mali aj literárnu funkciu, ktorá sa realizovala prostredníctvom charakterizačnej funkcie. Vychovávateľky *stará Božena (Boža),* ktorá bola vzdialená príbuzná (Slovenka), a *Pap*, ktorá bola určená na výchovu (cudzinka), signalizovali manipuláciu so slovenským národom, vnášanie cudzorodých ideologických a likvidovanie tradičných kresťanských prvkov od 50. rokov. Vertikálna – časová línia onymického kríža sa profilovala od spodného pólu, ktorý vytvárali *stará Božena a Pap,* k hornému pólu, ktorý predstavovalo trojjediné chápanie *P*. Horizontálnu – vzťahovú líniu onymického kríža napĺňali zľava doprava v onymickom priestore od ľavého pólu ženské postavy *Soňa, Blažena, Paola, Irena, Darina, Vilma, Milota, Sofia* k pravému pólu, na ktorom sa nachádzali *Barbora a Kamila.* Možnosť autorom sujetovo zamýšľanej, no fabulačne skryto realizovanej onymickej koncepcie diela (onymického nominačného systému) potvrdilo aj neprekrývanie sa onymických mikropolí, ktoré sa utvárali okolo trojjedinej hlavnej postavy: *Braňo/Branko P. – Soňa* (družka) – *Sofia* (ostrovanka) – *Mút* (drevená kravička) – *Mystogog* (kocúr*) – Gitano* (pudel); *Ľubo P. – Blažena* (žena) – *Peter* (syn); *Boro P. – Paola* (prázdninová láska) – *Irena/Darina/Vilma* (príležitostné milenky) – *Milota* (ostrovanka*),* resp. okolo ženského románového protipólu: *Barbora/Kamila – starý Ďuro – Fero.* Skrytá dejová línia s politickým motívom sa odohrávala medzi *P. a Ľubovými spoločníkmi* a *Barborou/Kamilou* a *Barborinými poľovníkmi*. V súlade s chápaním trinásteho mesiaca ako neočakávaných, nechcených a negatívnych zmien zomrel *Ľubo* ako predstaviteľ kresťanských tradícií (utopil sa), emigroval *Branko* (výtvarník) ako zástupca inteligencie po dovolenke v stredomorí a doma ostal žiť len *Boro,* v práci šofér nákladného auta. Tak sa naplnila Brankova veštba, že každý sa vráti tam, odkiaľ pochádzal: *Ľubo* z neba, *Boro* zo zeme a on z mora.

Názov románu *Trinásty mesiac (Sen nocí mesačných)* mal spolu s pôvodným názvom *Modré hodiny (Tajný život Pavla Petrigala)* spoločné časové súradnice. Modrá bola obloha, modré bolo more, modrý bol podľa L. Balleka galaktický čas. Súčasný názov *Trinásty mesiac* explicitnejšie, aj keď metaforicky, vyjadroval produkt plynutia času, v našom prípade išlo o zreťazenie zmien, neočakávaných a neželaných. Román *Trinásty mesiac (Sen nocí mesačných)* musel čakať na svoj trinásty mesiac (teraz však ako zmena želaná a kladná), aby mohol byť po 25 rokoch uverejnený. Literáronymum *Trinásty mesiac (Sen nocí mesačných)* ako názov románu plnil okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie, realizovanej

prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe viacslovného vlastného mena, aj literárnu funkciu formou symbolickej funkcie.

Nominačný systém literáronym 1. obdobia tvorby L. Balleka

3.1.6. Nominačný systém literáronym 1. obdobia tvorby L. Balleka – farebného (predpalánskeho) obdobia možno charakterizovať:

1. Prvé obdobie tvorby L. Balleka nereflektovalo na kategóriu času a priestoru, prózy sa odohrávali v literárnom čase a priestore, a preto onymicky zastrešuje farebné obdobie lineárny onymický systém.

2. Lokalizácia osôb sa uskutočnila jednoúrovňovo vo filozoficko-lyrickom (nie v historickom) priestore a čase bez vzťahu ku konkrétnym spoločenským štruktúram, čo determinovalo využívanie najmä literáronym ako literárnych bioným (antroponým, zooným) a literárnych geoným (anojkoným, urbanoným, nie však urboným – názvov miest a obcí), menej literárnych chrématoným.

3. Pochopenie nominačného systému predpokladalo dekódovanie fabuly, sujetu a motivačnej línie, pretože literáronymá plnili onymické funkcie v centrálnom a periférnom postavení v kompozično-sémantickom a textovo-sémantickom hierarchickom usporiadaní.

Centrifugálna tendencia (odstredivá) naznačila presnosť pomenúvania v centre (v smere od centra). Aplikácia uvedenej tézy priniesla konštatovanie, že kompozično-sémantickým onymickým centrom boli vlastné mená literárnych, väčšinou prozaických diel [*Útek na zelenú lúku, Púť červená ako ľalia, Biely vrabec, Trinásty mesiac (Sen nocí mesačných)*]. Literáronymá prvých dvoch prozaických diel okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie, napĺňanej národnoreprezentačnou funkciou v slovenčine na základe viacslovného vlastného mena, plnili aj literárnu funkciu vyšpecifikovanú ako charakterizačná funkcia. Literáronymá ostatných (zvyšných) dvoch prozaických diel okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie, napĺňanej národnoreprezentačnou funkciou v slovenčine na základe viacslovného vlastného mena, plnili aj literárnu funkciu vyšpecifikovanú ako symbolická funkcia. Kompozično-sémantickou onymickou periférnou boli ostatné literárne vlastné mená v texte. Onymickým textovo-sémantickým centrom boli exponované a hlavné postavy, ktorých pomenúvania plnili rôzne funkcie. Okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie, napĺňanej národnoreprezentačnou funkciou v slovenčine na základe dvojmenného antroponymického systému, plnili exponované postavy aj literárnu funkciu vyšpecifikovanú ako charakterizačná funkcia, napr. *Meniar, Jožko Fúrik, Putiš*, doktor *Siváček*, sestra *Dobríková* a pod. Literárne meno hlavnej postavy niekedy z charakterizácie prechádzalo až do plnenia symbolickej

funkcie. Boli to symboly diela, doby a spoločnosti, napr. *Taro Vulkán, Pokorný,* starec *Diamant, Rasťo Rodan.*

Centripetálna tendencia vyjadrila, že nominačná onymická textovo-sémantická periféria obsahuje ostatné literárne vlastné mená, ktoré plnili (len) identifikačno-diferenciačnú funkciu, pričom boli vo vzájomných textovo-sémantických vzťahoch s hlavnými a exponovanými postavami.

4. Identifikovanie názvov osôb literáronymami v rámci zaužívanej dvojmennej antroponymickej sústavy, ale tiež fungovanie jednomennej antroponymickej sústavy.

5. Štrukturáciu pomenovaní sprehľadňovalo využívanie princípu binárnosti, pretože pri označovaní postáv zohrávali dôležitú úlohu okrem proprií aj apelatíva, ktoré postavy identifikovali menne alebo zámenne.

6. Enumerácia literáronym sa realizovala v sémantickom nominačnom propriálnom poli v literárnom čase od detstva po súčasnosť.

7. Rozvinutie Urbanovho chápania viny, resp. tvrdosti dosahu osudu L. Ballekom – v podobe Jozefa Maka (osoba) na skupinovú realizáciu prostredníctvom Rasťa Rodana (slovenská inteligencia) a na národnú modifikáciu v podobe zástupcu Branka/ Ľuba/ Bora (celý slovenský národ) – prispieva k participácii na kreovaní špecifického propriálneho nominačného systému literárneho diela (onymického kríža) a následne k vyvrcholeniu onymického systému 1. obdobia – farebného (filozoficko-lyrického) obdobia.

2. obdobie tvorby L. Balleka – palánske obdobie

Druhé obdobie tvorby L. Balleka sa viazalo na fiktívny Palánk, na reálne južnoslovenské mesto Šahy. Prozaicky bolo fixované v knihách *Južná pošta* (1974), *Pomocník* (1977) a *Agáty* (1981), neskôr aj (čiastočne) v prózach *Lesné divadlo* (1987) a *Čudný spáč zo Slovenského raja* (1990).

Literáronymá v Ballekovom Pomocníkovi

Pekný život... čo si pod ním predstavoval? Predovšetkým pokoj, ticho a jas v izbách, srdečné hlasy vôkol, príjemné spolužitie s okolím, zdravie, duševnú pohodu, trochu majetku, aby nepoznal obavy pred nastávajúcim dňom, určitú samostatnosť, nezávislosť, dobrú ženu, poriadne deti, pekný dom, prajných, neklebetných susedov, tiché miesto kdesi uprostred dediny, uličky, ľudí. *(L. Ballek: Pomocník, s. 344)*

3.2.1.1. Zameriame sa na vyprofilovanie nominačného systému románu *Pomocník /(Kniha o Palánku.) 1. vyd. Bratislava: Smena, 1977. 395 s. 2. vyd., 1980/* ako funkčne štruktúrovaného systému literáronym. Mapovanie systému literáronym v Ballekových

prózach sprehľadňovalo využívanie princípu binárnosti. Binárnosť v nominačnej a motivačnej línii sa prejavovala ako dvojčlennosť, dvojpólovosť a dvojdomosť, ako štruktúrované videnie procesu nominácie a motivácie.

Román L. Balleka *Pomocník* ocenila dobová socialistická kritika ako román velebiaci poctivú prácu, morálnu čistotu, jednoduchosť, ľudskosť a ľudovosť. L. Ballek zakotvil svoju prózu do literárneho času i literárneho priestoru totožného s reálnym zemským priestorom v reálnom čase. Väčšia časť románu sa odohrávala od jari 1945 do jesene 1947 na vertikále juh – sever Slovenska. Bol to čarovný čas, povojnové obdobie, ktoré sa stalo obdobím očakávaní, obdobím skúšok charakterov, obdobím poznávania a spoznania ľudí. Binárnosť na motivačnej línii sa profilovala v románe na jednej strane ako vzostup a pád povojnovej slovenskej rodiny, na druhej strane ako časový a priestorový vývin malého slovenského mestečka tesne po ukončení 2. svetovej vojny.

Názov románu Pomocník signalizoval a identifikoval hlavného hrdinu. Literáronymum *Pomocník* plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu, realizovanú ako národnoreprezentačná funkcia v slovenčine prostredníctvom propria vyjadreného substantívom, a literárnu funkciu prostredníctvom charakterizačnej funkcie. Označovalo mužského protagonistu. Kto bol pomocník? Ponúka sa pomerne jednoznačná odpoveď.

Pozabudol na istého človeka, pomocníka bývalého majiteľa mäsiarstva, ktorý, nevedno prečo, neušiel so svojím zamestnávateľom, ale ostal tu a nechcel sa z dvora ani pohnúť, ba spočiatku odmietal novým úradom vydať aj kľúče... Ten pomocník sa vlastne ničím neprevinil, ba pripúšťal úradník, ako mäsiar má aj vynikajúcu povesť, no človek je to zlý, nespratný, na dôvažok násilnícky, ktorý ako si úradník pamätal, mal odjakživa vytriasačky so žandármi všetkých režimov (s. 18)

Princíp binárnosti na nominačnej línii sa viazal na využívanie apelatív a proprií. Kým vo farebnom (predpalánskom) období používanie proprií predchádzalo na pomerne veľkej ploche využívanie apelatív (napr. v novele Útek na zelenú lúku, 1969, využíval propriá až od s. 46), v románe *Pomocník* bol už na úvodnej strane (s. 7) pomenovaný hlavný protagonista *Štefan Riečan*. Využívanie apelatív pri označovaní novej, ešte neznámej literárnej postavy pred jej označením propriom bolo prítomné aj v analyzovanom románe, no bolo situované len do bezprostrednej blízkosti propria, napr. *Valent Lančarič* (v románe sa označoval ako Volent) pomocník bývalého majiteľa mäsiarstva bol na s. 22 najprv pomenovaný ako *človek,* v nasledujúcom odseku ako *zavalitý chlap v modrom svetri*, potom bol hneď v nasledujúcej vete označený citovaným literárnym antroponymom. Po identifikácii propriom sa tiež

využívali kontextové synonymá *chlap na lavici* (s. 23), *chudák a neborák* (s. 23), *vykričaný lump* (s. 24), *ten na lavici* (s. 25).

Sémantika slova pomocník naznačovala pomoc osoby pri niečom, pomocník majiteľa mäsiarstva pomáhal pri mäsiarskych prácach. *Volent* bol však človek podnikavý, bol prototypom dravého povojnového podnikateľa. Nebol len dobrý mäsiar, ale aj šikovný obchodník a podnikateľ. Vedel zabezpečiť mäso do obchodu za výhodnú cenu a tak prilákať zákazníkov. Bol pomocníkom, no počas dvoch povojnových rokov plnil viac úlohu spoločníka. *Riečan* ho aj tak niekoľkokrát nazval. V závere románu pomocník dominoval, keď ho *Riečanová* „povýšila" nad majstra. Podstatou symbiotického vzťahu pomocníka a majstra bolo, že jeden bez druhého nevedeli existovať. *Lančarič* to aj v závere románu artikuloval, že *(s. 390) bez Riečana je aj slabším obchodníkom, ako bol. Najlepšie obchody robili spolu, lebo v obchode sa dopĺňali, jeden za druhého mysleli. Na to zabudol, lebo stratil rozum pre sukňu.*

Pomocník bol román o pomoci, o pomoci samým sebe i jeden druhému. Pomoc *Volenta* rodine Riečanovcov, ktorú materiálne „postavil na nohy", pretože z vyhorelcov sa stali zbohatlíci, no bola to aj (negatívna) pomoc pri morálnej degradácii rodiny. Pomoc *Riečana Volentov*i sa javila v tom, že mu ako sirote poskytli zázemie, miesto v živote. Literáronymum *Pomocník* ako najexponovanejšie proprium z hľadiska pozície na začiatku románu naznačovalo aj to, že nebolo dobré, keď pomocný mäsiar – pomocník prevýšil majstra, pretože jeho malé životné skúsenosti mohli iniciovať okrem pozitívnych aj negatívne životné udalosti. *Pomocník* ako literáronymum bol román o finančnom postupe a spoločenskej i morálnej degradácii Riečanovcov.

Valent Lančarič, profesionálny pomocník mäsiara, mal balkánske priezvisko. Kumulácia etník v Palánku vytvárala špecifickú situáciu, etnickú i spoločenskú. Miešali sa tu kuchyne, stretávali sa rôzne videnia vecí a riešenia situácií, spolunažívali rozličné národy a národnosti.

Riečan časom pochopil aj to, prečo Volent nemohol s Kohárym opustiť toto mesto. Vyhovovalo mu svojou zmiešanosťou i rôznorodosťou, slovom atmosférou. Boli v ňom zastúpené nielen všetky možné nácie starej monarchie, ale aj potomkovia dávnejších i nedávnych privandrovalcov z Bulharska, Nemecka, Ruska, Turecka, Talianska, Anglicka, Francúzska, našli sa tu aj niekoľkí Arméni, dokonca jeden Arab. Pochopiteľne, že teraz tu žilo najviac Slovákov a Čechov, potom Maďarov, po nich Bulharov, Srbov a Chorvátov. (s. 117)

Valent Lančarič sa väčšinou v románe označoval ako Volent, t. j. len rodným menom, majster *Štefan Riečan* zase viac priezviskom. Uvedená tendencia naznačovala spoločenskú

pozíciu nositeľov antroponymických literáronym: *Volent* (pomocník) – *Riečan* (majster). Podobným spôsobom využívali propriá realistickí spisovatelia, keď ľudové postavy pomenúvali rodnými menami a panské postavy priezviskami, príp. aj menom a priezviskom. Literáronymum *Volent* plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu (národnoreprezentačnú funkciu v slovenčine s maďarskou výslovnosťou prepísanou do slovenčiny), temporálno-lokalizačnú funkciu (sociálnu a etymologickú funkciu, resp. antinómickú funkciu s priezviskom Riečan) a literárnu funkciu (charakterizačnú funkciu). Vysvetľujúco konštatujeme, že výslovnosť slova *Valent* (slovenská domáca podoba *Valentín*) ako *Volent* signalizovala maďarské prostredie, maďarskú artikuláciu vokálu. Volent ako sirota pociťoval potrebu byť milovaný, akceptovaný v rodine, ktorú nemal. Pôvodný význam slova *Valentín* súvisel s rímskym rodovým menom *Valerius* s významom z valens „silný, zdravý“. V slove *Volent* je aj časť vol- zo slova volať, keď obchodníci volajú na zákazníkov, resp. aj hypotetická časť vôl ako názov usilovného, vytrvalého a tvrdohlavého zvieraťa (predstavené možné motivácie sú však potenciálne, sekundárne, kontextové). Komunikatívnosť, pracovitosť a vytrvalosť (*Volent* bol zdravý a silný chlap) boli najcharakteristickejšími vlastnosťami *Lančariča*. Mal však aj negatívne vlastnosti ako pijanstvo, agresívnosť, záletníckosť a chorobnú ctižiadosť finančného a spoločenského vzostupu.

Štefan Riečan bol istým spôsobom opakom *Volenta*. Bol nerozhodný, neistý, málo komunikatívny, spoločenským novotám, napr. jeho novému zbohatlíckemu statusu, málo prispôsobivý, ale bol aj morálne čistý a pridŕžajúci sa tradícií. Opak *Lančariča*. Spájala ich akurát láska k mäsu, mäsiarstvu a k obchodníckemu remeslu.

Štefan Riečan bol dobrý mäsiar. Naozaj dobrý. No nebol výnimočný ako Lančarič... Ak si dovtedy majster myslel, že sa vyzná v mäse ako málokto a že jeho výrobky sú dobré, práve také šťavnaté, plné, voňavé, aby všetkým pochutili, nevedomky sa mýlil. Bol tu ktosi lepší: Volent, jeho pomocník. Riečan musel uznať, že v tomto chlapovi sa jednoducho skrýva celý zmyslový svet Balkánu a tohto južného slovenského kraja, tajomný a nevysvetliteľný cit ku koreninám, krvi, kostiam a mäsu...

Medzi výrobkami majstra a jeho pomocníka, ako sa teraz ukázalo, bol značný rozdiel, vari podstatný. Riečan myslel predovšetkým na ľudí. Volent iba na mäso. (s. 117)

Štefan Riečan chcel ísť životom zlatou strednou cestou, jeho ideál pekného života (s. 344) sme dali do textového podtitulu. Literáronymum *Štefan Riečan* okrem identifikácie na ploche románu ho aj diferencovalo od ostatných postáv. Výrazne postavu aj charakterizovalo, pretože Štefan Riečan bol ako rieka. Pokojná, pomaly tečúca v koryte. Žil (s. 344) *život tichého človeka, žijúceho v ústraní, bez spoločnosti a návštev a množstva priateľov.* V starom

obleku (s. 183) *vyzerá ... presne tak, ako vyzerať túži: skromne, možno až biedne a ubito.* Riečan nemal priateľov. V Palánku sa s nikým bližšie nezblížil. S *Volentom* mal skôr pracovné vzťahy, s manželkou a s dcérou *Evou* si nerozumel, pretože chceli, aby bol modernejší a spoločenskejší. Podobenstvo rieky s Riečanom možno vidieť aj v jeho osamotenosti medzi ľuďmi, rieka tečie väčšiu časť svojho toku sama (nevlievajú sa do nej potoky a sama nevteká do väčšej rieky) a *Riečan* tiež žil „sám sebe so sebou".

Štefan Riečan si rozumel viac ako s ľuďmi so zvieratami a s vecami. Spriaznenosť bola grafematicky signalizovaná rovnakými začiatočnými písmenami lexém: *Riečan*, *Rexo* a rádio. *Rexo* bol veľký mäsiarsky pes, ktorý si obľúbil *Riečana* a *Riečan Rexa*. Spájala ich zrejme miernosť povahy. *Rexo* však zahynul, keď prekvapujúco napadol býka idúceho na porážku. Tragickosť osudu *Rexa* bola paralelou s rozpadnutým manželstvom a s nefunkčnosťou rodiny Riečanovcov. Po *Rexovej* smrti sa stalo v Palánku jediným potešením *Riečana* rádio.

Zotmelo sa, Riečan sedel na zasklenej terase a pri nohách mu vyhrávalo kufríčkové rádio na suché články. Počúval hlasy z ďalekých miest a nedbal, že im nerozumie, hlavne že boli plné, hlboké, sýte, prezrádzajúce hlásateľovu istotu a vyrovnanosť. Psa už nemal, ostávalo mu iba rádio. (s. 356)

Literáronymum *Riečan* plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu (národnoreprezentačnú funkciu v slovenčine prostredníctvom dvojmenného antroponymického systému s využitím priezviska), temporálno-lokalizačnú funkciu (sociálnu funkciu, resp. antinómickú funkciu s priezviskom Lančarič a súvzťažnú funkciu so zoonymom Rexo) a literárnu funkciu (charakterizačnú funkciu).

Ak bol *Riečan* krotký ako baránok, tichý ako pomaly tečúca rieka rôznymi zákutiami, meandrami, jeho manželka *Eva Riečanová* bola iná. *Riečana* (s. 60) *samé novoty, rýchle zmeny a neznalosť prostredia zaháňali kamsi do kúta, trochu ho ochromili, nevyvolávali v ňom horúčkovitú aktivitu, ako dúfal. Riečanka* sa od začiatku prispôsobila, zmeštiančela, spanštela.

Čudná vec, v jeho dome znie klavír ... plynie krásna hudba, jeho žene a dcére vyhráva pekný panský mladík. Čudná vec, naozaj, ak si pomyslí na čas spred roka. Prišli sem obidve v krojoch, ale ani týždeň ich tu nenosili, zaraz si aj vrkoče dali ostrihať, chodia ku kaderníkovi, na svoju reč dbajú, aby ani poznať nebolo, že sú z horniackej dediny... Mesto, obchod... Čo len narobia také peniaze! (s. 163)

Peniaze, spoločenský postup, osobný duchovný a materiálny prospech sa stali limitujúcimi faktormi konania *Evy Riečanovej* počas jej pôsobenia v Palánku. Ak bol *Riečan*

pokojná rieka, tak *Riečanka* bola rieka nekopojná, bystrá, vystupujúca z brehov, nespútaná, meniaca korytá, smer, rýchlosť toku i veľkosť prietoku.

Riečanka v rodine a vo firme dominovala. Viedla účty. Usmerňovala plynutie financií. Peniaze vyplavili na povrch jej pravú tvár, hriešnu podstatu Evy. Zhrešila viackrát rozličnými spôsobmi. Cieľavedome hromadila s veľkou radosť peniaze, verbálne a fyzicky atakovala manžela, hedonisticky si užívala ženskú príťažlivosť. Voda bola živel. *Eva Riečanová* taká bola, dokončila rozklad rodiny vlastným odchodom na liečenie bez návratu.

Literáronymum *Eva Riečanová* plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu (národnoreprezentačnú funkciu v slovenčine prostredníctvom dvojmenného antroponymického systému s využitím rodného mena aj priezviska), temporálno-lokalizačnú funkciu (sociálnu funkciu prostredníctvom podoby *Riečanka*) a literárnu funkciu (charakterizačnú funkciu poukázaním na ženu dynamickú, ktorá je schopná prispôsobiť sa novým pomerom a symbolickú funkciu napĺňaním symbolu morálne deficitnej povojnovej ženy).

Dcéra Riečanovcov *Eva*, ktorá sa stala zmyslom života manželov, bola orientovaná matkou na budúcnosť ženy, príslušníčky smotánky mesta: zábavy, vydaj, solventný manžel, pani domu, šťastná budúcnosť. Realita však bola iná. Dcéra *Eva* zhrešila nielen preto, lebo zviedla Volenta Lančariča budúceho manžela, ale najmä preto, že si vybrala ľahšiu cestu v živote, nenasledovala skromného, pracovitého a morálneho otca, ale neskromnú, hedonistickú a morálne deficitnú matku.

Literáronymum *Eva* (Riečanová) plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu (národnoreprezentačnú funkciu v slovenčine prostredníctvom dvojmenného antroponymického systému s využitím rodného mena), temporálno-lokalizačnú funkciu (vekovú funkciu prostredníctvom rodného mena *Eva* ako dcéra Riečanovcov) a literárnu funkciu (charakterizačnú funkciu poukázaním na mladú ženu, ktorá sa vydala v živote nesprávnym smerom).

Ďalšie propriá vyjadrovali časové, lokálne a vzťahové kvality – samostatne v rámci jednej kvality alebo súčasne v rámci viacerých kvalít – zamerané na špecifikáciu vertikálno-horizontálneho propriálneho modelu románu.

Časové kvality napĺňali antroponymické propriá centrálnych postáv, už analyzovaných v texte tejto časti práce, i ďalších postáv vytvárajúcich ľudské spektrum Palánka v prvorepublikovom, vojnovom a povojnovom ovzduší provinciálneho južnoslovenského mesta.

Priama väzba medzi motiváciou mena a jeho konaním s cieľom charakterizovať postavu bola citeľná pri mene *Dobrík*. Charakterizačná funkcia mena *Dobrík* ho predznamenávala k dobrému, spravodlivému či čestnému konaniu. Bola to však dobovo-spoločenská prajnosť k prospoločensky po roku 1945 orientovaným občanom, napr. k bývalému spolupracovníkovi partizánov k *Riečanovi* bol ústretový, no k protispoločenským živlom, napr. „k vykričanému lumpovi" *Lančaričovi* sa správal tvrdo, neústupčivo až neprajne (nebol *Dobrík*, ale *„Zlík")*. Literáronymum *Dobrík* plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu (národnoreprezentačnú funkciu v slovenčine prostredníctvom dvojmenného antroponymického systému s využitím priezviska), temporálno-lokalizačnú funkciu (vekovú funkciu prostredníctvom priezviska) a literárnu funkciu (charakterizačnú funkciu poukázaním na spoločnosť zastupujúceho a prospoločensky videného človeka).

Nevídané! Veď úradník mal už preňho prichystané nielen všetky tlačivá a kolky, ale aj vyhliadnutý dom s mäsiarstvom na Obchodnej ulici ...

... Do smrti naňho nezabudne. Je to dobrodinec! Ach, bože, aký statočný chlap! Záchranca! Kam pôjde, tade bude o ňom rozprávať. Na rukách by ho nosil. Panebože, aký to človek! Dal mu jatku, dom! *(Riečan kladne o Dobríkovi, s. 17 – 18)*

... „Pán Riečan, vy máte azda dojem, že tento tu je chudák a neborák, ktorého akýsi Dobrík silou-mocou chce vyštvať z bydla ...

Pán Riečan, po prvé, toto je od dnešného dňa vaša jatka, a po druhé, ste tu, uvedomte si, doma, vo svojej republike, a preto si tu slobodne konajte ... Netajím, že ja by som ho tu nedržal... Opakujem, je to vykričaný lump, hoci aj uznávaný mäsiar.

(Dobrík záporne o Lančaričovi, s. 23, 24)

Ďalšie literárne antroponymá plnili základnú identifikačno-diferenciačnú funkciu, prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, príp. aj v maďarčine a nemčine prostredníctvom dvojmenného antroponymického systému s využitím rodného mena aj priezviska, v rámci troch časových období románu v spojení so sociálnym statusom naznačeným v povolaní, zamestnaní, etniku, orientácii a pod., napr. *Pali Karff,* bývalý policajt; pán *Blaško*, bývalý lodník; bývalý riaditeľ gymnázia dr. *Santoris*; rotmajster *Kršiak*; poručík *Kolkus*; lesník *Krupa*; mladá práčka *Nela Lauková*; trafikant *Pataki*; prednosta pošty *Jozef Havrila*; kaderník pán *Süteaö*; sklenár *Smola*; hájnik *Gábor*; pašeráci *Törökovci*; Bulhar *Nikola Angelov*; židovskí lekár *Erneszt Weinberger*; štábny strážmajster *Pôbiš*, *Blaščák*; vrchný strážmajster *Žufa*; lekárnik *Filadelfi*; advokáti *Olšanský, Kafka, Lakatoš, Bjelik*; trestný sudca *JUDr. Filip Koník* a pod.

Skupinové etnické/národné propriá dokumentovali palánske multinárodné prostredie: *Slovák, Maďar, Čech, Rus, Nemec, Poliak, Osman*.

Lokálne kvality vyjadrovali propriá v rámci mikroregiónu mesta, v rámci makroregiónu štátu, resp. v rámci eurokontinentálneho pohľadu.

Najbližšie územie pokrývali urbanonymá mesta Palánk, napr. uličné názvy *Obchodná, Parková, Školská, Poštová, Mlynská, Ružová ul., Nám. republiky* a pod., príp. názvy mestských štvrtí a priľahlých častí ako *Piesky, Za kasárňami, Za staré ihrisko, Konský majer* a pod.

Slovenské územie reprezentovali väčšinou názvy miest a dedín, napr. *Bratislava, Fiľakovo, Banská Bystrica, Tajov, Hronec, Ružomberok*, resp. makroregionálne názvy typu *Dolniaky a Horniaky*.

Európska toponymia bola zastúpená propriami *Pešťbudín, Kecskemét, Alpy, Balkán* a pod.

Vzťahové kvality signalizovali väzby súvisiace s dobovou spoločenskou realitou: s predvojnovým prvorepublikovým prostredím, napr. *Československá liga*, bojoval o *Madrid, Viedenská arbitráž, Mníchovský diktát;* s vojnovým prostredím, napr.: *Povstanie, Spojenci, divízia Szent László, Komárno (po Komárne)*, s povojnovým prostredím, napr. *Československo, Demokratická strana, Komunistická strana, znak SSM, revolučná pieseň Avanti popolo* a pod.

Doby prepájali chrématonymá názvov palánskych hotelov/kaviarní ako *Metropol, Palánk, Centrál*, krčiem ako *Squorovova, Babindelliho, Haškova, Szúnyogova pivnica* a pod.

Literárne geonymá a chrématonymá plnili základnú identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, príp. aj v maďarčine a taliančine.

3.2.1.2. *Nominačný systém románu Pomocník* sa profiloval v rámci súradníc vertikálnej a horizontálnej osi. Pochopenie literáronym románu bolo podmienené pochopením fabuly, sujetu a motivačnej bázy prózy, pretože onymá plnili rôzne funkcie.

Vertikálna os, nasýtená literárnymi antroponymami, vyjadrovala aj časové kvality, životné nominačné premeny persón a spoločnosti. Jeden pól obsadila mužská dvojica reprezentovaná literáronymami *Riečan* a *Volent*, druhý pól patril dámskej dvojici protagonistiek *Riečanovej* a *Eve*. Os dotvárali postavy a postavičky propriálne a apelatívne označené.

Horizontálna os, naplnená literárnymi geonymami a chrématonymami, signalizovala tiež lokálne čiže miestne zemské súvislosti. Román neprebiehal vo filozoficko-lyrickom priestore (aj čase), ale v historickom priestore (aj čase) vo vzťahu ku konkrétnym spoločenským štruktúram.

Literáronymá Ballekovho Denníka lekárnika Eugena Filadelfiho

Pre väčšinu Paláčanov som ja Eugen Filadelfi poľutovaniahodný výstredný človek a bláznivý apatekár. Pre väčšinu tunajších meštiakov ... som stentorský človek (krikľúň, P.O.), ..., a teraz ... ma tu v Palánku všetci takzvaní slušní ľudia pokladajú za najvýstrednejšieho človeka pod slnkom, za čiernu ovcu mesta, impostora (podvodníka, P.O.), ale keď budú čítať tento môj zápisník, zatúžia ma zabiť už pred dočítaním do konca, zaklať pre dobro Palánku, ako zabil Brutus svojho priateľa pre dobro Ríma ...

(L. Ballek: Agáty, Denník lekárnika Filadelfiho, s. 264 – 265)

3.2.2.1. Román Agáty ako v poradí druhá kniha o Palánku mapovala život mesta vo viacerých relatívne samostatných a na seba (voľne) nadväzujúcich častiach. Jednou časťou bol aj *Denník lekárnika Eugena Filadelfiho* (ďalej Denník LEF) *(Agáty. /Druhá kniha o Palánku./ 1. vyd. Bratislava: Smena, 1981. 557 s.)*. Denník LEF bol datovaný od 22. marca 1946 do mája (presne nedatovaný deň) 1947. Denník LEF nebol však len chronológiou avizovaných necelých dvoch rokov, ale najmä kronikou a vysvetlením života lekárnika, lebo ako – nevyliečiteľne chorý tuberkulózny pacient očakávajúci svoj skorý koniec s rozkvitnutím žltých tekvicových kvetov (to bolo aj impulzom na písanie dokumentu, ktorý mal byť časom aj jediným dôkazom jeho existencie v Palánku) – deklaroval na poslednej strane denníka: *„Väčšinu toho, čo som prežil, som nechcel“*. Alternatívne možno uvažovať aj o komplexnejšie charakterizujúcom rámcovom literáronyme s identifikačno-diferenciačnou funkciou, ktorá sa realizovala prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe viacslovného vlastného mena, *Život lekárnika Eugena Filadelfiho*, príp. ešte presnejšie prostredníctvom iného alternatívneho názvu *Dokument jedného zbabraného života*. Predstavené chápanie denníka ho istým spôsobom vyčlenilo z Agátov a zblížilo ho s románom Pomocník, v ktorom sa zaznamenával život dvoch špecifických palánskych ľudí, mäsiarskeho majstra Riečana a jeho pomocníka Lančariča.

Onymický systém Denníka LEF ako časti románu mal spoločné s onymickým systémom románu Pomocník (Odaloš, 2006 a) a s onymickým systémom celého druhého obdobia tvorby L. Balleka (Odaloš, 2007 a) fungovanie v reálnom čase a priestore, čo ho súčasne odlíšilo od onymických systémov próz i onymického systému celého prvého obdobia tvorby L. Balleka, ktoré sa profilovali v literárnom čase a priestore, boli mimočasovo/ atemporálne a mimopriestorovo/ delokalizovane situované. Časovosť a priestorovosť súčasne umožňovala funkčné situovanie onymického systému Denníka LEF do plošného onymického systému, ktorý sa realizoval vo vertikálno-horizontálnom systému a ktorý bol použitý aj pri charakteristike v románe Pomocník a v celom druhom období tvorby L. Balleka. Súčasne

budeme môcť rozvinúť myšlienku o prepojenosti, o vertikálno-horizontálnej súčinnosti, súvislosti a samostatnosti.

3.2.2.2. *Nominačný systém Denníka LEF* bol kreovaný ako plošný onymický systém vo vertikálno-horizontálnom súradnicovom systéme komplexne mapujúcom časové a personálne i lokálne a prírodno-spoločenské dominanty a subdominanty onymie prózy.

Vertikálna os onymického systému Denníka LEF, napĺňaná fenoménom času prostredníctvom literárnych antroponým, vyjadrovala personálno-vzťahovú chronológiu života lekárnika *Filadelfiho.* Proprium *Filadelfi* bolo centrom vertikálnej osi a súčasne stálo na jednom póle vertikálnej osi (úsečky). Opozitný až antagonistický pól sme spojili s famíliou *Liptayovcov*, najvýraznejším predstaviteľom bol svokor *Liptay*. Stredový medzipólový priestor napĺňali rôzne postavy a postavičky s rozličným vzťahom k *Filadelfimu*, väčší priestor bol venovaný často excentrickým postavám, napr. *Cyro (Cyril Mlynárik).*

Proprium *Eugen Filadelfi* plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, pomenúvalo ústrednú postavu románovej časti a súčasne ju odlišovalo na základe špecifického propriálneho označenia od ostatných postáv. *Eugen Filadelfi* pochádzal z Banskej Bystrice, kde – ako tretí syn kožušníka – ukončil aj gymnázium a podľa rodinných zvykov musel ísť študovať mimo bydliska. Vzdelával sa v Pešťbudíne (Budapešti) a v Prahe. Jeho snom bol, podobne ako u mäsiara Riečana, vysnívaný variant pekného života s veľkým domom, mladou peknou ženou, viacerými deťmi, kvetinovou záhradou, veľkou a prosperujúcou lekárňou, kyprou milenkou, priateľmi atď. Skoro všetko sa mu zo sna splnilo, no nebol šťastný, pretože vyplnenie sna sa nezrealizovalo na základe pracovných výsledkov a úspechov postupne v jednotlivých životných etapách, ale na základe priženenia sa do bohatej a pomaďarčenej rodiny *Liptayovcov*. Za okamžité splnenia sna (získanie akejsi urodzenosti, ktorá súvisí s gréckym onymom Eugènios odvodeným z eugenés s významom urodzený, blahorodný, literáronymum *Eugen* plnilo aj literárnu funkciu prostredníctvom charakterizačnej funkcie) zaplatil vysokú daň, odovzdal svoju dušu diablovi. Rodina si ho kúpila. Za ženu si zobral *Magdu Liptayovú*, ktorú nikto v Palánku nechcel, pretože počas 1. svetovej vojny mala ako šestnásťročná s poručíkom pechoty dieťa, ktoré tajne porodila v Debrecíne, resp. mala dlhodobý predsvadobný (aj posvadobný) pomer so svojím bratrancom Palim Turdosom.

Mocná sebavedomá famílie, v deň našich zásnub rozsadená dľa veku, majetku a vážnosti okolo dlhánskeho stola vo veľkom salóne kúrie. ... Okolo mňa samé hlavy, tváre, oči, ústa, krky, ruky, prsty. Tie tváre ... No! Ani na funuse. Vyžité, bledé, žltkasté, žilkované, ovisnuté, unavené, ako si spomínam, zlaté chrupy, drobné ručičky, riedke vlasy na hlavách,

popolavé, hnedé, pieskové, dôstojné čelá, podbradky, bruchá, snehobiele manžety, zlaté gombíky a reťaze, náhrdelníky, prstene, šperky na každom kúsku nahého vyžitého tela. Liptayovci! Šírili okolo seba stuchnutosť starých čias, ťažké arómy a jedovaté výpary ani alchymistická dielňa. (s. 286)

Filadelfi o negatívach života *Magdy Liptayovej* nevedel, vstup do rodiny si vysvetľoval ako odmenu za vlastnú úctivosť, poddajnosť, kurizantstvo, pretvarovanie sa, zakryté pätolízačstvo, za túžbu po zbohatnutí. Zásnuby aj budúce manželstvo považovala rodina *Liptayovcov* za obchodnú vec. Po svadbe sa im narodili dve deti. Chlapec *Juraj* dostal meno po pradedovi, ktorý bol podžupanom (pomenovanie po najvýznamnejšom členovi rodiny). Dievča pomenovali *Magdaléna* po matke, starej matke a pramatke (pomenovanie rodinne sa tradujúce). Literáronymá detí plnili okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie v slovenčine aj temporálno-lokalizačnú funkciu prostredníctvom konvenčnej funkcie v zmysle v nadväznosti mien na rodinné tradície.

Filadelfi svoju pragmatickú prispôsobivosť doviedol do dokonalosti.

Od toho dňa po niekoľko rokov som robil iba to, čo si priala moja nová rodina. Prispôsoboval som sa jej oddane, ak nie priam otrocky, a v tej prispôsobivosti som dokonca, videl svoju vzácnu ľudskú vlastnosť. (s. 289)

Dlhodobé prispôsobovanie sa *Filadelfiho* rôznym vonkajším pragmatickým okolnostiam spôsobilo, že žil akoby viac drobných životov, nemal rovnaké dni či chvíľky, nemal nikdy rovnaký názor na jednu a tú istú vec. Prestával či prestal byť sám sebou. K priezvisku *Filadelfi* možno priradiť aj alternatívne onymické charakterizujúce vetné proprium *Ten, kto nebol sám sebou*. Jeho vonkajší život nemal nič spoločné s jeho vnútorným životom, iný bol ako pijan a krikľúň, iný bol ako pisateľ či spisovateľ Filadelfi. No na verejnosti už nebol sám sebou.

Najprv som si dobrovoľne menil povahu, aby ma mesto prijalo, a potom zase preto, aby som sa mu pomstil. Aby som sa od neho načisto odlíšil. Ani v jednom prípade som nebol sám sebou. A to je ten najväčší hriech, ktorého som sa tu v Palánku dopustil. (s. 276)

Prispôsobivosť bola vlastnosť typická a charakteristická tiež pre *rodinu Liptayovcov* v určitej etape vývinu ich rodu. Bolo to v období prispôsobovania sa pôvodne slovenskej zemianskej rodiny maďarským mravom. Vyvrcholením a zavŕšením tejto etapy bolo pomaďarčenie slovenského priezviska *Liptaj* (či *Lipták*) na kvázimaďarské *Liptay* s ypsilonom. Literáronymum *Liptay* malo identifikačno-diferenciačnú funkciu, ktorá sa

realizovala ako národnoreprezentačná funkcia v maďarčine, a temporálno-lokalizačnú funkciu, napĺňanú ako ideologická funkcia.

Rodina *Liptayovcov* patrila v Palánku k lepším rodinám. Korila sa Bohu, moci, peniazom a urodzenosti. *Liptayovci* merali všetko iba majetkom a mocou. Boli to všetko náramne pyšní ľudia, hrdí najmä na svoj zemiansky pôvod. Všetkého, čoho sa títo ľudia dotkli, bolo veľké, sväté, nezvyčajné a ich samoľúbosť ťažko s niečím porovnať. V ich očiach bolo možné čítať rodový znak: pýchu.

Typickým predstaviteľom rodiny *Liptayovcov* bol *Filadelfiho svokor Liptay*. Mal charakteristické črty poturčencov, bol maďarskejší ako Maďar. Svoje najlepšie roky, vždy to zdôrazňoval, prežil v minulom storočí (19. storočie, P.O.) v službách Tiszu a Bánflyho, dvoch predsedov maďarských vlád, ktorých portréty viseli v jeho pracovni na čestnom mieste. Hlboko sa im klaňal, lebo roky ich vlád boli rokmi najdivšej maďarizácie. Slovákov nemal nikdy za nič a s nenávisťou v srdci voči vlastnej krvi aj zomrel.

Zaťa *Filadelfiho* večne „školil" s maďarským antroponymickým oslovením *Jenő*. Literáronymum *Jenő* malo identifikačno-diferenciačnú funkciu, ktoré sa realizovala ako národnoreprezentačná funkcia v maďarčine.

„Jenő", odbočuje, musíme z teba vykresať riadneho pána, aby si bol náš. Keď sa sem vrátia Maďari, musíš vyzerať ako my, ináč ťa vyšupujú na Horniaky. Chápeš, chlapče? My v Kasíne vravíme, že túto chudobnú moc kováčskeho učňa prečkáme na jednej nohe. Chápeš? Toto nemá dlhého trvania, ako to ja vidím. Nestojí to za nič, ani za fajku dymu! Chápeš? Chápeš, prečo nie? Lebo to nechceme. A čo urodzení páni nepodporia, chlapče, to dlho nepostojí a vezme skazu. (s. 295)

Liptayovo odrodilectvo v priezvisku zdôrazňovalo ypsilon (pre slovenčinu na netradičnom mieste na konci slova po samohláske), nie slovenské *Liptaj* s j, v realite antroponymicky preferovaním a náklonnosťou k Maďarom typu *Grünwald, Baross, gróf Apponyi, Kálmán* a pod. *Liptay* svoj hnev prenášal na hlavy drobných slovenských právnikov, lekárov, farárov a učiteľov, ktorí podľa neho nikdy nič o ničom nevedeli, nikde neboli a ničomu nerozumeli. Hanobil (zavrhoval) slovenských, českých a iných predstaviteľov a odporcov (rakúsko-) uhorského štátu. Názorovo nepreferoval antroponymá ako *Hodža, Šrobár, Hlinka, Masaryk, Juriga, Miletič* a pod.

Liptay bol radikál „starej" (rakúsko-) uhorskej doby a nebol len teoretikom pomaďarčovania, ale uvedenú politiku ako mladý horlivý úradník župy aj prakticky realizoval. Za jeho čias sa maďarčina zavádzala do školy ako jediný vyučovací jazyk. Prostriedkom maďarizácie bol aj spolok FMKE.

„Vedel sa zadúšať od šťastia pri spomienke na zakladanie FMKE. Spomínal to ako najúčinnejší inštrument maďarizácie. Išlo však o vytvorenie základiny, z ktorej úrokov sa kupovali kravy pre tých slovenských chlapcov, čo sa rozhodli zosobášiť s Maďarkami. Vždy mu bolo dobre, videl som na ňom, keď mi mohol chrstnúť do tváre: Jenő, tu počúvaj. Svätopluk predal Maďarom vašu zem za bieleho koňa. A vy, jeho potomci, ste sa už sami predávali – jeden slovenský šuhaj za jednu uhorskú kravu. (s. 312)

Textový románový vzťah medzi svokrom a zaťom bol zdôraznený nielen príbehovo, ale aj antroponymicky: svokor *Liptay* so sémanticky slovenským priezviskom bol *Maďar/maďarón*, zaťˇ *Filadelfi* so sémanticky neslovenským (pôvodne latinským) priezviskom bol *Slovák*.

Antroponymický vzťah ku svokre sa nevyprofiloval, v texte na jej označenie postačilo apelatívne pomenovanie. Ženu pomenovával *Magda,* v čase zaľúbenosti zdrobneným spôsobom *Magdika.* Literáronymá *Magda* a *Magdika* mali identifikačno-diferenciačnú funkciu, ktorá sa realizovala ako národnoreprezentačná funkcia v slovenčine onymom *Magda* a v maďarčine onymom *Magdika*, resp. temporálno-lokalizačnú funkciu, ktorá sa napĺňala prostredníctvom vzťahovej funkcie, pri obidvoch onymách.

Radikálom novej československej doby bol *Cyril Mlynárik. Filadelfi* ho oslovoval familiárne *Cyro*. V texte sa častejšie používalo pomenovanie rodným menom *Cyro/Cyril* ako v spojení s priezviskom *Cyril Mlynárik*, ktoré však budeme z hľadiska bezpríznakovosti v texte tejto časti práce uprednostňovať. Rozdiel medzi radikálmi *Liptayom* a *Mlynárikom* bol v stupni vzdelania a v spôsoboch riešenia „svojich vecí“. Svokor bol intelektuál a pomaďarčovanie videl ako postupnú evolučnú záležitosť. Cyril nebol intelektuál, bol správcom kina a víťazstvo revolúcie videl v jednom jedinom revolučnom útoku. Brojil proti kapitálu a búril hlava-nehlava proti celému svetu až do úplneho víťazstva revolúcie.

Cyril Mlynárik nemal vyššie vzdelanie, a možno aj preto si nerozumel so vzdelanejšími ľuďmi, napr. aj s *Bellušom*. Komisár bol študovaný človek a mozog palánskej komunistickej strany. Vyznal sa nielen v politike, ale aj vo filozofii a kultúre. Komunizmus považoval za národnú príležitosť spoločne sa štátne hospodársky a spoločensky rozvinúť, pokladal tento politický smer za najprístupnejší spôsob ako dobehnúť okolitý svet. Nižšie/vyššie spoločenské a intelektuálne postavenie Ballek onymicky naznačoval pomenúvaním *Mlynárika* krstným menom *Cyril/Cyro* a komisára priezviskom *Belluš*. Uvedená onymická stratégia bola charakteristická už pre realizmus, kde ľudové postavy sa pomenúvali len rodnými menami, kým panské postavy priezviskami, príp. tiež v spojitosti s rodnými menami. Literáronymá *Cyril/Cyro* a *Belluš* mali identifikačno-diferenciačnú funkciu, ktorá sa realizovala ako národnoreprezentačná funkcia v slovenčine prostredníctvom

dvojmenného antroponymického systému s využitím rodného mena alebo priezviska, resp. temporálno-lokalizačnú funkciu, napĺňanú ako sociálna funkcia.

Cyril Mlynárik permanentný revolučný boj viedol nielen v pracovnom, ale aj v popracovnom čase v mieste bydliska. Objektom jeho „revolučných verbálnych aktivít" bol zlatník *Arpád Hánzer*, ktorý na príkaz šípových krížov vážil, oceňoval a triedil židovské zlato, za čo ho odsúdil ľudový súd a odpykal si jeden rok. Cyril pokračoval v revolučnej prevýchove zlatníka, pretože „bol poruke", lebo bývali v jednom dome.

Cyro a zlatník sú čudná dvojica. Jeden hovorí, rozhorčuje sa, druhý s obavami počúva a mlčí, no pritom si na verande spolu vypijú a potom sa jeden druhému žalujú, ako s nimi život zatočil, a napokon sa ešte poobjímajú. A zaraz je po Cyrovej vojne proti pánom, aj po svetovej revolúcii. Pravda, na druhý deň začne zasa. Cyro sa nedá len tak ľahko kúpiť slzami, hoci je voči zlatníkovi ďaleko miernejší ako spočiatku, keď sa stali susedmi. (s. 282)

Cyril Mlynárik svojím príbehovým konaním bol verný sémantike svojho priezviska. Svojich nepriateľov chcel *„zomlieť"*, zlatníka *„mlel denne"*. Literáronymum *Mlynárik* plnilo tiež literárnu funkciu, ktorá sa napĺňala ako charakterizačná funkcia. *Mlynárik* bol „pravý mlynár, hoci v mlyne nepracoval".

Tézu o tom, že „intelektuáli produkovali onymá", že sa literáronymá výraznejšie viazali na postavy intelektuálov ako neintelektuálov, môžeme podoprieť kvantitatívnym prieskumom, ktorý súvisel s kumulovaním oným v častiach o *Liptayovi* a *Mlynárikovi. Liptay* bol charakterizovaný na 6 stranách (s. 310 – 316), kde sa nachádzalo 132 literároným (81 oným a 51 ich opakovaní). *Mlynárik* bol románovo mapovaný na 4 stranách (s. 279 – 282), ktoré obsahovali 32 mien (12 oným a 20 ich opakovaní). Intelektuálne prostredie malo priemerne na stranu 22 literároným a neintelektuálny kontext priemerne 8 literároným na stranu. Z pohľadu uvedenej tézy môžeme lekárnika *Eugena Filadelfiho* označiť tiež ako proprium proprií, pretože v denníku vyprodukoval väčšinu oným.

Zapĺňanie prostredia intelektuálov vo väčšej miere vlastnými menami možno dokumentovať aj na príklade gymnazistu *Petra Korima*, ktorého predstavil jeho starý otec doktor *Varga*.

Nuž vnuk číta všetko, čo sa čítavalo a číta vždy, to domáce, aj to zo sveta. Číta si Shakespeara, Cervantesa, Geotheho, Puškina, Gogoľa, Tolstého, Dostojevského, Manna, Francea, listuje si a vraví aj o módnych pisároch, spomína Hansena, Gaiala, Hansteina, Holzingera, Dissmanna, a predsa ho najväčšmi opájajú spisy Marxa, Engelsa, Gramsciho, Masaryka, Lenina, Stalina, Trockého, Fučíka, Sprangera, Kanta, Hegela, Spinozu. To sú preňho knižočky poézie. (s. 306)

Fenoném času mapovaný prostredníctvom onymickej personálno-vzťahovej chronológie v rámci *vertikálnej osi* chápame v užšom zmysle slova v rámci rodinného i priateľského personálneho mikroprostredia (Liptayovci, Mlynárik, Varga, ktoré sme mapovali doteraz) a v širšom zmysle slova v rámci spoločenského a občianskeho palánskeho i štátneho personálneho makroprostredia, ktorého synchrónno-diachrónny rozmer naznačíme.

Personálne makroprostredie podliehalo spoločenským (časovým) zmenám, ktoré výrazne súviseli s onymiou, a preto sa tu objavili propriá z rôznych dôb, starších aj novších.

Uprostred leta sa Palánk vyzdobil a vycifroval. Vošiel doň Šrobár a generáli Mittelhauser a Pelle. Slávilo sa a rečnilo, sľubovalo a zabávalo. Postavil sa pomník legionárom, zjavila sa socha generála Štefánika.

(s. 352, udalosti po 1. svetovej vojne v Palánku)

Mesto je ešte hore nohami, menia sa ľudia, otvárajú sa ďalšie obchody, zjavujú sa nové vývesné štíty, na nich mená ako Koreň, Kopčan, Riečan, Hríbik, Smola, Milovič, Miklovič, Masár, Goláň, Kľačanský, Grajciar, Čollák, Stalmašek. A iní.

(s. 317, udalosti po 2. svetovej vojne v Palánku)

Palánk bol etnicky zmiešané slovensko-maďarské mesto, čo sa onymicky prezentovalo slovenskými priezviskami typu *Kravárik* a maďarskými priezviskami typu *Dobos*.

Horizontálna os onymického systému Denníka LEF mapovala *fenomén priestoru* prostredníctvom prírodno-spoločenských a štátnych súčastí prózy vyjadrených priestorovými geonymickými a chrématonymickými dominantami a subdominantami.

Palánska geonymická toponymia obsahovala onymické časti chotára, napr. *Kalvária,* urbanonymá ako názvy ulíc, napr. *Školská ul.*, názvy hotelov, napr. *Centrál, Kasíno.*

Slovenské toponymá súviseli s názvami obcí a miest: *Zvolen, Banská Bystrica, Bratislava, Štiavnica, Prievidza, Hrušov, Dudince, Rykynčice,* resp. pri rodisku Filadelfiho sa nachádzali aj iné banskobystrické toponymá, napr. urbanonymum *Horná ul.,* oronymum *Urpín*, hydronymum *Hron*.

Európsku a svetovú toponymiu reprezentovali najmä názvy miest, regiónov, štátov a kontinentov: *Praha, Pešťbudín/Budapešť, Segedín, Vacov, Viedeň, Drážďany, Berlín, Halle, Lipsko, Mníchov, Hamburg, Frankfurt nad Mohanom, Varšava, Belehrad, Moskva, Uherské Hradište; Bavorsko, Sedmohradsko; Slovensko* (niekedy metonymicky nahrádzané spojením za Tisa, resp. za Tisa, Tuku, Macha), *Maďarsko, Poľsko, Hercegovina, Čierna Hora, Juhoslávia, Ukrajina, Rusko, Čechy, Taliansko, Nemecko, Uhorsko, Chorvátsko, Kanada, Argentína; Európa, Amerika.*

Chrématonymické dominanty súviseli s dobovou spoločenskou štruktúrou, obsahovali názvy politických strán: *Demokratická strana, Komunistická strana*; názvy rôznych spoločenských organizácií: *FMKE, UNRRA, Libertiny, Orbók, Združenie inteligencie, Roľnícka komora;* názvy kníh: *A Felvídek*, názvy časopisov: *Nemzeti Hatarőr, Felvidéki Nemzetőr, Neues Wiener Tagblatt*; názvy významných udalosti: *Slovenské národné povstanie, Trianon* (skrátená verzia Trianonskej zmluvy); názvy pesničiek: *Slovenské mamičky, Kde domov můj, Nad Tatrou sa blýska* a pod.

Predstavené literárne geonymá a chrématonymá plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu, ktorá sa realizovala prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine (napr. Demokratická strana), maďarčine (napr. Nemzeti Hatarőr), nemčine (napr. Neues Wiener Tagblatt) a češtine (napr. Kde domov můj).

Vertikálno-horizontálna súčinnosť, súvislosť a samostatnosť onymického systému Denníka LEF s onymickým systémom románu Pomocník, resp. s onymickým systémom celého druhého palánskeho obdobia sa realizovala:

V rámci vertikálnej osi špecifickou distribúciou onymických dominánt a subdominánt próz najmä v personálnom mikroprostredí uprednostňovaním dominánt v Denníku LEF v línii Filadelfi – Liptay/Liptayovci, v Pomocníkovi v línii Riečan/Riečanka – Lančarič (dimenzia samostatnosti), distribúciou a preferovaním subdominánt: Filadelfi bol v Denníku LEF onymickou dominantou, v Pomocníkovi menovanou onymickou subdominantou, Liptay/Liptayovci bol/boli v Denníku LEF onymickou dominantou, v Pomocníkovi nemenovanou onymickou subdominantou, Riečana a Lančariča chápeme v Pomocníkovi ako onymickú dominantu, v Denníku LEF ako menovanú onymickú subdominantu, Riečanku považujeme v Pomocníkovi za onymickú dominantu, v Denníku LEF za nemenovanú onymickú subdominantu. Personálne makroprostredie Denníka LEF dôslednejšie mapovalo personálny synchrónno-diachrónny rozmer ako v Pomocníkovi (dimenzia súčinnosti).

V rámci horizontálnej osi špecifickou distribúciou priestorových onymických dominánt a subdominánt. V Denníku LEF bola dominantnou mimopalánska toponymia, najmä slovenská/ československá a európska toponymia, subdominantu vytvárala palánska toponymia. V Pomocníkovi mala dominantné postavenie palánska toponymia, mimopalánska toponymia zaujímala subdominantné miesto (dimenzia súvislosti).

Predstavené chápanie štruktúrneho onymického vertikálno-horizontálneho systému Denníka LEF a jeho porovnanie na základe kategórií samostatnosti, súčinnosti a súvislosti so štruktúrnym onymickým systémom Pomocníka, profilovaným na rovnakom systémovom princípe, naznačilo prepojenosť onymických systémov a vytváranie akéhosi spoločného

súčinného vertikálno-horizontálneho onymického (valcového) systému onymie dvoch románov o Palánku s komplexnou distribúciou onymických dominánt a subdominánt.

Literáronymá v Ballekovom Lesnom divadle

... vypytoval sa známych ... aj na Lesné divadlo a jeho legendu a s prekvapením zistil, že o nej odrazu nikto nič nevie, akoby nikdy predtým nebola. A nebola to pravda. Bola, zmizla však vo víroch doby, ustúpila s minulými rokmi skutočnostiam budúcim, zanikla s duchom času, v ktorom vznikla a ktorým sa živila. *(L. Ballek: Lesné divadlo, s. 384)*

3.2.3.1. Všetky cesty viedli do Palánka. Rímske cesty viedli do Ríma, Ballekove cesty smerovali zasa do Palánka. Všetko dobré i zlé sa v Ballekových prózach stalo smerom do Palánka, v Palánku a v palánskom okolí – často veľmi vzdialenom – na reálnej ceste či v rámci mysleného putovania. Hlavným mestom Ballekovho sveta bol Palánk, reálne južnoslovenské mesto Šahy.

Šahy boli pomenované v dvoch základných obdobiach tvorby L. Balleka apelatívne aj propriálne. V prvom – farebnom či predpalánskom – období, ktoré rámcovali prózy *Útek na zelenú lúku* (1967), *Púť červená ako ľalia* (1969), *Biely vrabec* (1970), *Trinásty mesiac (Sen nocí mesačných)* (1995, román bol však napísaný po roku 1970), bol Palánk pomenovaný apelatívne ako mesto: *Zahol na koniec mesta, kde stál matkin dom* (Útek na zelenú lúku, s. 45). V druhom – palánskom – období charakterizovanom prózami *Južná pošta* (1974), *Pomocník (Kniha o Palánku)* (1977), *Agáty (Druhá kniha o Palánku)* (1981), *Lesné divadlo* (1987), *Čudný spáč zo Slovenského raja* (1990) sa už používalo literáronymum Palánk, napr. *Budeme bývať v Palánku* (Južná pošta, s. 30).

Palánske obdobie rámcovali v úvodnej časti v zbierke poviedok Južná pošta literáronymá *Ján Domanický* (otec), *Pavol Jurkovič* (otec), *Emil Marton, Vojtech Kováč* a limitovali v ďalšom palánskom románe Lesné divadlo literáronymá *Ján Jurkovič* (syn), *Ján (Domanický) Marton* (syn) a *Vojtech Kováč*. Príbeh začatý otcami počas 2. svetovej vojny uzatvorili synovia v roku 1968.

Ballekov časopriestor palánskeho obdobia determinovali priestorovo Palánk a časovo životné románové premeny jeho protagonistov.

Román *Lesné divadlo (1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1987. 392 s.)* sa odlišoval od predchádzajúcich palánskych próz nielen v časových, ale aj v priestorových determinantoch. Ak trojica palánskych próz mapovala život v desaťročí približne 1938 – 1948 najmä v priestore mesta Palánk prostredníctvom životných osudov Paláčanov, román Lesné

divadlo sa odvíjal v pätročí 1963 – 1968 v línii Palánk – Bílsko na Šumave v západných Čechách – Palánk.

Literáronymum *Lesné divadlo* ako názov románu môžeme interpretovať trojako.

Lesné divadlo založil po 1. svetovej vojne v agátových lesoch Palánka dôstojník z Bílska. Názov románu by potom nadväzoval na predstavený motív.

Pomenovanie *Lesné divadlo* používali vojaci z vojenského výcvikového strediska z Bílska na pomenovanie osamelého domu obklopeného murovaným plotom, za ktorým údajne starý Abrahám ukrýval svoju krásnu mladú ženu Johanku. Uvedený názov preto dostala aj prvá kapitola románu. Názov románu by mal potom metonymický charakter, celok by bol pomenovaný jeho časťou.

Na lesný názov prvej kapitoly nadväzovala druhá kapitola *Pískanie noriek*, mapujúca chovateľské aktivity *Vojtecha Kováča* a ich pravidelné usmrcovanie pre kožušiny (preto to pískanie v názve kapitoly), a tretia kapitola *Tuhárska samota*, zaznamenávajúca aj úklady *Jána (Domanického) Martona* voči *Vojtechovi Kováčovi*. Preto bolo možné interpretovať literáronymum názov románu *Lesné divadlo* aj ako dramatické riešenie dávnej nevyjasnenej situácie, ako divadelné – s malým počtom hercov, v štyroch dejstvách – potrestanie zlého bývalého pašeráka *Kováča*, údajného vraha financa *Jána Domanického* otca. Spravodlivosť bola vykonaná, vrah zomrel v nemocnici na infarkt. Vykonávateľ trestu *Ján (Domanický) Marton* syn sa však od matky dozvedel, že vrahom jeho otca bol jeho nevlastný otec *Emil Marton,* ktorý sa napokon zo svojho ohavného činu zbláznil. Lesný trest vykonaný na *Vojtechovi Kováčovi* sa však stal trestom pre jeho realizátora. Odišiel zo svojho Palánka, odišiel zo svojej vlasti, odišiel zo života svojich priateľov. Motív zločinu a trestu v Ballekovom podaní začínal aj ukončoval palánske obdobie. Literáronymum *Lesné divadlo* ako názov románu bolo zrkadlom palánskeho sveta, keď spory otcov ničili životy chybujúcich synov.

Literáronymum *Lesné divadlo* ako názov románu plnilo nielen identifikačno-diferenciačnú funkciu, ktorá sa realizovala prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe viacslovného vlastného mena, ale aj literárnu funkciu, ktorá sa napĺňala ako charakterizačná funkcia (divadlo ako miesto riešenia rôznych životných situácií).

3.2.3.2. *Literáronymický systém románu Lesné divadlo* sa profiloval v rámci súradníc vertikálnej a horizontálnej osi. Pochopenie literárnych oným bolo podmienené pochopením fabuly, sujetu a motivačnej bázy prózy.

Vertikálna os bola nasýtená literárnymi antroponymami a vyjadrovala časové kvality, životné premeny osôb v spoločnosti. Jeden pól obsahoval dvojicu reprezentovanú

literáronymami *Ján Jurkovič* a *Ján (Domanický) Marton*, kým druhý pól obsadili literáronymá *Vojtech Kováč* a jeho neter *Terézia Kováčová*.

Literárne antroponymá plnili identifikačno-diferenčiačnú funkciu, prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, keď protagonistov nielen pomenúvali, ale aj odlišovali od iných postáv.

Ján Jurkovič dostal k 31. 7. 1963 povolávací rozkaz do šumavského mesta Bílsko. Na dva roky sa mal rozlúčiť s civilom a odobrať sa z teplých dyňových polí južného Slovenska do hmlistých hraničných lesov západných Čiech. Po roku sa vrátil do Bílska ako desiatnik absolvent a zverili mu velenie nad výcvikovou čatou. *Jurkovič* bol veľmi intelektuálny pre vojenské prostredie, nezakrýval to, a preto bol dosť odlišný od iných veliteľov.

Po príchode na Zíkov som sa veliteľovi roty videl nevojakom...
Medzitým sme svoje vzťahy upravili. Zdržanlivo, pritom kolegiálne mi povedal, že naozaj nevedel, čo si má o mne myslieť. Hovorím monotónne, nezvyšujem hlas, neprejavujem emócie, podľa ktorých on rozoznáva dobrého veliteľa od zlého, vyjadrujem sa úzkostlivo spisovne, vyhýbam sa expresívnemu výrazu, vo vreckách nosím básnické knižky, z ktorých sa neostýcham čítať na školení mužstva, vidí ma ustavične čítať a písať, z čoho usúdil, že sa čo najskôr a v čo najlepšej forme túžim vrátiť do svojej redakcie a vojna mi je len taký dym. (s. 29 – 30)

Ján Jurkovič zdedil po otcovi okrem vzťahu k uniforme a k vzdelaniu, aj vzťah k rodnému kraju a k priateľom z mladosti, keď vznikali priateľstvá nie zo zištnosti, ale z potreby prirodzenej družnosti.

Jedným z jeho priateľov bol aj *Ján Domanický*, ktorého po smrti jeho biologického otca adoptoval nevlastný otec, pričom následne prijal aj priezvisko Marton.

Ján (Domanický) Marton mal veľkú záľubu v zbraniach a v rovnošate pravdepodobne po otcovi, ktorý bol colníkom. Rád strieľal na niečo, mal rád riziko, nebezpečenstvo i chlapskú družnosť, a preto sa stal profesionálnym vojakom. Slúžil na Šumave v hodnosti kapitána. Stále však myslel na smrť svojho otca, ktorá ostala neobjasnená a najmä nepotrestaná. Vinil z nej *Vojtecha Kováča*, ktorého sa rozhodol potrestať.

Mám tu svoje poslanie a tajomstvo. Svojím poslaním a tajomstvom svoju moc a silu. Touto mocou a silou mám prevahu nad inými, ktorí nič také nemajú. Som tu tajne, som tu neznámy, mám všetky výhody útočníka. Mám na svojej strane moment prekvapenia, spravodlivosť, pravdu – Kováč nemá šancu! (s. 291)

Svoj plán rozčlenil do viacerých etáp. Pri prvom útoku odviedol *Kováčovi* psa, pretože *Domanického* vrah zabil aj jeho psa. Ďalšiu noc v rámci druhého útoku povypúšťal *Kováčovi* z chlievov všetky prasce i všetku hydinu. Tretia časť trestnej výpravy bola ešte rafinovanejšia. Súčasne povypúšťal hydinu a norky, pričom predpokladal, že norky pohrdúsia sliepky.

Nakoniec sa *Ján (Domanický) Marton* rozhodol s *Kováčom* zúčtovať.

„Tak dobre, ty lotor jeden, počúvaj! Teraz stojíš pred iným súdom, pred súdom človeka ... pred synom človeka, ktorého si sprostým spôsobom zabil! Ty mi budeš, vrah sprostý, tu voľačo o sliepkach?! A ty si si myslel, že pred trestom ujdeš až na nebesia?! Človeka, ktorý zničil tvoj zverinec, máš pred sebou, ale opováž sa ešte čo len muknúť za svojou zasratou hydinou! ... Ty mne otca, Kováč, a ja tvoj sprostý hyd! ... A teraz teba! A po kúskoch! ... Tak ... a konečne len stôl delí tvoj sprostý gágor od mojich rúk! Na túto chvíľu, pravda? ... čakáš už tridsať rokov!“

Dojem bol ohromný. Kováč vytreštil oči a nemohol vydýchnuť. Len prehĺtal naprázdno a ovísala mu brada. Odrazu osinel, chytil sa za hruď, navážil sa na stôl, oprel sa oň a ustrnul. Vzápätí sa zošuchol zo stoličky na zem. Zachrčal, chcel niečo povedať, ale nemohol. (s. 380 – 381)

Ján Domanický (otec) často nebol doma, lebo ako príslušník finančnej stráže trávil veľa času v službe na hranici. Po smrti *Doma - nic - ký* nebol doma nikdy. Jeho syn *Ján (Domanický) Marton* tiež nebýval doma, pretože ako dôstojník strážil západné hranice Československa. Po smrti *Kováča*, keď sa dozvedel, že vlastne zabil nevraha, bol tiež *Doma - nic - ký*, lebo emigroval. Literáronymum *Domanický* plnilo tiež literárnu funkciu prostredníctvom charakterizačnej funkciu s prechodom až do symbolickej funkcie. *Domanický* (Ján, otec) /charakterizácia/ nebýval doma (doma nič, jednak slúžil, jednak bol zavraždený). *Domanický* (Ján /Marton/, syn) /symbolizácia/ bol vlastne nešťastný človek, ktorý premrhal vlastné sily i vlastný život (doma nič, zavraždil a odišiel/ušiel z vlasti).

Vojtech Kováč bol určitou paralelou *Rasťa Rodana* z predpalánskeho obdobia, ktorého sme onymicky charakterizovali ako typického predstaviteľa ľudského rodu, ako nositeľa dobrých a zlých vlastností. U *Rodana* viac L. Ballek zdôrazňoval kladné vlastnosti, resp. v kontexte románu sa viac fabulovali jeho pozitíva. *Vojtech Kováč* bol pomenovaný prostredníctvom najfrekventovanejšieho slovenského priezviska, čo podporovalo tézu o interpretácii osoby tiež ako typického predstaviteľa ľudského rodu a nositeľa diferencovaných vlastností. Na základe uvedenej intepretácie môžeme konštatovať, že literáronymum *Kováč* plnilo literánu funkciu prostredníctvom charakterizačnej funkcie. *Vojtech Kováč* bol však na ploche celého románu vykreslený ako jednoznačne negatívna postava, ako pašerák a údajný vrah.

Potom prišiel na rad Kováč. Tým, že si Jurkovič získal mnoho ľudí, získal aj mnohé informácie, z ktorých sa viaceré dotýkali aj Kováča. Tak vedel, ako pašerák obchádza zákon, z čoho má prospech ... Z jasného svedectva účtov, účteniek, podpisov a výpovedí, ktoré si Jurkovič zozbieral, spísal aj vyfotografoval, vznikol dôvod spojiť sa so žandárskou stanicou, inšpektorátom FS, vojskom, súdom – jednu noc a nie náhodou, sa hermeticky uzavrela hranica a kruh okolo Kováčovho domu. ... Keď pašerák dostal z druhej strany signál a vydal sa nocou na svoju zvyčajnú púť, musel z hranice utekať nazad domov. Len čo vbehol do dvora a odtiaľ tajným vchodom do pivnice pod dom, boli mu ľudia, ktorí tam striehli, v pätách. Vyrazili bez meškania tajné dvere ... zastihli ho zhadzovať zo seba čierne prestrojenie. Ako zbohatol, tak náhle schudobnel... Zrátali mu hriechy – od daní, pašovania, nezákonného obchodu, prechovávania neprihlásenej zbrane až po kontakty s cudzou vojenskou mocou – a posedel si v chládku, ako sa vtedy hovorilo, až do konca vojny. Jednako sa mu však nedalo nijako dokázať – vraždu hlavného rešpicienta finančnej stráže Jána Domanického. (s. 230 – 231)

Až v závere sa negatívny obraz vraha dramaticky zmenil. Vrah sa stal človekom. Kováč len pašerákom, človekom síce porušujúcim spoločenské normy, no nevraždiacim, len si prilepšujúcim a využívajúcim nedostatkovosť rôznych druhov tovarov na oboch stranách hraníc.

Keď jej oznámil, že s vrahom svojho otca navždy zúčtoval, užasnutá a zlomená, čo strašného vykonal, aký hriech na seba vzal, nešťastnica mu prezradila, že jej prvého muža Jána Domanického nezabil Vojtech Kováč, ale jej druhý muž – Emil Marton, ktorý sa jej k tomu priznal až potom, keď to už nevydržal tajiť pre večné výčitky, z ktorých sa naostatok aj pomiatol. (s. 383)

Terézia Kováčová bola neter *Vojtecha Kováča*. Bola učiteľkou, ktorá počas letných prázdnin predávala vstupné lístky na kúpalisko. Tu spoznala aj *Jána (Domanického) Martona*. *Terézia* si *Vojtecha Kováča* vážila, považovala ho za pracovitého a zodpovedného človeka. O jeho druhom pašeráckom živote nevedela, v texte sme o tom nezískali informácie. Ťažko preto niesla sled nešťastných udalostí, ktoré sa aktuálne realizovali v živote *Vojtecha Kováča*. *Jána (Domanického) Martona* vzťah s *Teréziou Kováčovou* pohltil nad rámec ním naplánovaný. Ich vzťah možno porovnať so vzťahom *Rasťa Rodana* a *Alžbety Brettlovej* nielen preto, že išlo o partnerský vzťah predstaviteľov inteligencie, ale najmä pre spôsob napĺňania oboch vzťahov. Napĺňanie vzťahov bolo netradičné, neštandardné, neúplné, osobne i spoločensky nevydarené. *Alžbeta* tragicky zomrela a *Ján* s *Teréziou* emigrovali z vlasti. Obidva páry nenaplnili tradičné smerovanie vzťahu ako súžitia mladých ľudí: nevytvorili rodiny a nevychovávali deti v rodnom kraji, vo vlasti.

Personálne determinanty vertikálnej osi, reprezentované druhou generáciou synov a dcér a kontroverznou jedinou až do konca románu žijúcou osobou prvej generácie otcov,

dotvárali sekundárne postavy, napr. polesný *Abrahám*, jeho mladá žena *Johanka*, hraničiar *Martin Kalina*, slobodník *Nábelek*, práporčík *Hauzer*, veliteľ roty major *Ticháček*, veliteľ prvej čaty nadporučík *Klepáč*, major *Polanský*, zbeh *Ján Šuhajda*, psovod *Antal*, poručík *Franc*, vojak *Jombík*, šéfredaktor *Nedbal*, roľník *Pomoranský*, gazda *Čelár*, *Gregor Tuhársky*, *Božena Pórová* a pod.

L. Ballek si v románe Lesné divadlo nevytváral špecifické autorské literáronymá, nepracoval s nereálnymi menami na označenie literárnych (ireálnych) osôb, čo bola charakteristická tendencia v prvom období jeho tvorby, keď v palánskom období používal literáronymá typu *Taro Vulkán* či *Rasťo Rodan*, ktoré plnili nielen identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnopreprezentačnej funkcie v slovenčine, ale aj literárnu funkciu, ktorá sa realizovala ako charakterizačná alebo symbolická funkcia.

L. Ballek v románe pracoval výrazne s literáronymami z bežného života, čo bolo tiež charakteristické pre druhé obdobie Ballekovej tvorby. Palánske obdobie z pohľadu tohto typu proprií – používania reálnych mien na pomenovanie literárnych (ireálnych) osôb – v *Lesnom divadle* bolo diferencované na dve podskupiny. Kvantitatívne menej početnú skupinu tvorili literáronymá, ktoré sú okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie napĺňanej v slovenčine, napĺňali aj literárnu funkciu prostredníctvom charakterizačnej a symbolickej funkcie, napr. *Vojtech Kováč* či *Ján Domanický* (otec) a *Ján (Domanický) Marton* (syn). Literáronymum *Ticháček*, označovalo majora a veliteľa roty, malo tiež charakterizačné ambície, no bola to charakterizácia prostredníctvom antonyma (antonymická charakteristika), prostredníctvom opozitných vlastností, pretože vojaci považovali za súčasť vojenskej normy hlasnú reč až krik ako profesijné emocionálne zaangažovanie veliteľa. Major *Ticháček* bol prototypom uvedeného rázneho človeka aj pri hodnotení podriadených, napr. Jurkoviča. Väčšia časť literáronym druhej skupiny plnila len identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine.

L. Ballek literáronymami nadväzoval aj na literárne a historické súvislosti, pracoval s reálnymi historickými a ireálnymi literárnymi literáronymami na pomenovanie reálnych historických a ireálnych literárnych, väčšinou okrajovo spomínaných osôb. Uvedený typ literáronym nereprezentujú funkčne príbehovo ukotvené postavy, ale osoby väčšinou spomínané v rôznych odbočeniach, úvahách, príkladoch a pod., napr. *Pygmalion, Galetea, Homér, Hamlet, Faus, Tolstoj, Don Quijote,* cyklista *Smolík, Gustáv Husák, Ladislav Novomeský, Hypokrates, Kennedy, L. Amstrong.*

Horizontálna os bola naplnená najmä literárnymi geonymami, väčšinou urbonymami ako názvami miest a obcí, príp. chrématonymami, ktoré spoločne vyjadrovali prírodné

a spoločenské súvislosti v priestore Palánka, trasy Palánk – Bílsko a späť a okolia Bílska s menším či väčším presahom najmä pri úvahách za hranice Československa a Európy.

Zdroje geoným a chrématoným môžeme rozdeliť na dve skupiny.

Menšiu skupinu tvorili geonymá/chrématonymá utvorené autorom. Skupinu reprezentovalo literáronymum *Palánk*, ktoré vytvoril L. Ballek na pomenovanie južnoslovenského mesta Šahy.

Väčšiu skupinu vytvárali geonymá/chrématonymá existujúce v reálnej skutočnosti, napr. *Levice, Zvolen, Štúrovo, Slovenské Ďarmoty, Košice, Sabinov, Bratislava,* južné *Slovensko*, západné *Čechy, Morava, Bílsko, Šumava, Plzeň, Zíkov, Bruntál, Český les, Budapešť, Vietnam, Habeš, r*esp. *Zväzarm*, futbalový klub *RH Domažlice*, radio *Luxembourg,* časopis *Slovenský život* a pod.

Literárne geonymá a chrématonymá plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a češtine na základe jednoslovných a viacslovných vlastných mien.

Literáronymá v Ballekovom Čudnom spáčovi zo Slovenského raja

Kam sa tak ustavične náhlim, keď tým len urýchľujem to, čo sa musí stať. Náhlim sa odjakživa. Už otca tým znepokojujem, a matku najmä. Sám si dlho nahováram, že sa náhlim za šťastím, kým v dnešnú noc nepripustím, že len utekám. Pred čím? Možno pred tušením, možno pred otázkou: A čo bude ďalej? (L. Ballek: Čudný spáč zo Slovenského raja, s. 12)

3.2.4.1. Posledná deviata prozaická práca L. Balleka *Čudný spáč zo Slovenského raja (1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990. 448 s.)* bola zadávaná do tlače v novembri 1989 s cieľom umelecky spracovať pokrízové, konsolidačné a normalizačné obdobie sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia prostredníctvom individuálneho ľudského osudu architekta Stanislava Marka.

Naším zámerom bude analyzovať literáronymá románu a na základe analýzy vytvoriť onymický nominačný systém románu L. Balleka *Čudný spáč zo Slovenského raja*. Zámer bol však širšie koncipovaný. Ambícia bola zameraná na onymické uzavretie prozaického diela L. Balleka, prepojenie predpalánskeho a palánskeho obdobia na základe interpretácie vlastných mien aj v nadväznosti na motivačnú líniu próz.

Literáronymum *Čudný spáč zo Slovenského raja* ako názov románu naznačovalo určité povahové špecifikum hlavného hrdinu Stana Marka, a preto plnilo okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie, prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na

základe viacslovného vlastného mena, aj literárnu funkciu na základe charakterizačnej funkcie.

Vidí sa mi, že som sa nemohol, či nevládal celkom rozvinúť – niečo mi v tom bránilo. Možno som taký čudný spáč. Ľúto mi je za vlastnou minulosťou, za nádejami detstva a mladosti, za tým všetkým, čo mi núkalo dôveru v seba a vo vlastnú budúcnosť. (s. 169)

Stano Marko odišiel zo Slovenského raja, z rodiska i z raja svojej mladosti, napĺňať svoje túžby, rodinné i pracovné. Zmietal sa však medzi minulým a budúcim, medzi snom a bdením. Bol a ostal som sebou.

Odídem vskutku zo Slovenského raja do Bratislavy? A keď odídem, doputujem tam vôbec? Nezaspávam kdesi uprostred tejto cesty? Prečo celý život nič ani len v sebe nezmením a ničomu ani len celkom nerozumiem? (s. 14)

Spáči snívali sny v snách. *Stano Marko* sníval sen o vytvorení experimentálneho ateliéru – atexu, ktorého cieľom bude projektovanie obydlí humánneho bývania, nie odľudštených železobetónových miest. Uvedené kritériá mal spĺňať aj viacúčelový obecný dom. Vysnívaný ateliér a jeho produkt nebolo možné v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 20. storočia vytvoriť v poaugustovej atmosfére normalizácie, hoci za to *Stano Marko* všetkými silami bojoval. Napĺňal apelatívny význam oboch svojich mien. Jeho rodné meno *Stanislav* malo slovanský pôvod s pôvodným významom „stať sa slávnym, upevniť slávu“, prenesene slávny bojovník. Priezvisko *Marko* bola domáca slovenská podoba propria Marek. Proprium Marek bolo odvodené z mena rímskeho rodu Marcus, ktoré vzniklo z pomenovania rímskeho boha vojny Marca, preto sa viazalo s apelatívnym významom bojovník. Apelatívna paralela k propriám *Stanislav Marko* bola potom slávny bojovník, pričom apelatívum bojovník by tam malo byť uvedené až dvakrát. *Stano Marko* bol slávnym bojovníkom, ale nie v tom zmysle, že by mal úspechy, pracovné či rodinné. S manželkou sa rozviedol a v práci ho napr. odvolali z miesta riaditeľa bratislavského URBIS-u. Slávnym bojovníkom bol v zmysle jeho bojov za lepšiu budúcnosť slovenskej architektúry, jeho bojov za možnosť realizácie tvorivosti, tvorivých myšlienok a výstavby obydlí vygenerovaných tvorivosťou. V tomto zmysle bol skutočne slávnym bojovníkom, no v realite neúspešným. Michalec ho charakterizoval ako smutného rytiera dorážajúceho do veterných mlynov (s. 132).

Stanislav Marko však syntetizoval aj vlastnosti iných Ballekových prozaických protagonistov. Bol tiež Tarom *Vulkánom,* starcom *Diamantom* i *Rasťom Rodanom*.

Podobne ako život *Tara Vulkána* sa jeho život skladal z odchodov a nových začiatkov.

Som človek kríz, súci do nich ... Preto tak rád zovšadiaľ odchádzam, hoci aj zbieham, zutekám, tak môžem znova a znova začínať. Začiatok je vždy mladosť a mladosť je kríza a kríza je pre umenie a to je mladosť. (s. 15)

Ako architekt prešiel kus sveta, poznal mnohých ľudí, no nevedel si medzi nimi nájsť svoje miesto v živote. *Taro Vulkán* dobrovoľne odišiel zo sveta, spáchal samovraždu. *Stano Marko* náročky odišiel od ľudí, do púšte, pospať si v tých zemských presýpacích hodinách.

Stano ešte s nemnohými ako zázrakom prežil letecké nešťastie s ťažkými poraneniami a popáleninami, bez batožiny a dokladov ... ak Stano prežije, zostane v stave nezvestných, ako nezvestný pôjde hlbšie do púšte, hlbšie, ako si želá, do tých presýpacích hodín Zeme, aby sa tam ako nezvestný stratil, lebo, ako hovorí sám, ľudia sa už aj tak len strácajú a strácajú... (s. 441)

Podobne ako starec *Diamant*, ktorému zomreli synovia a žena, aj *Stano Marko* stratil rodinu a blízkych.

Martin, Helena a ja sme tri časti, ktoré kedysi patrili k sebe. Každý z nás žije inde. Ja tu, Helena v Banskej Bystrici, Martin v Berlíne. Ja s mačkou, Martin s Ingrid, Helena so synom z druhého manželstva ... Nemôžeme byť traja, keď nevieme byť dvaja, a vskutku takisto nemôžem a neviem byť ani sám. (s. 377)

Martin napokon po prázdninovej ceste po Európe ostal v Mníchove v NSR. Podobne už predtým emigroval aj priateľ a príbuzný Vlado Krnáč s Anabelou. Vlado napokon tragicky zahynul pri dopravnej nehode v Taliansku. Jediná Stanova príbuzná v jeho dome v Bratislave ostala mačka Bajú.

Stano Marko v úvahách nad vlastným osudom bol stimulovaný aj obrazom Pietera Brueghela Krajina s pádom Ikarovým, chápal seba ako Daidala – pravzor otcov, všetkých staviteľov a rojkov, zástupcov všetkých vinovatých a dedičných hriešnikov, Martina ako Ikara a Vlada Krnáča ako obeť, ktorá zahynula na ostrove Kréta v labyrinte, ním postavenom, pričinením človekobýka Minotaura. *Stano Marko* si pripisoval dvojnásobnú vinu za stratu oboch, duševnú i fyzickú.

Viem jasne: Som Daidalom, Martin Ikarom a chytá ma hrôza z naplnenia nášho osudu – som práve na pobreží s Ikarom. (s. 306)

Napriek prijímaniu rôznych rán osudu Stano Marko nikdy rany nevracal ani nedával, ostal sám, no morálne čistý, podobne ako starec Diamant.

Čím väčšmi budú moji kolegovia Michalcovi zaviazaní, tým menej môžem s ich podporou rátať. Pritom sa nemôžem utešovať nádejou, že ho primerane svojim záväzkom

z nepohodlnej vďačnosti znenávidia. Rovnakou mierou, ba ešte väčšmi môžu znenávidieť mňa – svojou nepodkupnosťou budem im pripomínať už svojou slobodou ich potupujúcu závislosť (s. 37)

Podobne ako *Rasťo Rodan* bol *Stano Marko* nositeľom kladných aj záporných vlastností nositeľa ľudského rodu. Snažil sa byť v rámci možností starostlivým otcom i priateľom. Viac však vo svojom vnútri zdôrazňoval svoje viny: vinu za rozpad manželstva, vinu za duševné neporozumenie si so synom Martinom, vinu za nezriadenie atexu – experimentálneho ateliéru a za nevyprojektovanie viacúčelového obecného domu, vinu za smrť príbuzného a priateľa Vlada Krnáča, vinu za to, že je iný ako ostatní ľudia.

Roky žijem, ako to viem najlepšie, v takmer nepretržitej osobnej nepohode s krátkymi prestávkami už od študentských čias. V zásade, a darmo sa bránim, žijem v strehu ako ľudia, ktorí nikam celkom nepatria, a nosím v sebe hypotetickú vinu, že sa nikomu nepodobám. Kdekoľvek a s kýmkoľvek som žil, všade som sa cítil aspoň mierne cudzí, ba akoby som sa doteraz nikdy celkom neprejavil, nikdy bez zvyšku spontánne nesprával... Možno som bol taký odjakživa, určený už genetickým kódom, kultúrnymi informáciami... (s. 169)

Údajné viny potom determinovali tiež jeho správanie. Bol nestály vo vzťahu k ženám, okrem bývalej manželky po rozvode mal pomer s viacerými ženami: s Polkou Nasťkou z Gdanska, s prekladateľkou Slovenkou Marianou z Varšavy, so zdravotnou sestrou Darinkou z Bratislavy, so stredoškolskou profesorkou Andreou Timkovou tiež z Bratislavy, s jej priateľkou Vlastou, i s Danou Grajciarovou z Košíc v Bulharsku. Nevyprofilovaný (platonický) vzťah mal aj k Anabele Krátkej, neskoršej manželke priateľa Vlada Krnáča i k Oľge Polákovej, dcére susedy a k neskoršej druhej manželke priateľa Petra Korima.

Ďalšou vášňou *Stana Marka* bol alkohol.

Je ráno, bolí ma hlava, cigarety a koňak nejdú spolu. Teraz ich účinky musí napraviť čerstvý vzduch a mocnejší dúšok z MUDr. Borovičku, najuniverzálnejšieho slovenského lekára. (s. 397)

Stano Marko bol syntetickým hrdinom L. Balleka. Bol typom slovenského intelektuála (narodeného v 30. rokoch 20. storočia) druhej polovice 20. storočia, žijúceho v rozkvete tvorivých síl v čase socializmu a komunizmu, v čase normalizácie a konsolidácie, v čase netvorivosti, v čase bojovníkov za lepšiu budúcnosť.

Stanom Markom uzatvoril L. Ballek onymické makropole literároným ako plejádu svojich prozaických hrdinov intelektuálov začínajúc *Tarom Vulkánom* banským inžinierom,

Rasťom Rodanom stredoškolským profesorom, pokračujúc *Jánom Domanickým* colníkom, *Pavlom Jurkovičom* colníkom, *Alexandrom Vargom* lekárom, *Eugenom Filadelfim* lekárnikom a končiac generáciou synov intelektuálov *Pavlom Jurkovičom* redaktorom, *Jánom Domanickým Martonom* dôstojníkom a *Stanislavom Markom* architektom. L. Ballek bol fixovaný v dejinách slovenskej literatúry – vďaka socialistickej dobovej literárnej kritike – ako tvorca postáv mäsiarov majstra *Štefana Riečana* a pomocníka *Volenta Lančariča,* protagonistov, ktorí sa odlišným spôsobom zhostili možností podnikania po 2. svetovej vojne. Prínos L. Balleka pre slovenskú literatúru však vidíme najmä vo vytvorení, priblížení a psychologickom vykreslení slovenských intelektuálov druhej polovice 20. storočia.

3.2.4.2. *Onymický systém románu Čudný spáč zo Slovenského raja* bol kreovaný vo vertikálno-horizontálnom súradnicovom systéme komplexne mapujúcom časovo-personálne i lokálno-prírodno-spoločenské dominanty a subdominanty onymie prózy.

Vertikálna os onymického systému románu Čudný spáč zo Slovenského raja, napĺňaná fenoménom času prostredníctvom literároným, vyjadrovala personálno-vzťahovú chronológiu života architekta Stana Marka.

Chronológia života sa profilovala v dvoch vnútorne prepojených onymických líniách, súvisiacich s rodinou a s prácou.

Onymická línia súvisiaca s rodinou (onymické mikropole) sa profilovala v postupnosti *Stano (Marko) – Helena (Marková,* rodená *Lajtnerová) – Martin (Marko),* prípadne v širších súvislostiach Helena a Viktor, syn z druhého manželstva, resp. Martin a jeho milá Ingrid U. Handkeová. Onymickými partnermi propria *Stano Marko* boli propriá žien, najmä *Andrea Timková*, prípadne aj *Nasťa, Mariana, Vlasta* či *Dana*. Dôležitosť postavenia onyma signalizovalo jeho fungovanie v dvojčlennom alebo v jednočlennom onymickom modeli.

Onymická línia súvisiaca s prácou (onymické mikropole) obsahovala okrem *Stana Marka* (3. riaditeľ URBIS-u) mená jeho priateľov architektov *Petra Korima* (1. riaditeľ a zakladateľ) a *Vlada Krnáča*, protivníka (Ing.) *Pavla Michalca* (poverený po 2. riaditeľovi a 4. riaditeľ, nástupca Stana Marka), (Ing. arch.) *Fedor Felusko* (2. riaditeľ), *Milan Paučo* (prezývaný spolupracovníkmi tiež *Tatko všetkých architektov*), *Paľo Murík* (autorom nazvaný *Ficko v Michalcových službách*, pracovníkmi URBIS-u pomenovaný *Frišná myš*, lebo najpohotovejšie zo všetkých prevracal kabáty).

Murík sa v ústave usádzal s každým novým riaditeľom čoraz vyššie, ako sa zároveň z poschodí do suterénu zosúva otázka skúmania jeho odbornosti a mravnosti. Muríkov duch narastá. V ústave sa zdomácňuje ako trvalá nevypočítateľnosť, s ktorou sa ráta však ako

s istotou. Tak sa iracionalita stáva v našom ústave jedinou istotou, s ktorou môžeme konštantne rátať. (s. 56)

Antroponymickou dominantou vertikálnej osi onymického systému bolo proprium *Stano Marko* prezentované v dvojčlennom modeli, subdominantami v rodinnom prostredí boli propriá *Helena* a *Martin*, v pracovnom prostredí *Peter (Korim), Vlado (Krnáč)* a *Michalec*.

Onymické pole vytvárali ďalšie literáronymá v bezprostrednej a i v sprostredkovanej väzbe na dominantné a subdominantné literárne antroponymá.

V bezprostrednej väzbe na dominantné a subdominantné literáronymá boli propriá: p. učiteľka *Kapušanská*, riaditeľ *Pompura* (učitelia *S. Marka* na základnej škole), *Fabry, Lipták, Špáni, Slovák, Michalík, Polák, Kadák, Antal, Plánková, Jarmecký, Ferej, Bartošíková, Slamka, Zavarský, Beňová, Dušek, Gálik, Obert, Sima, Čelková, Schillerová, Molnárová* a ďalší spolupracovníci v URBIS-e, *Tomek* (poľský architekt, priateľ), *Ivan Macháček* (pražský architekt, priateľ), *Jurij Zolotov* (ruský architekt, priateľ), *P. Brto, M. Bodický, J. Hausknecht, V. Fašang, D. Boháč, Š. Lukašovič, S. Talaš, J. Antal* (prominentní slovenskí architekti), *Beluš, Hruška, Koula, Kartík* (učitelia S. Marka), *M. Ginzburg, A. Vesnin, I. Golosov, K. Meľnikov* (ruskí architekti), *F. L. Wrigt, E. Mendelin, E. Saarinen, H. Finsterlin, A. Gaudi* (západní architekti), prof. *M. Kusý, Ján Kákoš, K. L. Zachar, Vladimír Mináč, Ján Solovič, Pavol Koyš* (súčasníci *S. Marka*, predstavitelia slovenskej inteligencie), *Jano Jurkovič, MUDr. A. Varga, Volent Lančarič* (Paláčania).

V sprostredkovanej väzbe sú najmä literárne antroponymá viažuce sa na literáronymickú dominantu Stana Marka, napr. *Bécaud, Piafová, Aznavour, Grecová, Bekerová, Mathieuová; J. S. Bach, M. Reger, C. Franko, M. Dupré* (šansoniéri a hudobní skladatelia, ktorých umelecké diela S. Marko počúval); resp. gratulujúci z rozhlasovej relácie Hráme jubilantom: *Kapusta, Drábik, Kováč, Lupták, Stieranka, Pilarčík* (priezviská otcov), *Jano, Paľo, Marka, Jozef, Anička, Boris, Ivan, Peter, Natália* (mená detí), *Orson, Romulus, Mojmír, Rastislav, Branislav, Walter, Róbert, Patrik, Patrícia, Michaela* (mená vnukov a pravnukov).

Literárne antroponymá plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, češtine, nemčine, ruštine, angličtine, francúzštine, príp. aj v iných jazykoch na základe dvojmenného antroponymického systému s využitím rodného mena, viacerých rodných mien a priezviska.

Horizontálna os onymického systému románu *Čudný spáč zo Slovenského raja*, napĺňaná fenoménom priestoru prostredníctvom literáronym, vyjadrovala priestorové geonymické a chrématonymické dominanty a subdominanty.

Prepojenosť vertikálnej a horizontálnej osi onymického systému románu Čudný spáč zo Slovenského raja sa prejavovala v ich samostatnosti, súčinnosti a súvislosti.

Samostatnosť sa realizovala v mapovaní iných realít, pretože vertikálna os zaznamenávala časovo-personálne kvality a horizontálna os priestorovo-prírodno-spoločenské kvality.

Súčinnosť sa vyjadrovala v spolupráci dominánt a subdominánt. Dominanty a subdominanty vertikálnej osi spolu s dominantami a subdominantami horizontálnej osi vytvárali onymický systém románu.

Súvislosť sa prejavovala vo vyjadrení časovo-personálnych kvalít vertikálnej osi v priestorovo-prírodno-spoločenských kvalitách horizontálnej osi a priestorovo-prírodno-spoločenské kvality horizontálnej osi v časovo-personálnych kvalitách vertikálnej osi čiže onymický čas sa vyjadroval v onymickom priestore a onymický priestor v onymickom čase.

Vyjadrenie geonymických a chrématonymických dominánt sa realizovalo v pevnej väzbe na antroponymickú dominantu románu Stana Marka. Základná priestorová diferenciácia bola naznačená už rozdelením prózy do dvoch kapitol s názvami *Jantárová* (po s. 232) a *Dunajská* (s. 233 – 442), ale aj názvami ciest, dávnych a súčasných. *Jantárová cesta* v minulosti spájala Jadranské more s Baltickým morom a *Dunajská vodná cesta* ústila do Čierneho mora. Bol to však onymický priestor rámcujúci pracovné a rodinné cesty Stana Marka.

Jantárová cesta bola napĺňaná poľskými a juhoslovanskými geonymami: názvami poľských miest *Sopot, Gdyňa, Gdaňsk*, prípadne *Varšava*, resp. ďalšími geonymami *Vojvodina, Nový Sad, Dunajská ul. v Novom Sade, Belehrad, Balkánska ul. v Belehrade, Dalmácia, Split, Povlje, Selca.*

Dunajská cesta bola mapovaná prostredníctvom geoným, najmä urbanoným, a chrématoným miest ležiacich na brehoch rieky *Dunaj*. Viedenské geonymá a chrématonymá zastupovali onymá *Schönbrunn, Mariahilfer Strasse, Haupt Strasse, Mexiko, Pratr, Urania, Kennedyho most.* Bratislavské onymá reprezentovali *Rača, Devínska Nová Ves, Záhorská Bystrica, Ružová dolina, Slávičie údolie, Tehelné pole, Líščie údolie, Kamzík, Palisády, Lamač; Šafárikovo nám., Suvorovova ul., Leningradská ul., Mierové nám., Martanovičova ul., Ul. Červenej armády, Nálepkova ul., Jiráskova ul., Ul. Vuka Karadžica, Košická ul., Gajova ul., Rajská ul., Októbrové nám., Dostojevského rad, Jesenského ul., Albertovo nám., Steinerova ul., Vysoká ul.;* kaviarne *Dukla, Narcis, Kazačok, Tulipán, Luxor*, hotely *Krym, Carlton, Zelený strom, Devín, Reduta*, hostinec *zlatý Medveď*, resp. *Divadlo P. O. Hviezdoslava, Slovenské národné divadlo, Malá scéna Slovenského národného divadla, Dóm*

sv. Martina, Modrý kostolík, Školský a kultúrny výbor Slovenskej národnej rady, Bratislavský hrad. Rumunské onymá propriá *Kluž, Oradea, Čierne more.*

Geonymické a chrématonymické subdominanty sa viazali na antroponymické subdominanty a tak dotvárali onymický systém románu. Na *Helenu* a *Martina* sa viazala banskobystrická geonymia a chrématonymia: *Šalková, Radvaň, Kollárova ul., Kukučínova ul., Strieborné nám., Národná ul., Bakošova ul., Trieda SNP, Leninov park, Pamätník SNP,* hotely *Lux* a *Národný dom, Stavoprojekt, Vyššia škola pedagogická, Sládkovičovo gymnázium, Benického dom*, kiná *Partizán* a *Bystrica*. S *Vladom (Krnáčom)* súvisela zase onymia *Ríma*: *Via Magenta, Piazza Navona, Capitol, Anjelský hrad*, hotel *Milani*, hostitera *Romany*.

Literárne geonymá a chrématonymá plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, nemčine a taliančine, príp. aj v iných jazykoch na základe jednoslovných a viacslovných vlastných mien.

Nominačný systém literároným 2. obdobia tvorby L. Balleka

3.2.4.3. Nominačný systém literároným 1. obdobia tvorby L. Balleka – farebného (predpalánskeho) obdobia sme profilovali ako lineárny onymický systém.

Nominačný systém literároným 2. obdobia tvorby L. Balleka – palánskeho obdobia – mal podobu plošného nominačného systému, ktorý sa realizoval ako vertikálno-horizontálny onymický systém. Vertikálna os systému bola nasýtená literárnymi antroponymami a vyjadrovala časové kvality, kým horizontálna os systému bola naplnená literárnymi geonymami a chrématonymami a signalizovala miestne zemské súvislosti – jeden subsystém (románu či iného prozaického diela) vyjadroval nielen súvislosti s ostatnými subsystémami, ale aj zdôrazňoval samostatnosť akýchsi paralelných svetov kreovaných v reálnom časopriestore, charakteristickom pre palánske obdobie.

3. obdobie tvorby L. Balleka – postpalánske obdobie (poprozaické, reflexívne)

Tretie obdobie v tvorbe L. Balleka je v súčasnosti posledné a neuzavreté. Môžeme mu priradiť charakterizačné prívlastky postpalánske, keď autorsky nateraz vyčerpal problematiku Palánka, poprozaické, keď prestal písať prózy, reflexívne, pretože začal písať aktuálne pohľady na kvalitu dnešného, ale aj minulého a budúceho života. Doteraz publikoval dve knihy zozbieraných publicistických textov *Letiace roky* (1997) a *Zlatý stôl (verejne v rokoch 1974 – 1997)* (2000).

Literáronymá v Ballekových reflexiách Letiace roky

Niet nad život, hovorieval Mikuláš Kováč, básnik, a najmä on vedel prečo: odišiel privčas. Kam? A či naozaj? ..... Básnik Mikuláš Kováč Banskú Bystricu nikdy neopustil. ..... Slovenská literatúra má neveľa takých urbánnych básnikov, akým je Mikuláš Kováč, ako málo miest Slovenska má natoľko svojho básnika, ako má Banská Bystrica v ňom. Dnes to už mesto vie na každej úrovni, od radnice po Národný dom, a vedia to dobre v tunajších kultúrnych inštitúciách, v Literárnom a hudobnom múzeu najmä. Sedem dní žila Banská Bystrica spomienkami na básnika a pomenovala si ich primerane: Básnik a jeho mesto.

(L. Ballek: Básnik a jeho mesto. Letiace roky, s. 124 – 125)

3.3.1.1. Sústredíme sa preto na úlohu vlastných mien v publicistických textoch knihy *Letiace roky (1. vyd. Bratislava: Kalligram, 1998. 300 s.),* ktoré publikoval v slovenskej tlači.

3.3.1.2. Zamyslenie by malo smerovať k vyprofilovaniu *onymického systému literáronym knihy reflexií Letiace roky*, ktorý tvoril súbor 117 väčšinou dvojstranových článkov. V prvých dvoch obdobiach sme onymický systém profilovali na príbehu. V prvom období príbeh prebiehal v neurčitom čase a priestore. V druhom období sa príbeh realizoval v určitom čase a priestore. V treťom období jeden dominantný príbeh, ako v predchádzajúcich obdobiach, neexistoval. Reflexie vytvárali pestrú mozaiku autorových úvah a príbehov zo súčasnosti. Keďže systém nemožno postaviť na jednom „veľkom“ príbehu, ale ani na súčte viacerých „malých“ príbehov, bolo potrebné hľadať iné kritérium na zostavenie systému. Za uvedené kritérium považujeme tematické a vzťahové prepojenie reflexií. Prepojenie ako kontinuum profilujúce sa na samostatnosti, súčinnosti a súvislosti. Prepojenie ako samostatnosť, súčinnosť a súvislosť budeme špecifikovať v rámci vertikálno-horizontálneho systému.

Vertikálnu os sme spojili s fenoménom času a s personálnou onymiou. Horizontálna os súvisela s fenoménom priestoru a so spoločenskou a prírodnou onymiou. Naznačené bezpríbehové profilovanie onymického systému s dôrazom na prepojenie reflexií sme naplnili tiež vzťahovým a tematickým prepájaním vertikálnej a horizontálnej osi, komplexným pohľadom na onymiu.

Prepojenie vertikálnej osi v časovom parametre personálnych oným s horizontálnou osou vidíme práve vo vzťahovom aspekte prepojenia ako vo vzťahoch k iným osobám, k iným personálnym propriám v čase a priestore. Vzťahový aspekt je onymicky napĺňaný antroponymami.

Prepojenie horizontálnej osi v priestorovom parametre spoločenských a prírodných oným s vertikálnou osou vidíme práve v tematickom aspekte prepojenia, v rozvíjaní tém súvisiacich s európskou integráciou a miestom Slovenska v nej, tém súvisiacich s česko-

slovenskými otázkami i tém súvisiacich s miestom a s funkciou kultúry v súčasnej i minulej spoločnosti v najširšom zmysle slova. Tematický aspekt bol onymicky napĺňaný chrématonymami a geonymami.

3.3.1.3. Centrom vertikálnej osi onymického systému bol autor reflexií Ladislav Ballek, ktorý vystupoval buď sám ako osoba alebo ako súčasť širšieho kolektívu.

Pozícia sám ako osoba v apelatívnej podobe sa využívala napr. v článku označenom literáronymom *Vstupovanie do miest* hneď v úvodnej vete *Keď vstúpim do mesta, ktoréhokoľvek, všimnem si najskôr jeho námestie, kaviareň, kostol, cintorín a knižnicu, keď netajím, najmä podľa knižnice určujem, aspoň sprvu, do akého som to práve vstúpil mesta.* Autor ako reflektik pomenovaný ako *ja* nahrádzal skryté proprium. Analogicky ako zamlčaný apelatívny subjekt v syntaktike vety, bol tu zamlčaný propriálny subjekt a centrum vertikálnej osi nominačného onymického systému reflexií knihy Ladislava Balleka Letiace roky.

Pozícia ako súčasť širšieho kolektívu v reflexii pomenovanej literáronymom *Čo zmocnie delením* bola napĺňaná jeho účasťou na stretnutiach spisovateľov z Čiech a Slovenska, napr. vo vete *Pozval nás spisovateľov z Čiech a Slovenska, keď sa dopočul, že sme v jeho kraji...*

Ak bol dominantou vertikálnej osi autor v podobe skrytého propria, tak subdominantami boli rôzne propriálne onymá priateľov, známych, osobností a iných osôb.

Subdominantné personálne onymá sa profilovali v širokej mozaike proprií národných a inonárodných, súčasných a minulých, známych a menej známych. Kvantitatívne najpočetnejšia bola skupina spisovateľských mien, najmä slovenských, napr. *J. M. Hurban, J. C. Hronský, J. Jesenský, J. Kráľ, I. Krasko, M. Kukučín, L. Novomeský, M. Rúfus, A. Sládkovič, R. Sloboda, D. Tatarka, M. Válek,* príp. aj neslovenských, európskych a svetových, napr. *V. Dorča, Goethe, Gogoľ, E. Hemingway, Homér, Horácius, W. Somerset Maugham, Skácel, Čchao Suečchin, Lope de Vega, L. N. Tolstoj* a pod. Onymá uvádzame vo formálnej podobe nachádzajúcej sa v analyzovanej knihe. Personálne spisovateľské onymá boli prepojené priamo alebo nepriamo s menami postáv, napr. s literáronymami *Daidalos, Ikaros, Odyseus, Prométeus, Sindibád, Šahrazád a pod.*

Personálne onymá z kultúry rozširovali propriá kultúrnych dejateľov, hercov, skladateľov, maliarov, sochárov a pod., napr. *R. Brtáň,, V. Clementis, Horníček, J. V. Myslbek, Pablo Picasso, Ľ. Štúr, F. Schubert, Werich* a pod.

Ku skupine kultúrnych oným sa pripojila skupina spoločensko-politických oným, napr. *Konrád Adenauer, T. Baťa*, *Belo IV., E. Beneš, Felix Edmundovič Dzeržinskij, Foch, A.*

Hlinka, W. Churchill, Vladimír Iľjič Lenin, Masaryk, Mikuláš I., Stalin, M. R. Štefánik, Wilson a pod.

Zaujímavá bola skupina súčasných žijúcich kultúrnych a spoločenských osobností, napr. súčasní básnici *M. Hatala, Jozef Mokoš, Karol Strmeň, J. Špaček, Ján Zambor,* výtvarníci *Peter Bartoš, Pavol Blaho*, herci *Milan Lasica, Július Satinský* (medzičasom zomrel), maliar *Emil Pavlovič,* prekladateľka *Mária Čarnogurská,* bývalý poslanec Národnej rady Slovenskej republiky *František Gaulieder,* vydavateľ kníh *Koloman Bartész Bagala,* kardiochirurg doc. MUDr. *Vladimír Fischer,* CSc., veľvyslanec Ukrajiny *D. Pavlyčko* a pod.

3.3.1.4. Centrum horizontálnej osi onymického systému sa profilovalo pri geonymickom a chrématonymickom napĺňaní diády Európa – Slovensko v synchrónnom, príp. diachrónnom aspekte s prípadným funkčným presahom do (ešte) vzdialenejšej toponymie typu *Bagdad, Honolulu; Čína, USA; Amerika, Afrika.*

Geonymický aspekt európsko-slovenskej diády napĺňali oronymá *Alpy, Kriváň, Olymp,* hydronymá *Atlantik, Dunaj, Stredozemné more, Štrkovecké jazero,* názvy krajov, oblastí, štátov *Hont, Morava, Podkarpatská Rus, Vojvodina, Spiš, Záhorie; Anglicko, Česká republika, ČSFR, Slovenská republika, Španielsko,* názvy miest a obcí európskych (mimoslovenských) *Florencia, Frankfurt nad Mohanom, Jeseník, Londýn, Luhačovice, Mníchov, Olomouc, Praha, Regensburg, Rím, Štrasburg, Varšava, Zlín,* resp. slovenských *B. Štiavnica, Dudince, Krahule, Krtíš* (celé proprium má podobu *Veľký Krtíš*)*, Krupina, Levice, Martin, Senica, Slovenský Meder, Šahy, Topoľčany, Zvolen,* príp. urbanonymá *Fučíkova ul., Květná ul., Nám. SNP, Slovenská ul., Šancová ul., Štefánikova ul., ul. MUDr. P. Blaha* (v súčasnosti a už spisovne píše *Ul. MUDr. P. Blaha*).

Chrématonymický aspekt európsko-slovenskej diády vytvárali onymá *Titanic* (loď), *Devět křížů, Formanka* (motorest), *Tatrabanka* (banka), *Monarch* (reklamná agentúra), *Kongres, Národná rada Slovenskej republiky* (volené zastupiteľské orgány pluralitnej demokracie), *SDĽ – Strana demokratickej ľavice* (politická strana), *NATO* (vojenská organizácia), *Romboid* (časopis), *Kráľove Šahy, Literárna Senica L. Novomeského, Štúrov a Dubčekov Uhrovec* (literárne súťaže pre žiakov), *Nadácia Fridricha Eberta, Nadácia H. Pőlla, Nadácia kráľa Augusta, Nadácia L. Novomeského* (nadácie), *Sviatok práce* (štátny sviatok), *Literárne a hudobné múzeum, Múzeum J. A. Komenského* (múzeá), *Kardiologická klinika Ústavu kardiovaskulárnych chorôb* (zdravotnícke zariadenie), *Agáty, Južná pošta, Sen o Červenom pavilóne, Svitá, až keď bude celkom tma* (knihy), *Dvaja v meste* (film), *Slúžky* (báseň), *Básnik a jeho mesto* (kultúrne podujatie ako spomienka na spisovateľa).

3.3.1.5. Vzhľadom na skutočnosť, že Ballekova kniha reflexií obsahovala veľký počet súčastí – krátkych žurnalistických príspevkov, bolo potrebné uvažovať tiež o miere využívania proprií v reflexiách, t. j. či sa propriá využívali často či menej často, resp. či sa vôbec aj využívali.

V úvahových žurnalistických textoch sa propriá ako literáronymá využívali menej, príp. sa tiež nemuseli vôbec využívať, napr. ako v dvojstranovej reflexii s názvom *Žičlivosť/ nežičlivosť*, ktorá obsahovala mnoho ľudsky hlbokých apelatívne realizovaných myšlienok, napr.

Žičlivosť vyrastá z pozorovania seba aj druhých. Vyrastá teda, zdôraznime to, zo skúseností a múdrosti. Múdri sú predovšetkým žičliví. A žičliví múdri. A veľkomyselní. (s. 227)

Nežičlivosť je najvyšším víťazstvom našej slabosti, nižšej stránky, dielom sebectva, závisti ... Za nežičlivosťou sa skrýva závisť, za ňou nepoznanie, za ním plytkosť ... za rohom bolesť, vlastné sklamanie, horkosť. Lebo: akú požičaj, takú vráť. (s. 228)

V reflexii sa nenachádzali propriá, úvahovosť rozvíjanú apelatívne nebolo potrebné identifikovať prostredníctvom druhových jednotlivín, prostredníctvom proprií.

Iná dvojstranová reflexia s názvom *Básnik a jeho mesto* o už nežijúcom banskobystrickom básnikovi Mikulášovi Kováčovi obsahovala 13 publicisticky využívaných antroponým, toponým a chrématoným (*Mikuláš Kováč, Za živa v Bystrici, po smrti v nebi, Banskobystričania, Banská Bystrica, Slovensko, Radnica, Národný dom, Literárne a hudobné múzeum, Básnik a jeho mesto, Námestie SNP, Lazovná ul., Župný dom, Štátna vedecká knižnica*). Úvahovosť profilujúca sa tiež propriálne mapovala dominanty a subdominanty priestoru a času Mikuláša Kováča (pozri aj citát v úvode príspevku).

3.3.1.6. Literárne antroponymá, geonymá a chrématonymá plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, príp. aj v iných jazykoch na základe použitia jednomenného, dvojmenného a trojmenného antroponymického systému, resp. využitia jednoslovného a viacslovného vlastného mena.

Literáronymá v Ballekových reflexiách Zlatý stôl

A jednou z najväčších osobností z kruhu mojich najvzácnejších učiteľov bol pán profesor Plintovič. Som rád, že som ho v živote stretol, že ma učil v čase, keď som stál pred životnými voľbami, na križovatke, pri výbere ciest a hodnôt. Bol, a nikdy na to nezabudnem, aj jedným z tých mojich profesorov, ktorí sa ma zastali, keď som sa, navyše prijatý, ako sa hovorievalo podmienečne, dostal do nemilosti pre jedno z mojich prvých verejných vystúpení..... Svet pána profesora Plintoviča nikdy nebol čierny a nikdy iba biely, a najmä nie ružový, ale zakaždým bol pre nás priam nákazlivo dobrý. Bol to svet, ktorý túžil byť čoraz

lepší. Hovorieval nám o potrebe miernosti, bez ktorej nedovidíme do všetkých obvodov života, lebo vskutku nebudeme vnútorne slobodní.

(L. Ballek: Pán profesor. Zlatý stôl, s. 33 – 34)

3.3.2.1. Zámerom predstavenej časti bolo zamyslieť sa nad úlohou vlastných mien v publicistických textoch knihy *Zlatý stôl (verejne v rokoch 1974 – 1999). (1. vyd. B. Bystrica: Adade, 2000. 221 s.),* ktoré L. Ballek publikoval v slovenskej tlači. Zamyslenie má smerovať k vyprofilovaniu *onymického systému* súboru 48 väčšinou dvojstranových reflexií. Reflexie vytvárali pestrú mozaiku autorových kultúrno-spoločenských úvah a krátkych príbehov z jeho života a zo súčasnosti. Systém fungovania literároným opäť postavíme na vzťahovom a tematickom prepojení reflexií. Prepojenie chápeme ako kontinuum profilujúce sa na samostatnosti, súčinnosti a súvislosti. Prepojenie ako samostatnosť, súčinnosť a súvislosť budeme špecifikovať v rámci vertikálno-horizontálneho systému.

3.3.2.2. Vertikálnu os spájame s fenoménom času a s personálnou onymiou. Horizontálna os súvisí s fenoménom priestoru a so spoločenskou a prírodnou onymiou. Naznačené bezpríbehové profilovanie onymického systému s dôrazom na prepojenie reflexií naplníme vzťahovým a tematickým prepájaním vertikálnej a horizontálnej osi. Vzťahové a tematické prepojenie produkuje hniezda proprií najmä literárnych antroponým a literárnych geoným, napr. *Amerika Abrahama Lincolna* (štedrá) a *Amerika Teddyho Roosewelta* (sebecká), príp. literárnych antroponým, literárnych geoným a literárnych chrématoným, napr. *Demokratický senátor za štát Arkansas James Wiliam Fulbrigt vo svojej knihe Pýcha moci súdi, že sú dve Ameriky.*

Prepojenie vertikálnej osi v časovom parametre personálnych oným s horizontálnou osou sa realizovalo práve vo vzťahovom aspekte prepojenia ako vo vzťahoch k iným osobám situovaným v určitom čase a najmä v priestore, napr. vzťah k starej mame na Spiši, vzťah k prof. Plintovičovi počas vysokoškolských štúdií, vzťah k Mikulášovi Kováčovi najmä v čase po vysokoškolských štúdiách a počas práce v kultúrnych organizáciách, vzťah k Dominikovi Tatarkovi v Bratislave a pod. Vzťahový aspekt je onymicky napĺňaný literárnymi antroponymami.

Prepojenie horizontálnej osi v priestorovom parametre spoločenských a prírodných oným s vertikálnou osou sa realizovalo v tematickom aspekte prepojenia: v rozvíjaní tém súvisiacich so životom a prácou L. Balleka (napr. vzťah k starým rodičom, rodinné reflexie, priateľstvá s kolegami básnikmi a prozaikmi, pracovné udalosti vo Zväze slovenských spisovateľov a pod.) a v napĺňaní všeobecných kultúrno-spoločenských tém súvisiacich so životom na Slovensku pred rokom a po roku 1989 (napr. o cene medziľudských vzťahov, o vzťahu k ženám, o spolunažívaní

na Slovensku, o stretnutiach českej a slovenskej inteligencie a pod.). Tematický aspekt je onymicky napĺňaný literárnymi chrématonymami a geonymami.

Centrom vertikálnej osi bol autor reflexií Ladislav Ballek ako súkromná osoba alebo ako zástupca určitého okruhu ľudí, napr. svojej generácie či Zväzu slovenských spisovateľov vo funkcii vedúceho tajomníka.

Pozícia sám ako osoba v apelatívnej podobe sa využívala napr. pri úvahách o vlastnom živote v príspevku označenom literáronymom *Jubilár ´91* hneď v úvodných vetách *Slávim abrahámoviny. Mojej polstoročnej pamäti sa žiada tu, práve najväčšmi starorímskej obyčaje: hostinu začať vajcom a skončiť jablkom,* príp. v texte o príbuzných v príspevku označenom literáronymom *Z okienka: Spomeniem si na starú ženu, ktorej už niet. Ale nám, jej vnukom, už nezíde z mysle. Mal som šťastie ju poznať, bola mi starou mamou. Volali sme ju babička. Najskôr Vám ju predstavím. Pochádzala z metropoly Spiša, rovesníčky ju volali Mária...*

Pozícia ako súčasť širšieho kolektívu sa realizovala pri zastupovaní svojej generácie, napr. v príspevku označenom literáronymom *My z ´40: Som prislušný generácii, ktorá patrí k dovŕšenému štyridsaťročiu od skončenia 2. svetovej vojny narodením, životom aj tvorbou. Sme, hovorí sa nám časne, štyridsiatnici, deti zo štyridsiatych rokov,* príp. pri pracovnom vystupovaní v mene Zväzu slovenských spisovateľov: *Lúčim sa s národným umelcom Alfonzom Bednárom z poverenia starších. Zmĺkli v žiali, vediac väčšmi než my, od nich mladší, koho to vskutku strácame. Zomrel veľký hospodár slovenskej literatúry...*

Autor ako reflektik pomenovaný ako ja nahradil skryté proprium. Ako zamlčaný apelatívny subjekt v syntaktike vety suploval propriálny subjekt a bol centrom vertikálnej osi nominačného onymického systému reflexií knihy Ladislava Balleka Zlatý stôl.

Ak bol dominantou vertikálnej osi autor v podobe skrytého propria, tak subdominantami boli iné onymá. Subdominantné onymá sa profilovali v širokej mozaike proprií národných a inonárodných, súčasných a minulých, známych a menej známych.

Malú skupinu vytvárali osoby z rodiny L. Balleka, najmä manželka *Anna*, syn R*astislav*, sesternica *Fríd*a, stará mama *Mária* (z maminej strany zo Spiša) a jej rodina *Leskovjanských*, *Kapitánovci* z otcovej strany (z Dolného Kubína).

Kvantitatívne najpočetnejšia bola skupina mien kultúrnych činiteľov, napr. mien viacerých osôb z kultúrneho okolia L. Balleka, napr. *L. Grendel, Kollár, prof. Kusý, V. Petrík, prof. Ivan Plintovič, Viliam Polónyi, Prouza, Š. Strážay, Milan Šútovec, Milan Thomko Mitrovský, F. Velecký, P. Zajac* a pod., resp. mien domácich a neslovenských európskych a svetových spisovateľov, napr. *Jozef Ignác Bajza, Alfonz Bednár, Margita Figuli, Maša Haľamová, Hviezdoslav, Peter Jaroš, Mikuláš Kováč, Vladimír Mináč, Mokoš, Nádaši,*

Novomeský, Ľudo Ondrejov, Ján Stacho, Juraj Špitzer, Dominik Tatarka, Benjamín Tinák; Karel Čapek, J. W. Goethe, Jesenin, Majakovský, J. P. Sartr, F. X. Šalda, L. N. Tolstoj a pod. Onymá sme uviedli vo formálnej podobe nachádzajúcej sa v analyzovanej knihe.

Ku skupine kultúrnych oným sme pripojili skupinu spoločensko-politických oným, ktoré fungovali ako určité symboly, ako nositelia istých myšlienok najmä v úvahových reflexiách, napr. *Einstein, W. Churchill, T. G. Masaryk, Marx, Lenin, M. Planck, M. R. Štefánik, Washington* a pod. L. Ballek symbolickosť zdôrazňoval v texte, napr. *M. R. Štefánik je symbolom vytvorenia spoločného štátu Čechov a Slovákov v roku 1918, Marx a Lenin sú nositelia komunistickej ideológie* a pod.

Forma literárnych vlastných mien oscilovala na osi oficiálnosť – neoficiálnosť. Väčšinou fungovali propriá v úradnej podobe, napr. *Alfonz Bednár*. Niekedy mali aj neoficiálnu podobu, pretože vyjadrovali priateľský vzťah L. Balleka k uvedenej osobe, napr. *Fonzi báči* (Alfonz Bednár), *Miki* (Mikuláš Kováč), *Ďuri báči* (Juraj Špitzer), *Vilmoš* (Viliam Polónyi).

Literárne antroponymá plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, češtine, ruštine a angličtine, príp. aj v iných jazykoch, temporálno-lokalizačnú funkciu formou vzťahovej funkcie a literárnu funkcie na základe symbolickej funkcie.

3.3.2.3. Centrum horizontálnej osi sa profilovalo pri geonymickom a chrématonymickom napĺňaní diády Slovensko – Európa niekedy aj v antinómickom chápaní Európy Východ – Západ v synchrónnom, resp. v diachrónnom aspekte s prípadným funkčným presahom do vzdialenejšej onymie, napr. *Hirošima, Nagasaki, Washington, Spojené štáty, Ázia, Amerika, Toronto, New York, Havana, Čína, Babylon, Kartágo.*

Geonymický aspekt slovensko-európskej diády sa profiloval v slovensko-českej dimenzii, napr. v enumerácii *Petrova Ves, Malacky, Senica, Šaštín, Skalica, Hodonín, Strážnice, Lanžhot, Luhačovice,* resp. v slovensko-európskej dimenzii, napr. v ďalšom vypočítavaní *Martin, Skalica, Viedeň, Budapešť, Kyjev, Moskva, Varšava, Brno, Praha, Berlín, Paríž, Londýn, Kodaň.*

Geonymický aspekt vytvárali nielen vymenované názvy miest a obcí, ale aj názvy ulíc, napr. urbanonymá *Nám. SNP, Včelárska ul., Mlynské luhy, Staré záhrady* (Bratislava), *Nám. 17. listopadu* (Hodonín), názvy regiónov, napr. *Hont, Spiš, Turiec, Orava, Balkán*, názvy ciest, napr. *Dunajská cesta, Jantárová cesta*, oronymá, napr. *Choč, Babia hora, Kriváň*, hydronymá, napr. *Štrkovecké jazero, Starinská hrádza, Neva, Seina, Don*.

Chrématonymický aspekt slovensko-európskej diády vytvárali názvy kultúrnych organizácií, napr. *Zväz československých spisovateľov, Zväz českých spisovateľov, Zväz slovenských spisovateľov, Slovenský literárny fond, Klub nezávislých* (spisovateľov), *Klub spisovateľov, Dom slovenských spisovateľov* (v Budapešti), názvy iných organizácií, napr. *Najvyšší súd USA, Stredná a vyššia pedagogická škola* (v Banskej Bystrici), názvy výrobných podnikov, napr. *Chirana*, názvy dejinných udalostí, napr. *Slovenské národné povstanie*, názvy lodí, napr. *Aurora, Nautilus*, názvy kaviarní a hotelov, napr. *Hungária, Národný dom, Zálesanka,* názvy dokumentov, napr. *Deklarácia zvrchovanosti Slovenska*, názvy filmov, napr. *Ostro sledované vlaky, Útek v reťaziach,* názvy novín, napr. *Smer,* názvy rozhlasových relácií, napr. *Rádiovíkend, Rádio mladých*.

Špecifické bolo používanie názvov vlastných prozaických diel, napr. *Útek na zelenú lúku, Južná pošta, Agáty a Čudný spáč zo Slovenského raja.*

Literárne geonymá a chrématonymá plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, príp. aj v iných jazykoch.

3.3.2.4. V Ballekovej knihe reflexií Zlatý stôl sa nachádzalo 48 reflexií, ktoré mali vlastný názov. Vlastné mená reflexií sme tiež považovali za literáronymá, ktoré spoluvytvárali kompozíciu knihy. Literáronymum Zlatý stôl ako pomenovanie celej knihy malo metonymický charakter, pretože bolo pomenovaním v poradí tretej reflexie v knihe.

Proprium sa v názve nachádzalo v 9 zo 48 reflexií: *List Zlatej rybke, Vianoce z briežka pamäti, Nad Starinskou hrádzou, Fórum Moskva, List do Moskvy, MDŽ, Dunajskou cestou, Miki, Luhačovice.*

Na základe charakteru reflexie sme ich mohli rozdeliť na reflexie, v ktorých zohrávali propriá dominantnú úlohu a na reflexie, v ktorých mali propriá subdominantnú úlohu (pozri aj Šrámek, 1993).

Príkladom reflexie s dominantným postavením propria bol *List Zlatej rybke.* Reflexia bola úvahou o ľudskom charaktere, ľudských vlastnostiach a ľudskom živote. Jej primárnym adresátom bola Zlatá rybka, no sekundárne boli myšlienky venované celej slovenskej spoločnosti. Na ploche dvoch strán sa tu šesťkrát opakovalo proprium Zlatá rybka.

Píšem Ti, Zlatá rybka, ako už odjakživa, keď prijímam povinnosť pisára dlhého zápisu ... Preto mojím prvým želaním, Zlatá rybka, je, aby som práve najmä so sebectvom neuzavrel zmluvu...

Reflexia *Zlatý stôl* obsahovala v názve tiež proprium, ktoré sa v štvorstranovej reflexii vyskytovalo päťkrát. Bola spomienkou na starú mamu a na jej životné pravdy.

Dlhé reči prostým ľuďom najčastejšie zaslepovali oči: zakrývali lož. Takéto reči nikdy neviedla moja stará mama... Raz mi povedala: sústreď sa, nehovor... a neopúšťaj sa ... Jej výrok odznel na strmej ceste v horách, ktorými sme vedno putovali na Zlatý stôl, najvyšší kopec v starovodskom okolí.

Okrem uvedeného propria sa však v texte reflexie nachádzali aj iné onymá: *Kobulár, Slovenský raj, Arkádia, Český les*, a preto onymum *Zlatý stôl* tu nemalo dominantné postavenie.

Reflexia *Západ Slnka a pieseň labutí* tiež obsahovala v názve proprium, ktoré sa však v ďalšom texte už nevyskytovalo. V sedemnásťstranovej reflexii sa nachádzalo 190 oným, z nich sa viaceré viackrát opakovali, čo súčasne signalizovalo, že proprium Slnko nemalo v reflexii dominantné, ale subdominantné postavenie.

Z predchádzajúcich častí a po prečítaní reflexií vyplynulo, že častosť výskytu proprií bola determinovaná jednak témou reflexie a jednak jazykovým naplnením obsahu témy.

Nominačný systém literáronym 3. obdobia tvorby L. Balleka

3.3.2.5. Nominačný systém literáronym 3. obdobia tvorby L. Balleka – postpalánskeho obdobia, ktorý sa profiloval na základe kníh reflexií Letiace roky a Zlatý stôl, mal podobu plošného onymického systému. Na horizontálnej a vertikálnej osi, spojenej s fenoménom času i s fenoménom priestoru, nemal kontinuálne profilovaný príbeh. Princípom spájajúcim mozaikovitosť literáronym bola vzťahovosť a tematickosť. Mozaikovitosť však neznamenala neúplnosť či nedokončenosť, ale mnohočiastkovosť, multionymickosť, celok skladajúci sa z literárnych oným fungujúcich v priestore a čase Slovenska, Európy či sveta. Mozaikovité tematické a vzťahové prepojenie literáronymie preklenulo bezpríbehovosť publicistických reflexií a umožnilo vytvorenie ďalšieho v poradí už tretieho nami kreovaného onymického systému v literárnom diele Ladislava Balleka.

<u>Nominačný systém literáronym v tvorbe Ladislava Balleka</u>

Naším zámerom je na záver predstaviť onymický systém, resp. rôzne možnosti konštruovania onymického systému celej tvorby spisovateľa. Onymický systém sme chápali ako model funkčnej realizácie proprií.

Možnosti konštruovania onymického systému tvorby L. Balleka:

Prvá možnosť konštruovania onymického systému tvorby L. Balleka:

3.3.3.1 Najpresnejšie a najpodrobnejšie skonštruovanie onymického systému tvorby L. Balleka znamenalo prepojenie onymických systémov jednotlivých diel L. Balleka. *Súčtový*

kvantitatívny systém onymického diela L. Balleka prostredníctvom prepojenia onymických systémov jednotlivých diel vyjadril menšiu mieru zovšeobecnenia uplatnenia literáronym v tvorbe L. Balleka prostredníctvom ich realizácie v jednotlivých 11 prozaických a reflexívnych dielach (Odaloš, 2003 a, b, c, 2005, 2006 a, b, 2007 a, b, c, 2009 b, c, d, 2010 a, d).

Druhá možnosť konštruovania onymického systému tvorby L. Balleka:

3.3.3.2. Okrem súčtového kvantitatívneho systému onymického diela L. Balleka možno vyprofilovať aj *súčtový kvalitatívny systém* onymického diela L. Balleka. Súčtový kvalitatívny systém sme chápali ako spojenie onymických systémov jednotlivých období tvorby L. Balleka (Odaloš, 2003 a, b, 2005, 2006 a, b, 2007 a, b, c, 2009 b, c, d, 2011). Charakteristiky predpalánskeho, palánskeho a postpalánskeho obdobia budeme sumarizovať, a preto zámerne uvedieme aj formulácie použité v predchádzajúcich častiach.

Nominačný systém predpalánskeho obdobia sme charakterizovali ako lineárny onymický systém, pretože predstavené jeho čiastkové charakteristiky boli len vymenované a nehľadali sa medzi nimi vzťahy a súvislosti. Lineárny onymický systém nebol preto ani osovo štruktúrovaný, uplatňoval sa v jednom onymickom rozmere, v jednej onymickej dimenzii.

Nominačný systém predpalánskeho obdobia tvorili preto tieto charakteristiky:

Prvé obdobie tvorby L. Balleka nereflektovalo na kategóriu času a priestoru, prózy sa odohrávali v literárnom čase a priestore, a preto onymicky zastrešuje farebné obdobie lineárny onymický systém.

Lokalizácia osôb sa uskutočnila jednoúrovňovo vo filozoficko-lyrickom (nie v historickom) priestore a čase bez vzťahu ku konkrétnym spoločenským štruktúram, čo determinovalo využívanie najmä literáronym ako literárnych bioným (antroponým, zooným) a literárnych geonym (anojkonym, urbanonym, nie však urbonym – názvov miest a obcí), menej literárnych chrématonym.

Pochopenie nominačného systému predpokladalo dekódovanie fabuly, sujetu a motivačnej línie, pretože literáronymá plnili onymické funkcie v centrálnom a periférnom postavení v kompozično-sémantickom a textovo-sémantickom hierarchickom usporiadaní prostredníctvom centrifugálnej a centripatálnej tendencie.

Identifikovanie názvov osôb literáronymami v rámci zaužívanej dvojmennej antroponymickej sústavy, ale tiež fungovanie jednomennej antroponymickej sústavy.

Štrukturáciu pomenovaní sprehľadňovalo využívanie princípu binárnosti, pretože pri označovaní postáv zohrávali dôležitú úlohu okrem proprií aj apelatíva, ktoré postavy identifikovali menne alebo zámenne.

Enumerácia literáronym sa realizovala v sémantickom nominačnom propriálnom poli v literárnom čase v diachrónno-synchrónnom rozmere.

Vyvrcholenie nominačného systému 1. obdobia sa profilovalo pri kreovaní systému onymického kríža.

Nominačný systém palánskeho obdobia sme charakterizovali ako plošný onymický systém. Plošný onymický systém rámcoval literáronymá v historickom čase a priestore, hierarchizoval ich a hľadal vzťahy a súvislosti medzi nimi. Plošný onymický systém mal vertikálno-horizontálnu podobu, pričom vertikálna os onymického systému sa viazala s časom a s antroponymami a horizontálna os onymického systému s priestorom a s geonymami a chrématonymami.

Nominačný systém palánskeho obdobia tvorili preto tieto charakteristiky.

Vertikálna os onymického systému palánskeho obdobia bola nasýtená literárnymi antroponymami a vyjadrovala časové kvality, životné a nominačné premeny persón v spoločnosti. Dominantu vertikálnej osi vytvárali hlavné postavy jednotlivých príbehov z palánskeho prostredia a z jeho okolia s presahom až do ostatných kútov Slovenska. Subdominanty tvorili exponované postavy vzťahujúce sa k dominantám vertikálnej osi niekedy štruktúrované vo vzťahu k dominante v pracovnom prostredí i v rodinnom prostredí.

Horizontálna os onymického systému palánskeho obdobia bola napĺňaná literárnymi geonymami a chrématonymami a signalizovala miestne zemské a spoločenské súvislosti. Geonymické a chrématonymické dominanty súviseli s antroponymickými dominantmi. Geonymické a chrématonymické subdominanty sa viazali na antroponymické subdominanty.

Nominačný systém postpalánskeho obdobia

V prvých dvoch obdobiach sme onymický systém profilovali na príbehu. V prvom období príbeh prebiehal v neurčitom čase a priestore. V druhom období sa príbeh realizoval v určitom čase a priestore.

V treťom období jeden dominantný príbeh, ako v predchádzajúcich obdobiach, neexistoval. Reflexie vytvárali pestrú mozaiku autorových kultúrno-spoločenských úvah a krátkych príbehov z jeho života a zo súčasnosti. Keďže systém sme nemohli vytvoriť na jednom "veľkom" príbehu, ale ani na súčte viacerých "malých" príbehov, bolo potrebné hľadať iné kritérium na zostavenie systému. Za uvedené kritérium sme považovali tematické a vzťahové prepojenie proprií.

Kritérium tematického a vzťahového prepojenia proprií sme predstavili prostredníctvom prepájania vertikálnej a horizontálnej osi.

Prepojenie vertikálnej osi v časovom parametre personálnych oným s horizontálnou osou sme videli práve vo vzťahovom aspekte prepojenia ako vo vzťahoch k iným personálnym propriám v čase a priestore. Vzťahový aspekt bol onymicky napĺňaný antroponymami.

Prepojenie horizontálnej osi v priestorovom parametri spoločenských a prírodných oným s vertikálnou osou sme videli práve v tematickom aspekte prepojenia: v rozvíjaní tém súvisiacich s európskou integráciou a miestom Slovenska v nej, tém súvisiacich s česko-slovenskými otázkami, tém súvisiacich so životom a prácou L. Balleka a pod.

Centrom vertikálnej osi bol autor reflexií Ladislav Ballek, ktorý vystupoval buď sám ako osoba alebo ako súčasť širšieho kolektívu. Subdominantné personálne onymá sa profilovali v širšej mozaike proprií národných a inonárodných, súčasných a minulých, známych a menej známych.

Centrum horizontálnej osi sa profilovalo pri geonymickom a chrématonymickom napĺňaní diády Európa – Slovensko v synchrónnom, príp. diachrónnom aspekte s prípadným funkčným presahom do (ešte) vzdialenejšej toponymie.

Prepojenie sme však chápali aj ako kontinuum profilujúce sa na samostatnosti, súčinnosti a súvislosti. Prepojenie ako kontinuum samostatnosti, súčinnosti a súvislosti sme tiež špecifikovali v rámci vertikálno-horizontálneho systému.

Samostatnosť sa realizovala v mapovaní iných realít, pretože vertikálna os zaznamenávala časovo-personálne kvality a horizontálna os priestoro-prírodno-spoločenské kvality.

Súčinnosť sa vyjadrovala v spolupráci dominánt a subdominánt. Dominanty a subdominanty vertikálnej osi spolu s dominantami a subdominantami horizontálnej osi vytvárali onymický systém románu.

Súvislosť sa prejavovala vo vyjadrení časovo-personálnych kvalít vertikálnej osi v priestorovo-prírodno-spoločenských kvalitách horizontálnej osi a priestorovo-prírodno-spoločenské kvality horizontálnej osi v časovo-personálnych kvalitách vertikálnej osi čiže onymický čas sa vyjadroval v onymickom priestore a onymický priestor v onymickom čase.

Tretia možnosť konštruovania onymického systému tvorby L. Balleka

3.3.3.3. Doteraz dva spomínané teoretické onymické systémy literároným čerpali zo zhody a nezhody literárneho času a priestoru. Obidva vymenované systémy lineárny a plošný spájal časopriestor ako základná dimenzia ľudskej civilizácie.

Časopriestor prepájal aj vymedzené systémy literároným v tvorbe L. Balleka súčtový kvantitatívny systém literároným a súčtový kvalitatívny systém literároným. Obidva systémy

relatívne presne – súčtový kvantitatívny systém presnejšie opisne a súčtový kvalitatívny systém menej deskripčne presne, no zovšeobecnenejšie – charakterizovali literáronymický systém tvorby L. Balleka.

Zovšeobecnenie bolo však možné posúvať ďalej zachovávajúc časovo-priestorový a vertikálno-horizontálny prístup a zdôrazňujúc profesijné a sociálne charakteristiky protagonistov. Uvedený prístup sme preto považovali za sociolingvistický a ako tretí možný systém na zachytenie literáronym v tvorbe L. Balleka sme ho nazvali ako *socioonomastický systém literáronym.*

Dominantu vertikálnej osi socioonomastického systému literáronym vytvárali literáronymá intelektuálov začínajúc Tarom Vulkánom baníckym inžinierom, Rasťom Rodanom stredoškolským profesorom, pokračujúc Jánom Domanickým colníkom, Pavlom Jurkovičom colníkom, Alexandrom Vargom lekárom, Eugenom Filadelfim lekárnikom a končiac generáciou synov intelektuálov Pavlom Jurkovičom redaktorom, Jánom Domanickým Martonom dôstojníkom a Stanislavom Markom architektom. L. Ballek bol fixovaný v dejinách slovenskej literatúry – vďaka socialistickej dobovej literárnej kritike – ako tvorca postáv mäsiarov majstra Štefana Riečana a pomocníka Volenta Lančariča, protagonistov, ktorí sa odlišným spôsobom zhostili možnosti podnikania po 2. svetovej vojne. Prínos L. Balleka pre slovenskú literatúrú však vidíme najmä vo vytvorení, priblížení a psychologickom vykreslení slovenských intelektuálov druhej polovice 20. storočia. Subdominantu vertikálnej osi vytvárali ostatné literáronymá intelektuálov i neintelektuálov.

Dominantu horizontálnej osi socioonomastického systému literáronym vytvárala palánska geonymia a chrématonymia s presahom do onymie Slovenska viažuca sa na literárne vlastné mená intelektuálov. Subdominantu horizontálnej osi tvorila neslovenská geonymia a chrématonymia súvisiaca s literáronymami intelektuálov a neintelektuálov.

III. B. Premeny literárnej onymie ďalších spisovateľov

Literáronymá v diele Martina Kukučína

3.4.1. V roku 2010 sme oslávili 150. výročie narodenia slovenského spisovateľa Martina Kukučína. Vlastným menám v literárnych prácach Martina Kukučína sa okrajovo venovali literárni vedci a zatiaľ jediný príspevok o literárnych vlastných menách v diele Martina Kukučína napísal F. Buffa v roku 1960. F. Buffa (1960, s. 29) sa zameral na významovú motiváciu vlastných mien Kukučínových postáv, sledoval či mená svojou slovotvornou štruktúrou, najmä významom slovotvorného základu nám niečo hovoria a či je

to, čo takto vyjadrujú, v nejakej súvislosti s charakterom postavy, ktorá toto meno nosí. Naším zámerom bude zacieliť sa na funkcie, spôsoby tvorenia, typy a systém fungovania literárnych vlastných mien v slovenskom prostredí, najmä v prostredí Kukučínových drobných próz, ktoré väčšinou zobrazovali život dedinského človeka.

3.4.2. *Funkcie literároným v diele M. Kukučína*

Identifikačno-diferenciačná funkcia literároným je určená na identifikáciu pomenovaním a súčasne na základe pomenovania odlíšením od ostatných postáv či realít. Identifikácia a diferenciácia sa uskutočňovala vždy semioticky prostredníctvom určitého jazyka, ktorého nositeľom bol istý národ/ bolo určité etnikum. Identifikačno-diferenciačná funkcia sa preto skonkrétnila *v národnoreprezentačnej funkcii* a vyjadrila sa jazykom národa/ etnika. Pre M. Kukučína bolo charakteristické dominantné využívanie slovenčiny, napr. literáronymá *Jonáš Kelnický, Ďuro Hustý* či *Podhradie, Potočany*, príp. uvádzanie literáronym v nemčine *König, Kinzel* či *Zetmark, Ixdorf*, resp. v maďarčine *Guláčy Ferenc, Ištván Putroš*. Národnoreprezentačná funkcia sa nemusela vyjadriť len spisovnou, ale aj nárečovou varietou, ktorá bola typicky používaná na identifikáciu a diferenciáciu na slovenských dedinách v 2. polovici 19. storočia. Frekventovaná bola v tvorbe M. Kukučína podoba priezviska s príponou *-ovie,* napr. *Zuzka Mihálkovie, Žofka Perlíkovie*, pretože bola typická pre dolnooravské nárečia.

Temporálno-lokalizačná funkcia literáronym ako fungovanie literáronyma v určitom priestore a čase sa spriezračnila ako sociálna, veková, vzťahová, príp. aj ako konvenčná a módna, asociačná (evokačná) a ideologická funkcia literáronym.

Pre M. Kukučína bola charakteristická *sociálna funkcia literáronym*, ktorá sa prejavila v odlišnom pomenúvaní sociálnych vrstiev spoločnosti. Najnižšiu sociálnu vrstvu tvorili sluhovia/ slúžky, paholkovia, valasi a pod., ktorí boli pomenovaní hlavne rodným menom, napr. *Ondro* (voliar), *Adam* (sluha), *Maco* (valach), pretože jednomenná antroponymická sústava postačovala na ich identifikáciu. Sedliaci boli označovaní rodným menom aj priezviskom, napr. *Adam Trnka, Adam Räpavý, Pavol Dudravý, Martin Rázvora,* a preto na ich identifikáciu bola použitá dvojmenná antroponymická sústava s menami v úradnej podobe. Vyššie spoločenské vrstvy zastupovali zemani, príslušníci dedinskej inteligencie (ako farár a učiteľ), resp. úradníci v rôznych funkciách. Menované skupiny obyvateľov boli pomenované tiež propriálne dvojmenne s apelatívnym zdôraznením vyššieho statusu formou pán/ pani, príp. aj s označením povolania/zamestnania, napr. pán farár *Drozdík*, pán rechtor *Andreas Gregáň*, pán učiteľ *Ondrej Pevný*, pán exekútor *Holay*. Pri zemanoch sa niekedy uvádzalo aj sídlo, napr. pán *Aduš Domanický z Domaníc*.

Veková funkcia literáronym vyjadrila odlišné pomenúvanie vekovo diferencovaných osôb, napr. mládenci a slobodné dievčatá sa pomenúvali v nárečovej podobe, napr. *Jano Dúbravovie* a *Zuzka Bežanovie,* resp. dospelé osoby mužov gazdov a pánov mali meno a priezvisko uvádzané v úradnej podobe, napr. mená spomínané pri sociálnej funkcii. Mená dospelých a vydatých žien sa v jednomennej podobe niekedy uvádzali s príponou *-ka*, napr. *Bežanka, Ločmanka*, resp. s príponou *-uľa*, napr. *Krtuľa, Trnkuľa* a pod. F. Buffa (1960, s. 31) zdôraznil, že prípona *-uľa* bola určená pre staršie ženy, napr. stará *Kostrubuľa*, stará *Čkoruľa*.

Vzťahová funkcia literáronym situačne alebo systémovo zdôrazňovala vzťah k postavám, napr. Ondrej Tráva ako obchodník sa stretával s mnohými ľuďmi, nepamätal si ich mená, lebo ich bolo veľa, no napriek tomu ich situačne podľa oblečenia oslovoval propriálne, napr. valacha najprv oslovil *Ďuro*, potom *Juríčko,* keď mu však povedal, že je *Mišo* a *Ďuro* je bača, tak ho oslovoval *Mišo* a *Mišíčko*. Systémovo sa v zdrobnenej podobe uvádzali mená mládencov a dievčat, napr. *Miško Tvarohovie* či *Žofka Perlíkovie*, ku ktorým sa takto autorsky, resp. aj v bežnej nominačnej realite vyjadrovali sympatie ako k nedospelým osobám, ktoré potrebovali cítiť ochranu, lásku a pravidelné vyjadrovanie ľudskej náklonnosti.

Konvenčná a módna funkcia literáronym označovala pomenúvanie bežnými, frekventovanými, tradičnými a teda konvenčnými menami, resp. menami novými, netradičnými, a preto módnymi menami. M. Kukučín bol dobrým pozorovateľom života na slovenskej dedine. V prozaickom diele spomínal, napr. že gazdovia dávali prvému synovi meno *Ján*, druhému synovi meno *Ondráš* a tretiemu synovi meno *Matej*. F. Buffa (1960, s. 32) to aj potvrdil, keď vymenoval najčastejšie sa vyskytujúce mená sedliakov v Kukučínových drobných prózach: *Ján, Ondrej, Adam, Mišo, Matej, Martin, Juraj, Jozef*. Zemani zase dávali svojim synom starozákonné mená *Jonáš, Ezechiel* a *Daniel*, resp. Židia mená *Dávid, Izaiáš, Joel.* Predstavené mená plnili teda konvenčnú funkciu, lebo boli prejavom tradičného pomenúvania v druhej polovici 19. storočia na oravských dedinách na slovenskom území. O módnosti pomenúvanie v pravom slova zmysle ani nemožno uvažovať, skôr možno hovoriť o netradičnosti a odlišnosti, napr. farár v jednej Kukučínovej próze pomenoval novorodenca ako Cyril, pretože rodičia nemali pripravené meno. Dedinský kolektív uvedené meno neprijal a bral ho ako nestarootcovské, prostredníctvom ktorého sa rodičia vyvyšovali nad ostatných dedinčanov.

Asociačnú (evokačnú) funkciu literáronym možno vysvetliť prostredníctvom asociácií na povolania protagonistov, napr. mlynár bol *Pleva*, furman *Jano Rázvora-Točiar*, šuster *Klopačka*, krajčír *Mikuláš Obšíval* a hlásnik *Tutura*, resp. formou evokácií na dedinu Ratková v literáronyme *Jatková*.

Ideologická funkcia literároným znamenala prispôsobovanie mien štátnej politike a oficiálnemu jazyku, čo možno v Kukučínovej dobe vysvetľovať ako pomaďarčovanie literáronym a/lebo ich písanie (prispôsobovanie) v maďarskom pravopise, napr. pán *Elek Szedlárszky* alebo pán *Jozef Niczky z Nitiek*.

Literárna funkcia literároným sa napĺňala prostredníctvom *charakterizačnej funkcie literároným*. Literárna funkcia literáronym ako charakterizácia sa špecifikovala vždy v rámci istého literárneho smeru, prúdu či literárnej školy. M. Kukučín bol zaraďovaný medzi realistov, preto nami všeobecne vymedzenú *epickú realistickú onymickú funkciu literáronym* bolo potrebné charakterizačne spriezračniť a skonkrétniť. Najvýraznejšie typy, ktoré sa podarilo M. Kukučínovi vytvoriť aj prostredníctvom oným, boli typy vymedzené na základe vonkajších fyzických, príp. vnútorných povahových vlastností, niekedy aj na základe ich syntézy, pričom do formy literáronyma sa dostali práve uvedené vlastnosti. Vonkajšie fyzické vlastnosti sa stali základom literáronym hádam najvýznamnejších Kukučínových protagonistov *Adama Krta* a *Ondráša Machuľu*. *Adam Krt* sa fyzicky podobal na zviera krta: „Jeho čierne očičká, aj inak dosť malé, od užitého nápoja ešte väčšmi sa zúžili a blyšťali ani u opravdivého krta, čo pod zemou ryje.“ Kukučín vytvoril *z Krta* z literárnovedného hľadiska typ remeselníka príležitostne holdujúceho alkoholu. *Ondráš Machuľa* bol muž s dušou dieťaťa, zvláštneho disproporčného fyzického výzoru, duševne zaostalý, ako nevydarené dielo prírody pripomínal machuľu: „Hlava veľká, krytá ostrými vlasmi, ktoré svojou nepoddajnosťou ponášajú sa na zvieraciu srsť. Čelo nízke, oči nápadne malé, lícne kosti vypuklé, nos rozpľaštený na kabáč a ústa široké. Postava malá, nevyvinutá, zhrbená. Keď kráča, ruky mu vopred kolembajú ako cepy – celý človek málo ponáša sa na človeka.“ Literáronymá *Krt* a *Machuľa* propriálne obsahovali fyzické vlastnosti, kvantitatívne onymicky charakterizovali protagonistov. Podobne opisne na základe fyzických vlastností M. Kukučín pomenoval aj ďalšie postavy, napr. *Adam Chvojka* bol ako opršaná ihličnatá vetvička, mal aj preto prezývku Opršanec, *Ondrej Štetina* mal zase veľké fúzy, ktorými nezapadol do dedinského kolektívu. Oproti literáronymám *Krt, Machuľa, Chvojka, Štetina*, ktoré realizovali epickú realistickú onymickú funkciu literáronym charakterizujúco opisne a kvantitatívne na základe pomenovania viac či menej viditeľných fyzických vlastností, stáli literáronymá typu *Ondrej Tráva*. *Tráva* bol prototypom nového podnikateľa, pracovitého, húževnatého, nikdy sa nevzdávajúceho, hľadajúceho za každej situácie pragmatické a pre neho výhodné riešenia. Literáronymum *Tráva* súviselo jednak s jeho reprezentatívnosťou ako zástupcom novej spoločenskej triedy (tráva rastie všade), jednak s jeho flexibilnosťou a trhovou prispôsobivosťou (tráva sa prispôsobí rôznym podmienkam pri raste).

Literáronymum *Ondrej Tráva z Kamenian* bolo aj opozitom k literáronymu *Aduš Domanický z Domaníc.* Apelatíva tráva a kamene sú reálne existujúce veci, podobne ako jeho obchodná činnosť. *Aduš Domanický z Domaníc* mal v priezvisku aj v sídle zdôraznenie nemajetnosti, skutočnosti, že doma nič nemal. *Ondrej Tráva* bol majetný, hoci sa tak nesprával, lebo mal nielen úspory, ale vždy so sebou aj veľkú hotovosť, *Aduš Domanický* bol nemajetný, vystupoval však ako zámožný človek, predával ľuďom veci, ktoré nevlastnil, napr. *Trávovi* predal obilie. Základné duševné vlastnosti obidvoch – *u Trávu* pracovitosť a statočnosť (vyúsťujúca do majetnosti) a *u Domanického* lenivosť a sklom k podvodom (odrážajúca sa v nemajetnosti) – sa prejavili aj onymicky, podobne ako v literáronymách *Hrybko*, ktorý sa choval, akoby bláznivé huby pojedol či *Pavol Dudravý*, ktorý mal často pripomienky k rôznym veciam. Literáronymá typu *Tráva, Hrybko, Dudravý* realizovali epickú realistickú funkciu literároným charakterizačne distribučne (výberom typickej duševnej vlastnosti) a kvalitatívne. Niekedy sa spojili obidva typy vlastností, vonkajšie fyzické a vnútorné duševné, napr. v literáronyme *Kremeň*, ktorý nosil na prstoch briliantové prstene a súčasne bol zatvrdnutým starým mládencom.

V prozaickom diele M. Kukučín použil aj zvláštny typ literároným, spĺňajúci požiadavky trojmenného antroponymického systému, ktorý evokoval mená štúrovcov. Boli to literáronymá *Eduard Samobor Mýtoň, Pavel Samuel Horáň* a *Peter Levosrd Hrdina*. Štúrovské mená symbolicky vyjadrovali vzťah k vlasti a boj za národnú slobodu. Kukučínove literáronymá študentov však viac súviseli s reálnymi činmi protagonistov, hoci národné a národnostné otázky tu boli tiež v podtexte. *Eduar Samobor Mýtoň* rád fabuloval, vtipkoval, bol básnik, ktorý príležitostne prednášal na verejnosti. *Pavel Samuel Horáň* bol vyššieho vzrastu, a preto mal aj veľký kabát. *Peter Levosrd Hrdina* viedol plamenné reči o slobode. Forma uvedenej trojice literároným bola blízka romantickým menám vlastencov, no motivovaná je výrazne realisticky s dôrazom na ich reálne duševné alebo fyzické vlastnosti: duševné vlastnosti sa prejavili v literáronymách *Eduard Samobor Mýtoň* a *Peter Levosrd Hrdina* a zdôrazňovali sa v dvoch častiach oným, fyzická vlastnosť v literáronyme *Pavol Samuel Horáň* sa zdôrazňovala len v jednej časti onyma.

Práve realizovaním literárnej funkcie vytvoril M. Kukučín vo svojom prozaickom diele špecifické, ba až jedinečné literáronymá napĺňajúce epickú realistickú onymickú funkciu literároným prostredníctvom charakterizácie opisne kvantitatívne a distribučne kvalitatívne v literáronymách typu *Adam Krt, Ondráš Machuľa, Ondrej Tráva, Aduš Domanický z Domaníc a Eduard Samobor Mýtoň.*

3.4.3. *Spôsoby tvorenia literáronym v diele M. Kukučína*

Kukučínove literáronymá sa tvoria transpozičným, transferačným a transformačným spôsobom.

Transpozičným metaforickým a metonymickým spôsobom so zámerom charakterizácie postáv pri literárnej funkcii a z dôvodu vytvorenia evokácie na zamestnania protagonistov pri asociačnej funkcii, napr. typu *Krt* a typu *Pleva*.

Transferačným preberaním z reality bez vzťahu k denotátu pri literárnych postavách, napr. literáronymá uvádzané pri národnoreprezentačnej, sociálnej, vekovej, vzťahovej, konvenčnej a módnej i ideologickej funkcii, napr. typu *Adam Räpavý* a *Elek Szedlárszky*.

Transformačným spôsobom na základe úpravy formy východiskového tvaru, napr. typu J*atková* (modifikovaný tvar Ratková).

3.4.4. *Typy literáronym v diele M. Kukučína*

Na základe spôsobov tvorenia vznikli dva typy literárnych vlastných mien.

Prvý typ predstavovali literáronymá, ktoré si utvoril sám autor. Boli to autorské mená, lebo boli pre neho typické a nenachádzali sa v prozaických dielach iných spisovateľov. Mohli by sme ich však nazvať aj ako *transpozičné literáronymá*, lebo vznikli na základe sémantického metaforického a metonymického preberania so zámerom charakterizácie a evokácie, napr. (Ondráš) *Machuľa* či (Ondrej) *Tráva*.

Druhý typ predstavovali literáronymá, ktoré fungovali v bežnom živote alebo boli ich kombináciou. Vznikli na základe transferačného preberania z reality, a preto ich môžeme pomenovať aj ako *transferačné literáronymá,* napr. *Miško Tvarohovie* či *Žofka Perlíkovie.*

3.4.5. *Realizácia onymických systémov v diele M. Kukučína*

Nominačný systém v literárnom diele chápeme ako model funkčnej realizácie proprií. Literáronymá v literárnom diele sa používali v literárnom čase na určitom mieste v rámci literárneho diela.

Na základe zhody a nezhody literárneho času a priestoru s historickým časom a priestorom rozlišujeme osovo neštruktúrovaný onymický systém, v ktorom sa nezhodoval literárny a historický čas a priestor, a osovo štruktúrovaný onymický systém, v ktorom sa zhodoval literárny a historický čas a priestor. Zhodu alebo nezhodu literárneho a historického času a priestoru nechápeme ako presné deklarovanie zhody časov a priestorov v dobe písania prozaickej práce, ale ako reflektovanie na kategóriu času a priestoru, ktoré je signalizované časovými a priestorovými údajmi alebo údajmi naznačujúcimi/nahrádzajúcimi temporálne a lokálne rámcovanie.

V dedinskom prostredí Kukučínových drobných próz bol historický čas naznačený údajmi kresťanského roka aj prostredníctvom mien v kalendári. Kukučín presne nenaznačil, že ide o rok 1880 alebo 1885, no plynutie roka signalizoval temporálnymi údajmi ako na Pavla, po Troch kráľoch, pred Jánom/ po Jáne, na Matku božiu, príp. na Jakuba, na Gála, na Všech svätých. Väčšina temporálnych údajov je identifikovateľná aj v súčasnosti, niektoré údaje sa nezhodujú, napr. v Kukučínových časoch bola Tomáša 18. septembra (pozri M. Kukučín, 1983, s. 320), v súčasnosti má meniny na Slovensku 18. 9. Eugénia.

Na základe predstaveného temporálneho rámcovania môžeme uplatniť na Kukučínove drobné prózy vertikálno-horizontálny onymický systém, ktorý budeme aplikovať na známu prózu Rysavá Jalovica, publikovanú písomne prvýkrát v Domovom kalendári v Liptovskom Mikuláši v roku 1885 na s. 171 – 240, koncept práce odznel 1. apríla 1884 v spolku Detvan. Osovo štruktúrovaný onymický systém vytvárali dve osi, horizontálna a vertikálna os.

Vertikálnu os napĺňali literárne antroponymá a vyjadrovali časové kvality osôb v spoločnosti. V próze Rysavá jalovica vertikálnu os obsadila dominujúca mužská dvojica, *Adam Krt* a *Adam Trnka*, resp. sekundujúca dámska dvojica protagonistiek *Eva Krtová* a *Eva Trnková.* Ak dominantami vertikálnej osi bola predstavená štvorica literáronym, tak subdominanty vertikálnej osi tvorili literáronymá *Fero Ľahký, Martin Šmálok, Jakub, Adam Räpavý, totka Räpavie, Adam Vrčnaň, Eva Štítomdopotoka,* príp. postavy a postavičky apelatívne označené: akýsi švec, mrhanovský mešťan či trhový richtár.

Horizontálnu os tvorili literárne geonymá a vyjadrovali miestne zemské súvislosti. Dominantu horizontálnej osi tvorili literáronymá *Adamovce*, kde bývali hlavní protagonisti, a *Mrhanovo*, kde sa konal jarmok. Obidve literáronymá boli príznakové, autorské a transpozičné metaforické. *V Adamovciach* žili (len) Adamovia a Evy, podľa Adamov sa aj dedina volala. Spojenie Adamov a Év malo aj biblický rozmer: Adam Krt zhrešil, pretože porušil sľub, ktorý dal manželke, že nebude piť a opil sa, resp. Eva Krtová tiež zhrešila, pretože si nepreverila všetky okolnosti okolo straty kúpenej jalovice a muža vyhnala z domu hľadať ju, čo sa mu nemohlo podariť hlavne preto, lebo bola u Trnkovcov v maštali. *V Mrhanove* Adam Krt premrhal (premárnil) peniaze, keď prepil dva oldomáše, stratil kravu a cestou domov rozbil nakúpené veci. Tiež narábanie s časom *v Mrhanove* možno považovať za istú formu plytvania, keď najprv čas posunuli na pokyn richtára smerom dozadu zo 16,30 hod. na 14,30 hod., neskôr si sadla straka na hodinovú ručičku, ktorá bola oslabená a svojou váhou hodiny posunula smerom dopredu na 18,00 hod. Dominantami horizontálnej osi boli literáronymá *Adamovce* a *Mrhanovo*, subdominanty tvorili okolité dediny *Pitvorník* a *Čepiarovce*, resp. vzdialené územia ako *Amerika* a *Trantária*.

Literáronymá v románe Františka Švantnera Nevesta hôľ

Zuna vyrástla medzi vrchmi. Poznala ich silu i ľúbosť, preto sa s nimi už dávno zasnúbila.. ... Hole si ju vychovali, nuž si ju i vzali, lebo aj ony majú svoje nevesty.

(Švantner, 1979, s. 413)

3.5.1.1. Cieľom tejto časti je zamerať sa na ďalšie dielo slovenskej literatúry, ktorým je román F. Švantnera *Nevesta hôľ*, predstaviť fungovanie literáronym na ploche uvedenej prózy a naznačiť charakteristiky naturistických literáronym práve na pozadí uvedeného románu, ktorý je považovaný za vrchol naturizmu v slovenskej literatúre, pretože mapuje prejavy ducha či duše prírody, človeka ako súčasť prírody a vnútorný svet citov a vášní človeka. Názov románu ako literáronymum signalizuje iné pomenovanie *Zuny*, literáronymum *Nevesta hôľ* je typickým naturistickým literáronymom, pretože človeka predstavuje ako súčasť prírody. Prozaické dielo F. Švantera sa analyzovalo literárnovedne aj lingvistiky (Števček, 1962; Kuzmíková, 2000, 2006; Mašková, 2005; Šútovec, 2005; Murárikova, 2011; Odaloš, 2011) .

Aplikovaním nasledujúceho trojtézia na román *Nevesta hôľ* sledujeme čiastkové ciele. Sociolingvistickou (socioonomastickou) tézou o determinácii oným spoločnosťou na príbehu z čias 2. svetovej vojny o živote ľudí v prírode a s prírodou vyprofilovať typické naturistické literáronymá. Systémovou tézou rozčleniť systém literároným do vertikálnej a horizontálnej osi, resp. na centrum a periférium pri umiestnení literároným na uvedených osiach. Funkčnou tézou predstaviť funkcie literároným ako prejavy ich existencie, ako účely určenia literároným realizujúce sa vo vzťahu k statusu literáronyma a vo vzťahu k ostatným literáronymám.

3.5.1.2. Nominačný systém literároným románu *Nevesta hôľ* vytvárajú všetky literáronymá, umiestnené v centrálnej a v periférnej podobe na vertikálnej a horizontálnej osi, ktoré plnia jednu alebo viaceré funkcie na ploche literárneho diela. Nominačný systém potom vytvára funkčne štruktúrovaný systém literároným.

3.5.1.3. Vertikálna os nominačného systému mapuje časové kvality prepojené s literáronymami osôb. Čas sa meria prostredníctvom kresťanského roka, jednotlivé časové body sú signalizované prostredníctvom predložiek pred, do, na a po: pred Dzurom (s. 230), pred Jánom (s. 238, s. 248), na Mitra (s. 257), na Jána (s. 275), po Jáne (s. 297), na Jakuba (s. 345), na Annu (s. 345), sviatok sv. Vavrinca (s. 381), na sv. Vavrinca (s. 382), do Mitra (s. 393), na Bartolomeja (s. 390, s. 393), na Anjel Pána (s. 397).

Zreteľné prepojenie osôb signalizujú literáronymá *Zuna*, *Tavo*, *Weinhold* a s nimi súvisiace literáronymá *Pálenice, Baba, V Hrochotskej doline*, *Pohánske*. Prepojenie tematicky súvisí so záujmom *Tava* a *Weinholda* o *Zunu*. Zámerom obidvoch bolo oženiť sa so *Zunou*. Onymické prepojenie vyplýva zo skutočnosti, že uvedená trojica literáronym predstavuje jednu časť centra vertikálnej osi. Literáronymá plnia identifikačno-diferenciačnú a literárnu funkciu. Identifikačno-diferenciačná ako systémová funkcia sa napĺňa textovou národnoreprezentačnou funkciou v slovenčine pri literáronymách *Zuna*, *Tavo*, *Pálenice, Baba, V Hrochotskej doline*, *Pohánske*, resp. v nemčine pri literáronyme *Weinhold*. Literárna funkcia ako systémová sa spriezračňuje textovou charakterizačnou funkciou charakteristikou naturistických literáronym. Naturistické literáronymá komplexne skenujú prírodno-spoločenské reality. Horehronská príroda, v ktorej písal F. Švantner svoje príbehy, predstavuje konglomerát vrchov, hôr, strání, úbočí, dolín, polianok, pasienkov, lúk, príp. polí, v ktorých si našiel svoje miesto človek aj s domácimi zvieratami. Naturistické literáronymá preto pomenúvajú nielen ľudí a zvieratá, ale aj miesta prírody a body spoločnosti.

Medzi prejavy prírody ako prírodné sily zaraďujeme prírodné živly vodu, oheň, zem a vzduch. Najmä *Zuna* a *Tavo* sú spojení so živlami, resp. mnohokrát sa aj chovajú ako živly, nespútane, neriadene, až nekontrolovane.

3.5.1.4. Literáronymum *Zuna* je typickým naturistickým literáronymom, ktoré charakterizuje svoju nositeľku, pretože signalizuje symbiózu človeka s prírodou. Literáronymum je determinované slovesom zunieť s významom jasne znieť, zvučať, zaznievať (Krátky slovník slovenského jazyka, ďalej KSSJ, 2003, s. 968). Svojím nedokonavým charakterom vyjadruje reálne neukončené vydávanie zvuku i metaforicky chápané zunenie ako životné pôsobenie v zmysle vplývania na iné osoby s ich následnými reakciami.

Zuna reálne vydávala zvuk nielen hovorením, ale aj hrou na malú strunku.

Vložila opatrne strunku medzi zuby a začala hrať. Dlaňami oboch rúk zvuky pri ústach pridržiavala a preciedzala svojvoľne pomedzi prsty. Tenučký hlások sa v povetrí chvel, hoci vetra nebolo, akoby niekto preberal umnými prstami na dlhých oceľových strunách alebo vyklepával na strieborných zvončekoch. (s. 251)

Meno *Zuny* súviselo so zvukom (aj zvuky vydávala), zvuk sa prijíma zmyslom sluchom a šíri sa prostredníctvom prírodného živlu vzduchu. Živlom *Zuny* bol preto vzduch. Bezpečne sa však cítila na zemi aj vo vode.

Zem ako prírodný živel poskytoval *Zune* priestor na naplnenie denných aktivít a súčasne aj produkoval v nej podnety na večerné hudobné vyspievanie denných dojmov.

Zuna sa nebála nijakého nebezpečenstva, lebo nepoznala strach. Bola odvážna. Ľahko a bez jediného závratu, ako divá mačka, zliezala všetky strminy, temer holé stráne. Ako lasica sa preťahovala tiesňavami a dierami, ako kamzík preskakovala priepasti. Nijaká prekážka ju nevedela zastaviť v ceste, ak si zaumienila niečo dosiahnuť. Bosá a prostovlasá predierala sa najväčšou chrapačou tmavých húštin a večer, keď si sadala niekde na poľanu a vkladala striebornú strunku do úst, aby vyspievala všetky dojmy, ktoré po grúňoch cez deň nazbierala... (s. 318 – 319)

Tretím spriazneným živlom *Zuny* bola voda.

Zuna ma sprvu nezbadala. Plávala pokojne. Ale keď som už v jej bezprostrednej blízkosti rozvlnil hladinu, znepokojila sa, a sotva ma vzhliadla, zmizla pod hladinou. .... Bezpochyby Zuna sa cítili aj pod vodou bezpečne. Bola vrtká a úskočná ako ryba. (s. 333)

Miestom života *Zuny* bol starý mlyn, propriálne nebol označený. Starý mlyn patril k obci Prietržiny. *Zun*a poznala všetky miesta prietržinského chotára, aj miesta pôsobenia a života všetkých jej potenciálnych partnerom. *Zuna* bola doma všade, no nepatrila nikde a nikomu, čo potvrdzuje aj literáronymická skutočnosť, že nevytvára onymické naturistické mikropole. *Zun*a žila v symbióze s prírodou, zvieratmi, nie však s ľuďmi. Symbiotickosť sa zdôrazňovala aj literáronymom *Zuna,* pretože zunenie ako motivácia a charateristika len minimálnym spôsobom ovplyvňuje prírodu a zvieratá, pretože skoro zaniká.

3.5.1.5. Literáronymum *Tavo* je typickým naturistickým literáronymom, ktoré nositeľa charakterizuje, pretože signalizuje zásahy človeka do prírody. Literáronymum súvisí so slovesom taviť s významom rozpúšťať pri vysokej teplote. *Tavo* bol uhliar, vyrábal drevené uhlie a jeho spriazneným prírodným živlom bol oheň (nabral za plnú hrsť žeravých uhlíkov, pomädlil v dlaniach a vysypal rozmrvené na popol späť do ohniska /s. 271/).

Celý deň sa krútil okolo ohňov, chodil po žeravých uhľoch, hltal horúci prach. Ešte tak uprostred januára, keď Veľký zvon má ľadový pancier a na Páleniciach mrazy štiepu storočné jedle, by to bolo na vydržanie, ale v lete, keď sa rozžeraví obloha, je to robota iba pre tých z pekla, lebo človek sa zahlce vlastným potom. (s. 342)

Vzťah s prírodou u *Tava* predpokladá koexistenciu aj s ďalšími prírodnými živlami, vzájomné tolerovanie súvisí so vzduchom (víchrom) a zemou (kosodrevinou).

...zdrapol ma za opasok, vyvliekol pred dvere, tam si ma prehodil cez plece, trielil so mnou rúbaniskom hore k holiam, pasujúc sa s víchrom, ktorý mu robil protiveň. ... Zaľahli sme potom medzi kosodrevinou, kde nás nemohli zasiahnuť stromy. (s. 287)

Literáronymum *Tavo* plní aj vzťahovú onymickú funkciu ako textovú realizáciu systémovej temporálno-lokalizačnej funkcie v podobe *Tavko*. Uvedenou podobou vyjadruje rozprávač mierne škodoradostný vzťah k priateľovi.

– Hu, zíde sa ti, Tavko, trochu papriky do nosa, ha, ha! – smial som sa v duchu. (s. 287)

Tavova symbióza s prírodou mala iný charakter ako u *Zuny*. *Tavo* ovplyvňoval prírodu výraznejšie. Prejavuje sa aj prostredníctvom literáronym. Tavenie a pálenie ako motivačné podnety literáronym *Tavo* a *Pálenice* sú väčším zásahom do prírody ako u *Zuny*.

Komplexnosť naturistického onymického pomenúvania zabezpečuje prepájanie literárnych antroponým s literárnymi toponymami a literárnymi chrématonymami. *Tavo* býval v kolibe na *Páleniciach* pod *Babou* a spieval pesničku *V Hrochotskej doline*.

... pod Babou pálenice, kde uhliar robí pre gelbiansky hámor (s. 228) *... Tavo, ryšavý uhliar, ktorý mal kolibu najvyššie pod Babou* (s. 239) *... býva celý rok na Páleniciach* (s. 275). *Potom zaručal cez nos, aby v ňom nevrzgútalo, prevalil sa namáhavo s mnohými stonmi na chrbát a spustil nôtu: V Hrochotskej doline.* (s. 273).

Literáronymum *Pálenice* označuje miesto súvisiace s prídavným menom pálený s významom vyrobený pálením (Historický slovník slovenského jazyka, ďalej HSSJ III., 1994, s. 454; Slovník slovenských nárečí, ďalej SSN II., 2006, s. 705). Literárne ojkonymum *Pálenice* sú potom miesto, kde niečo (drevené uhlie) vzniká na základe pálenia.

Literáronymum *Baba* označuje vrch. Apelatívum baba má viacero významov, najčastejšie súvisí s rôznym označením ženy a jedla. Motivácia literárneho oronyma pravdepodobne metaforicky súvisí s významom baba ako rozložitá kopa zhrabaného sena (SSN I., 1994, s. 77), ktorý sa miestami používa v Liptove a na Orave, susediacimi s Horehroním. *Baba* na základe predstavenej úvahy potom označuje rozložitý vrch s pravidelným kopovitým vrcholom**.** Muzikonymum *V Hrochotskej doline*, Tavova pieseň, obsahuje prírodné špecifiká zakomponované do toponyma *Hrochotská dolina*.

Štvorica literáronym *Tavo – Pálenice – Baba – V Hrochotskej doline* tvorí onymické naturistické mikropole, ktoré sa profiluje okolo literáronyma *Tavo*.

3.5.1.6. Literáronymum *Weinhold* pomenúvajúce prietržinského krčmára súvisí so slovami der Wein s významom víno (Nemecko-slovenský slovník, ďalej NSS, 1986, s. 888) a hold s významom knižne milý, ľúbezný, spanilý (NSS, 1986, s. 341), v slovenskom prostredí sa v priezvisku skôr spája substantívum víno so slovom hold s významom veľkolepý prejav úcty alebo pocty (Slovník cudzích slov, 1997, s. 357). *Weinholda* charakterizuje skutočnosť, že ako krčmár vzdával úctu vínu a všetkým veciam, ktoré prinášali peniaze. Aj o *Zunu* mal záujem preto, lebo predpokladal, že /jej otec/ mlynár vlastní starý (nefunkčný) mlyn a má úspory, ktoré dá *Zune* do vena.

Jeho otec vyznával Mojžiša a on podľa módy a najnovšieho kurzu Krista, lebo iba nedávno bol ušiel z mesta ukryť sa sem do závetria. K hosťom býval prívetivý a zdržanlivý ... ku mne prechovával väčšiu úctu, lebo ma pokladal za pána s pevným platom. (s. 240)

Literáronymum *Weinhold* plní aj asociačnú funkciu ako textovú realizáciu systémovej temporálno-lokalizačnej funkcie. Asociačnosť má metonymický charakter, keď sa prostredníctvom kladného vzťahu k vínu evokuje zamestnanie.

Inakosť až cudzosť v dedinskom prostredí Prietržín sa zdôraznila situovaním Weinholdovej krčmy na *Pohánske*, oproti erárnym senníkom. *Weinhold* pôvodne izraelita/nekresťan, teraz kresťan, býval v časti obce v názve zdôrazňujúcom predkresťanskosť či nekresťanskosť.

Predstavené prepojenie osôb na vertikálnej osi v trojuholníku *Zuna, Tavo, Weinhold* naznačil záujem mužov o *Zunu*, *Tavo* s ňou absolvoval zásnuby a *Weinhold* pripravoval so *Zunou* svadbu. Propriálny literáronymický trojuholník dopĺňa druhá časť centra vertikálnej osi propriálno-nepropriálny trojuholník *Zuna, rozprávač/Libor, ten z Kotliska*. *Zuna* prepája obidve skupiny mužov, ktorých členovia boli v opozícii *Tavo – Weinhold*, *rozprávač/Libor – ten z Kotliska.* Literáronymá plnia identifikačno-diferenciačnú a literárnu funkciu. Identifikačno-diferenciačná ako systémová funkcia sa napĺňa textovou národnoreprezentačnou funkciou v slovenčine pri literáronymách *Libor, Eguš*, resp. *Prietržiny, Lesná správa na Štiavničke, Kotlisko, Vlčia jama, Hlboký žľab, Veľký zvon*. Literárna funkcia ako systémová sa špecifikuje textovou charakterizačnou funkciou na základe charakteristiky naturistických literáronym.

3.5.1.7. Román *Nevesta hôľ* je vyrozprávaný rozprávačom, je to rozprávanie v prvej osobe, rozprávač preto nie je pomenovaný vlastným menom. Jedenkrát ho možno stotožniť s chlapcom *Liborom*, ktorý bol priateľom malej *Zuny*. Stotožnenie vyplynulo z textu príbehu. Proprium *Libor* je české meno zo slovenského *Ľubor* s významom ľúby, milý (Majtán –

Považaj, 1985, s. 69). Medzi rozprávačom ako chlapcom a malou *Zunou* bola náklonnosť. *Zuna* povedala, že na neho počká 10 rokov, kým sa nevráti. Po návrate sa rozprávač so *Zunou* priatelil, no viac ako *Tavo* a *Weinhold* mu vadil tajomný tvor (človek/vlk). Vlka zastrelil, no tým nenávratne stratil *Zunu*.

Rozprávač/*Libo*r je rodák z *Prietržín*. Narodil sa tam, vyrastal, potom odišiel do mesta. Do *Prietržín* sa vracia ako nový horár.

... preto začnem len tým požehnaným dňom, keď som rozjarený kráčal od starej budovy hlavnej pošty širokou ulicou nášho mesta s podlhovastým zeleným listom vo vrecku, ktorým mi oznamovala Lesná správa na Štiavničke, aby som hneď nastúpil miesto hájnika v Prietržinách. (s. 227)

Ojkonymum *Prietržiny* je typickým naturistickým onymom, ktoré je motivované substantívom prietrž s významom pretrhnutie sa niečoho, trhlina (KSSJ, 2003, s. 581), signalizujúcim ľudský zásah do prírody. Tiež inštitucionymum *Lesná správa na Štiavničke* naznačuje súvislosť s prírodou jednak v časti lesná správa na základe adjektíva, jednak v časti toponyma motiváciou apelatívom rastlinou štiav Acedosa, príp. minerálnou vodou prostredníctvom apelatíva štavica.

Naturistické chápanie zooným ich priraďuje bližšie k názvom osôb. Zvieratá sa chápu ako súčasť človeka v prírode, keď človeku nielen pomáhajú, ale aj preberajú ľudské mená, resp. mená signalizujú tak zreteľnú súvislosť s človekom. Kôň *rozprávača* (mladého horára/*Libora*) je pomenovaný ako *Eguš*.

... Iba chlpatý hucuľ, ktorý na mňa tu za drevenou priečkou hneď vedľa môjho ležoviska netrpezlivo čakal, aby ma na svojom širokom a pevnom chrbte čím skôr vyniesol do vrchov, odvrátil odo mňa toto nešťastie. Volal sa Eguš. (s. 238 – 239)

Motiváciou zoonyma *Eguš* je slovo ego vo filozofickom význame označenie seba samého, vlastná osoba, subjekt (Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, 2006, s. 863) rozšírené o príponu –uš. *Eguš* vyjadroval kladné stránky rozprávača. L. Muráriková (2011, s. 33) odvodzuje motiváciu literáronyma *Eguš* zo psychologického významu ego, ktoré vo Freudovej štruktúre osobnosti predstavuje vedomie človeka. Podobným stotožňujúcim spôsobom bola pomenovaná aj opica v poviedke F. Švantnera Dve doby ako jej pán maliar *Daňo Rostovič*, aj opica sa volala *Daňo Rostovič*.

Ktorý chodník vyberieme, Eguško? Spôsobne zafŕkal, zahral rebrami, ovial si chvostom horúce slabiny a pobral sa poslušne na dolinu a neskoršie obrátil priamo k holiam. Nikto mu to nešepkal. Išiel opatrne, lebo vedel, že mi chybí v zápästí cit a v kolenách sila a že by ma mohol niekde pod medzou alebo na zemiačnisku poľahky stratiť, keby vykročil rezkejšie. (s. 244 – 245)

Literáronymum *Eguš* plní aj vzťahovú funkciu v podobe *Eguško* ako textovú realizáciu systémovej temporálno-lokalizačnej funkcie. Rozprávač vyjadruje zdrobnenou formou náklonnosť k svojmu koňovi, na ktorého sa mohol vždy spoľahnúť.

Literáronymá *rozprávač/Libor – Eguš – Prietržiny – Lesná správa na Štiavničke* vytvárajú onymické naturistické mikropole, ktoré sa profiluje okolo literáronyma *rozprávač/Libor*.

3.5.1.8. Tajomný tvor nemal propriálne označenie. Nie je jasné z textu príbehu, či je to človek alebo vlk, resp. rozprávkový vlkolak raz človek, inokedy vlk. Tvor je apelatívne a apelatívno-propriálne označený rôznymi spôsobmi: *sluha pekiel* (s. 258), *vlčí muž z Kotliska* (s. 259), *ten z Kotliska* (s. 287, s. 413), *šialenec z Kotliska* (s. 319), *sluha pekiel z Kotliska* (s. 321), *tajomný obyvateľ Kotliska* (s. 342), *vlkolak z Kotliska* (s. 349), *ten prekliaty z Kotliska* (s. 354). Pomenovania sluha pekiel a vlčí muž sa kontextovo viažu s človekom, ostatné pomenovania, hoci majú podobu mužského životného rodu ten, šialenec, sluha, obyvateľ, ten prekliaty, sa kontextovo neviažu ani s človekom, ani so zvieraťom, pomenovanie *vlkolak z Kotliska* naznačuje stotožnenie raz s človekom, raz s vlkom.

Tajomného tvora budeme pomenúvať nocionálnym spojením *ten z Kotliska*. *Ten z Kotliska* ako pomenovanie je z lingvistického hľadiska apelatívno-propriálny komplex, ktorý tu uvádzame, pretože súčasťou hybridného pomenovania je aj literáronymum *Kotlisko*, ktoré pomáha utvárať špecifické neonymicko-onymické pomenovanie. *Ten z Kotliska* sa primárne situoval do miesta, ktoré sa nazývalo *Kotlisko*.

Pri spiatočnej ceste som sa zastavil i pri Kotlisku. ... Spod nôh vymrvili sa mi skaly a kotúľali sa opreteky strminou... Koľko metrov je asi hlboká táto diera do zeme? Ach, to ešte nikto nezmeral. Vravia, že koľko hore na sedielko Veľkého zvona, toľko aj dolu, ale potom sa vraj začína vlastná priepasť, ktorá siaha až na dno morské. ... Naozaj to bol hrob, vydychujúci do nebies hrôzu pekiel, prekliate miesto, koniec života a začiatok smrti, pomsta boha a výsmech Lucifera. ... otvorená rana zeme. (s. 260 – 261)

Ľudová etymológia spájala *Kotlisko* s varievaním všetkých dažďov (s. 256), pretože odtiaľ vychádzali drobné a riedke chuchvalce bielej hmly ako para z hrnca. Z uvedeného dôvodu môžeme priradiť toponymu *Kotlisko* aj textovú etymologickú funkciu ako výsledok

napĺňania systémovej temporálno-lokalizačnej funkcie. Pravdepodobnejšia je motivácia slovom kotol s významom vec/priehlbina podobná kotlu (KSSJ, 2003, s. 270), resp. jeho augmentatívnou podobou kotlisko s významom hlboká priehlbina podobná kotlu. *Ten z Kotliska* sa však spájal aj s miestom *Vlčie jamy*. Motivácia literáronyma *Vlčie jamy* súvisí v podobnosti s preliačinou (s. 320) v časti literáronymického spojenia jamy a s výskytom vlkov v tejto lokalite v časti literáronymického spojenia vlčie. Súčasťou *Vlčích jám* bol aj *Hlboký žľab* ako miesto zostupu do lokality *Vlčích jám*.

S K*otliskom* sa spájal *Veľký zvon* na základe antinómie hlbočina, priepasť – najvyšší vrch lokality, výšina.

Po pravej strane dvíhal sa Veľký zvon. ... Trónil vysoko v jasavej žiari slnca nad horami, hrebeňmi a končiarmi ako pápež nad pobožnými veriacimi, nad kňazmi, biskupmi, kardinálmi. Hladieval dole blahosklonne, vo dne zaliaty slávou otvorených nebies, v noci ovenčený ligotom hviezd. Zavše zhovievaný a láskavý, lebo zosiela na doliny vetry, aby roztrhali hmly a udržali pohodu na poliach, zavše prísny a neúprosný, lebo rozháňa a zabíja pastierom statok besnými búrkami. (s. 255 – 256)

Literáronymum *Veľký zvon* možno spojiť aj s etymologickou funkciou ako textovou realizáciou systémovej temporálno-lokalizačnej funkcie, pretože obyvatelia lokality odvodzovali jeho význam z tradovanej myšlienky o tom, že *Veľký zvon* aj niekedy zvoní, ale počuje ho vraj iba ten, čo už stojí na ceste do večnosti (s. 256). Pravdepodobnejšou motiváciou je skôr jeho dominantné postavenie v lokalite: veľký v zmysle jeho mohutnosti oproti ostatným horstvám, zvon v zmysle jeho výšky oproti ostatným horám, podobne ako upevnenie zvona na kostolnej veži oproti zemi.

Naturistické literáronymá *Kotlisko*, *Vlčie jamy*, *Hlboký žľab* a *Veľký zvon* pomenúvajú špecifickým spôsobom jednu formu prejavov/existencie prírody, ktorými sú jedinečné prírodné miesta pomenované na základe tvarov miest.

Literáronymá *ten z Kotliska – Kotlisko – Vlčie jamy – Hlboký žľab – Veľký zvon* vytvárajú onymické naturistické mikropole, ktoré sa profiluje okolo pomenovania *ten z Kotliska.*

3.5.1.9. Dva predstavené trojuholníky *Zuna, Tavo, Weinhold*, resp. *Zuna, rozprávač/Libor, ten z Kotliska* prepojíme do štvorca. Vrcholy štvorca tvoria mužské postavy a stred štvorca *Zuna.* Centrum vertikálnej osi je potom štruktúrované na epicentrum (*Zuna*) a centrum (*Tavo, Weinhold, rozprávač/Libor, ten z Kotliska*).

Naturistické bionymá pomenúvajú: ducha prírody (Tavo ako Parom), ľudí v symbióze s prírodou (Zuna), ľudí zasahujúcich do prírody (Tavo), zoonymá ako súčasť človeka v prírode (Eguš),

3.5.2.1. Periféria vertikálnej osi onymického systému príbehovej časti je onymicky prázdna, oproti početnému a štruktúrovanému onymickému centru v príbehovej časti nestoja onymá, čiastočne ich nahrádzajú apelatíva *známy horár, radca, ten s kľavou rukou/ ten s pošinutou rukou, bača, ten, čo šiel zdola*. Propriá sa nachádzajú v periférii vertikálnej časti onymického systému v nepríbehovej, úvahovej časti najmä v pásme rozprávača (*Mojžiš, Kristus, sv. Alojz, Parom, Kain, Abrahám, Ráchel, Rút*) a v pásme postáv v rámci pásma postavy *Tava (Bimbo, Nemec, Rus, Rakúšan, bohatier Čurila, sv. Michal, sv. Gabriel, sv. Rafael*). Literáronymá tu plnia len systémovú identifikačno-diferenciačnú funkciu napĺňanú textovou národnoreprezentačnou funkciou v slovenčine na základe jednomenného antroponymického systému.

Ďalším znakom naturistických literároným je snaha o zachytenie ducha prírody.

Tavo nedbal (na horúčavu, doplnil P.O.). Ako som sa tak díval naň, rozkročeného nad ohniskom, so strapatými vlasmi, zdalo sa mi, že to sám mocný Parom predo mnou vo svojej vyhni rozpaľuje blesky. (s. 267)

Do Tava v tú chvíľu vchádzal zaiste Parom. Mohol som sa presvedčiť na vlastné oči, ako tento pohanský boh znetvoroval svojím ukrutným hnevom ľudskú podobu, keď voľakedy schádzal zo svojej nadoblačnej ríše na zem a vteľoval sa do svojho kňaza, aby robil poriadok medzi našimi rozvadenými pradedami. (s. 346)

Potom prišiel on s búrkami. Voľajako naraz. Zjavil sa on a prišli búrky. Jedno s druhým súviselo, ako súvisí príčina s následkom. Len neviem, akým poriadkom. Či on spôsobil búrky, a či búrky priniesli jeho. (s. 374)

Duch prírody je v románe prostredníctvom *Tava* stotožňovaný s *Paromom* čiže s *Perúnom*, bohom hromu a blesku, ktorý bol niekedy považovaný za hlavného staroslovanského boha.

3.5.3.1. Horizontálna os onymického systému románu F. Švantera Nevesta hôľ je tvorená geonymami a chrématonymami, pretože mapuje miesta literárneho deja, príp. aj chrématonymické prejavy spoločnosti. Dominujú názvy miesta, ojkonymá a anojkonymá. V románe sa nachádzajú dve chrématonymá: literárne inštitucionymum *Lesná správa na Štiavničke* a literárne muzikonymum *V Hrochotskej doline*.

Centrum horizontálnej osi tvoria toponymá a chrématonymá, ktoré sa viažu na dominanty vertikálnej osi *Zunu, Tava, Weinholda, rozprávača/Libora, toho z Kotliska*. Každé

z uvedených literáronym viaže k sebe literárne toponymum, resp. aj literárne chrématonymum, príp. tiež apelatívne označenia miesta: *Zuna – mlyn, Tavo – Pálenice – Baba – V Hrochotskej doline, Weinhold – Pohánske, rozprávač/Libor – Prietržiny – Lesná správa na Štiavničke, ten z Kotliska – Kotlisko – Hlboký žľab – Veľký zvon.* Periférium horizontálnej osi vytvárajú ostatné toponymá, ktoré sa priamo neviažu na literáronymické osoby, napr. *Prielom, Hlboká, Mláky, Kopanice, Lúky*.

3.5.3.2. Všetky literárne toponymá a literárne chrématonymá plnia systémovú identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom textovej národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe jednoslovných a viacslovných vlastných mien, niektoré literárne toponymá a chrématonymá napĺňajú aj systémovú literárnu funkciu prostredníctvom textovej charakterizačnej funkcie. Sú to typické naturistické literáronymá, ktoré pomenúvajú špecifické prejavy prírody: tvarové vlastnosti prírodných miest (*Kotlisko, Veľký zvon, Hlboká, Mláky, Baba, Hlboký žľab, Vlčie jamy*), miesta ako výsledky činnosti človeka v prírode (*Pálenice, Prielom, Prietržiny, Kopanice, Lúky*), onymická naturistickosť sa vtláča aj do chrématoným (*Lesná správa na Štiavničke*, miesto situovania súvisí s apelatívami štiav, resp. šťavica; *V Hrochotskej doline*, názov piesne súvisí s toponymom *Hrochotská dolina*).

3.5.4.1. Po zosumarizovaní čiastkových charakteristík naturistických literáronym konštatujeme, že naturistické literáronymá sú charakterizované komplexným onymickým pomenúvaním reality, pretože pomenúvajú ľudí, zvieratá, miesta prírody a body spoločnosti. Naturistické literáronymá pomenúvajú: ducha prírody (Tavo ako Parom), ľudí v symbióze s prírodou (Zuna), ľudí zasahujúcich do prírody (Tavo), zoonymá ako súčasť človeka v prírode (Eguš), tvarové vlastnosti prírodných miest (Kotlisko a iné), miesta ako výsledky činnosti človeka v prírode (Pálenice a iné), chrématonymické body spoločnosti naturisticky determinované (Lesná správa na Štiavničke a iné).

Literáronymá v románe Františka Švantnera Život bez konca

3.5.5.1. Román F. Švantnera *Život bez konca* vyšiel v roku 1956 v novozaloženom vydavateľstve Slovenský spisovateľ v rozsahu 709 strán. V ďalších vydaniach v rokoch 1958, 1963 a 1969 sa čiastočne doplnil rukopis, no až pri vydávaní Vybraných spisov Františka Švantnera v roku 1974 vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ bol text zrekonštruovaný podľa rukopisu a vyšiel v takej podobe, ako ho František Švantner dotvoril vo všetkých jeho zložkách. V uvedenej verzii vyšiel Život bez konca aj v edícii Zlatý fond slovenskej literatúry (František Švantner II. /ďalej FŠ II/, 1979, 950 s.). Román sa skladá z troch kníh časovo

datovaných do rokov 1894 – 1934, do obdobia monarchie, vojny a republiky, zachytáva detstvo, dospievanie a dospelosť hlavnej hrdinky Paulínky v prostredí dediny, malomesta a veľkomesta (Encyklopédia slovenských spisovateľov, 2. zväzok, 1984, s. 178). Interpretáciu literárnych oným budeme preto realizovať vo vzťahu k predstavenej časovej a priestorovej triadickosti a kompozičnej trojčlennosti.

3.5.5.2. Literáronymá budeme situovať do plošného onymického systému (Odaloš, 2008), v ktorom literárny a historický čas a priestor majú spoločné koordináty. Spoločné koordináty nedeklarujeme ako presné zhody časov a miest v dobe písania práce, ale ako reflektovanie na kategóriu času a priestoru, ktoré je signalizované časovými a miestnymi údajmi alebo údajmi naznačujúcimi/nahrádzajúcimi temporálne a lokálne rámcovanie.

Spoločné koordináty podporuje monetárne spoluurčovanie času a priestoru, hoci s istým autorským časovým posunom. Na viacerých miestach prvej knihy sa ako peňažný ekvivalent tovaru uvádzajú zlaté/zlatky a grajciare (1 zlatý = 100 grajciarov). Uvedená mena pomenovaná ako rakúska fungovala v Rakúsko-Uhorsku v období 1857 – 1892, od roku 1892 sa používala korunová mena. V Československej republike monetárne spoludeterminovanie času a priestoru je v súlade s reálnym používaním koruny československej v druhej a tretej knihe.

Mulica je naozaj ako orech. Nič jej nechýba, dobre ju opatroval. Istotne dostane za ňu dvadsať zlatých. (s. 117)

Jedného dňa podstrčí jej malý balíček. Nič zvláštne, nič hodnotné, len zástera, celkom obyčajná modrotlač. Stála ho pod šiatrom iba štyridsať grajciarov. (s. 120)

Vojna neodnaučila chlapov piť. Naopak, pijú viac. Prestali natoľko dôverovať peniazom. Nakoniec nemajú ani toľko hodnoty ako prv. Čo sa voľakedy platilo grajciarmi, dneska treba platiť korunami. (s. 529)

Akíže sú to páni. ... Chlapcú iba lacné pivo, platia ošúchanými, stokrát obrátenými korunami, a s hlavným sa trhajú o každý halier. (s. 600)

Spoločné koordináty zvýrazňuje aj kresťanské spoludeterminovanie času a priestoru. Historický čas bol signalizovaný údajmi kresťanského roka tiež prostredníctvom mien v kalendári, pričom sa plynutie roka na slovenskej dedine signalizuje temporálnymi údajmi ako: Kvetná nedeľa (s. 113), Veľká noc (s. 120), na Všechsvätých (s. 211), na Jána (s. 237), spolupodporené liturgickou literárnou antroponymickou teonymiou: Kristus, svätý Róchus, svätý Vendelín, kajúcnica Magdaléna, svätý Florián, svätý Štefan kráľ, svätá Alžbeta (s. 67), malý Ježiško, svätý Jozef, svätý Alojz, svätý Anton Paduánsky (s. 178).

Pri vysvetľovaní významu literáronym budeme vychádzať jednak z apelatívneho a propriálneho významu literáronym, jednak z onomastického systému funkcií literáronym

čiže sa budeme orientovať na literáronymá z hľadiska napĺňania ich literárnoonomastických funkcií.

3.5.5.3. Význam literáronyma *Život bez konca* ako názvu románu plynie z významu jeho apelatívnych zložiek. Práve interpretácia života umožnila literárnym vedcom rôzne prístupy nielen k motívu života, ale aj k celému románu. J. Kuzmíková (2000) motív života interpretuje prostredníctvom teorém bergsonovského vitalizmu, ktorý život vysvetľuje prostredníctvom pozitivistického zachytenia vývinu života človeka a spoločnosti a stvárnenia rozličných ľudských vlastností a ktorý presúva autorský zorný uhol z dediny na mesto. Vitalisticko-realistická interpretácia života a ľudských charakterov a ich životných prejavov nám umožní funkčné predstavenie onomastických kvalít literáronym.

Vlastný názov románu ako literáronymum *Život bez konca* pomenúva neukončené a nepretržité plynutie času, života človeka v spoločnosti a života v prírode. Mimospoločenské rámcovanie života našlo prirovnanie k životu ako k rieke a spoločenské ukotvenie života prinieslo pripodobnenie života k vlaku, k rýchliku.

Čo je to život? ... Podobá sa rieke bez počiatku a konca. Preteká priestorom bez oddychu, rovnako mocne a nezadržateľne, ako šiel rajom i Golgotou, nemá koryta, nemá miery, riadi sa vlastnými zákonmi, vytvárajúc na svojej ceste podivuhodné tvary, ktoré neznamenajú len vonkajší a vnútorný obsah tohto sveta, ale aj jeho najpodstatnejší zmysel. (s. 11)

Čo je život? ... Život je možno tento rýchlik, uháňajúci šialene nocou. Niekde vpredu je rušeň, ktorý vo svojich železných útrobách mocne pracuje. ... Hore na mostíku bdie strojník ... Chce končiť poctivo svoju prácu. ...myslí aj na ľudí tam, vo vozňoch, lebo nechcel by ich mať na svedomí. Ach nie. Veď každého niekto blízky očakáva netrpezlivo doma, ako očakáva i jeho žena i deti. ... A vlak sa jednostaj rúti do nových končín. (s. 930)

Literáronymum *Život bez konca* plní identifikačno-diferenciačne národnoreprezentačnú funkciu v slovenčine, temporálno-lokalizačne anticipačnú/ predznamenávaciu funkciu v zmysle signalizácie románových onomastických kvalít a literárne vitalisticko-realisticky charakterizuje román zameraný na akékoľvek/ rôzne/ všetky aspekty vyplývajú z existencie života na planéte Zem.

3.5.5.4. Onymické systémy literáronym budeme profilovať v rámci využitia plošného onymického systému v každej knihe románu F. Švantnera *Život bez konca* samostatne so záverečným vyprofilovaním onymického systému celého románu.

3.5.5.5. Prvá kniha románu F. Švantnera *Život bez konca* mapuje detstvo *Paulínky* spojené so školskou dochádzkou v ľudovej škole v rodnej obci. Vertikálna os je napĺňaná literárnymi antroponymami, horizontálna os sa profiluje na základe geonym a chrématonym.

Vertikálnu os rozčleňujeme na centrálnu a periférnu časť.

Centrálnu časť vertikálnej osi vytvárajú hlavné postavy prvej knihy románu *Paulínka*, pani *Hermína*, *Matúš* a *Tóno*.

Pomenovanie hlavnej postavy románu *Paulínky* sa vyskytuje v troch podobách. Prvá podoba literáronymum *Paulínka* sa univerzálne nachádza v celom románe. Druhá formálna podoba literáronymum malá *Paulínka* sa viaže najmä na detstvo v prvej knihe, je špecifikovaná prívlastkom spresňujúcim vek. Tretia forma literáronymum malá *Paulínka* z krčmy funguje najmä v prvej knihe, pričom obsahuje aj lokalizačnú časť z krčmy, ktorá konkretizuje miesto bydliska pomenovanej osoby.

Univerzálne pomenovanie hlavnej postavy *Paulínka* má zdrobnenú podobu, ktorá vyjadruje kladný autorský vzťah k postave. Literáronymum *Paulínka* pomenúva a zároveň odlišuje postavu od iných postáv v rámci identifikačno-diferenciačnej funkcie propriom v slovenčine a tak napĺňa národnoreprezentačnú funkciu. Temporálno-lokalizačná funkcia ako zakontextovanie literáronyma v priestore a čase románu sa uplatňuje v sociálnej, vzťahovej, príp. konvenčnej a módnej/akonvenčnej funkcii. Sociálna funkcia vyjadruje určitý spôsob pomenúvania sociálnej vrstvy, v románe sa sociálna funkcia prejavuje v pomenúvaní obyvateľov obce jedným menom, napr. aj literáronymum *Paulínka*. Vzťahová funkcia situačne alebo systémovo zdôrazňovala vzťah k postavám, pri literáronyme *Paulínka* sa vzťahovosť zdôrazňovala systémovo univerzálnym využívaním literáronyma v zdrobnenej podobe. Pri pomenúvaní hlavných postáv F. Švantner nepoužíval konvenčné mená typu Anna, Mária či Ján, Jozef, Michal, Martin. Konvenčná a módna/akonvenčná funkcia literároným sa preto napĺňala prostredníctvom nekonvenčných mien ako *Paulínka, Hermína, Matúš, Tóno* a pod. Literárna funkcia sa realizovala prostredníctvom charakterizačnej funkcie literároným ako charakterizácia prostredníctvom istého literárneho smeru, prúdu či literárnej školy. Pomenúvací spisovateľský zámer budeme ďalej mapovať a interpretovať vitalisticko-realisticky prostredníctvom apelatívneho, príp. aj propriálneho významu východiskového pomenovania. Literárne antroponymá v *Živote bez konca* budeme charakterizovať vitalisticko-realisticky, t.j. na základe dominujúcej ľudskej vlastnosti ako prejavu ľudskej životnej sily, ktorá sa prejavuje v reálnom konaní človeka. Pri uvedenom chápaní literáronyma *Paulínka* budeme vychádzať z apelatívneho významu propria, ktoré je determinované latinským paulus s významom malý, prenesene skromný (Majtán – Považaj, 1985, s. 80). Význam fyzickej malosti a duševnej skromnosti sa u Paulínky spája s dobrosrdečnosťou a prajnosťou.

... Paulínka požíva všeobecnú úctu. Všetky deti ju považujú za krehkejšiu a jemnejšiu osôbku, ako sú samy. Šetria ju, dávajú jej prednosť a vedelo by ich svedomie trápiť, keby jej spôsobili nejakú krivdu. A Paulínka je dobrosrdečná, prajná. Nevie ublížiť. Stavia sa vždy na stranu poníženého a zavrhnutého. Vie poľutovať a pretrpieť bôľ iného. Pri hre je ústupčivejšia, podvoľuje sa vedeniu, nezadiera, nerobí prieky. Oduševňuje sa za každú maličkosť a ochotne vyhovie prosebníkom, ktorí zatúžia po nejakej maškrte z ich preplnenej komory. Nuž, ktože by ju nectil a nemaznal. Paulínka je miláčikom detského národa v celej dedine. Všade je vítaná. (s. 145 – 146)

F. Švantner pôvodne plánoval vytvoriť román na mužských predstaviteľoch, no ukotvil ho na ženských postavách *Paulínky* a jej matky pani *Hermíny*. Literáronymum pani *Hermína* plní identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a temporálno-lokalizačnú funkciu na základe nekonvenčnej a sociálnej funkcie. Nekonvenčnú funkciu má antroponymum *Hermína*, pretože nepatrí medzi časté a typické mená na slovenskej dedine. Sociálnu funkciu napĺňa literáronymum pani *Hermína* prostredníctvom jednoslovného pomenovania so špecifikujúcim prívlastkom pani, ktorý mal vyjadrovať odlišnosť od ostatných obyvateľov dediny.

Keď sa stalo, že niektorá susedka ukázala ochotu nadpriasť s ňou dlhší a srdečnejší rozhovor, povedala jej otvorene, aby ju nezabávala, že má robotu, a aby išla s pánom bohom domov. Také spôsoby každého prekvapovali. V dedine ju všeobecne považovali za povýšenú a istotne preto ju nazývali pani Hermína, hoci jej patrila jednoducho len Hermína. (s. 27)

Vitalisticko-realistické napĺňanie literárnej funkcie na základe charakterizačnej funkcie prostredníctvom apelatívneho významu literáronyma *Hermína,* ktoré súvisí s nemeckým Herman (staronemecké heri + men) s významom bojovník (Majtán – Považaj, 1985, s. 55), predstavuje osobu jednak odlišnú od ostatných obyvateľov obce, jednak idúcu si vlastnou životnou cestou, ktorá si vážnosť dedinského kolektívu a vlastne aj špecifikáciu *pani* zaslúžila rozhodným konaním v rodine (pri otehotnení Marusy aj Paulínky) i v dedine (pri samovražde učiteľa a následne vo vzťahu k farárovi) a najmä nábožným prežívaním svojho života, po ochrnutí po pôrode Paulínky, ako skutočná bojovníčka so svojím ťažkým životom.

Pani Hermína leží v tej nesmiernej, zahlušenej prázdnote sama, celkom opustená a stratená ako zrnko piesku na bahnistom dne tichej rieky. (s. 90)

Doktor predsa jasne povedal, že zostane navždy chromá a že nato nieto liekov, nuž nech ju len pánboh potеší, keď už zoslal na ňu taký kríž. (s. 91)

... pani Hermína ho síce počuje a vidí, no je zaujatá večerným modlením ... (s. 97)

Literáronymum *Matúš*, otec Paulínky, je racionálnym typom človeka, zhmotňujúcim a zhodnocujúcim majetok rodiny. Vitalisticko-realistické napĺňanie literárnej funkcie na základe charakterizačnej funkcie prostredníctvom apelatívneho významu literáronyma *Matúš*, ktoré je determinované hebrejským Mathihjah s významom dar boha Jehova (Majtán – Považaj, 1985, s. 72), súvisí s pracovným nasadením a zveľaďovaním majetku rodiny.

Bol jednoducho sebcom, a to ho vlastne priviedlo na myšlienku uchytiť si ešte vedľa hlavného zamestnania nejakú živnosť, ktorou by mohol ľudskú slabosť náležite využiť a ktorou by mohol aj svoju vášeň uspokojiť. Pravdaže, najlepšie mu na to vyhovovala krčma. V krčme ľudia strácajú celkom obozretnosť... (s. 22)

... najväčší cieľ jeho života ... dom, pravdaže, väčší, môže byť aj činžiak, kde by bolo bývanie pre viac rodín. Mal by oň záujem, lebo usporil niečo peňazí a chce mať svoj dom, aby mal zabezpečenú starobu. (s. 23)

Literáronymum *Matúš* plní aj identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a temporálno-lokalizačnú funkciu na základe sociálnej a akonvenčnej funkcie literáronym.

Štvoricu hlavných predstaviteľov prvej knihy dopĺňa *Tóno*. Literáronymum *Tóno* plní okrem identifikačno-diferenciačnej funkcie prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine aj temporálno-lokalizačnú funkciu na základe sociálnej, akonvenčnej a vzťahovej funkcie. Podobne ako literáronymum Paulínka sa aj literáronymum *Tóno* systémovo nachádza na ploche literárneho diela v neúradnej, presnejšie v domácej podobe. Vitalisticko-realistické napĺňanie literárnej funkcie formou charakterizačnej funkcie prostredníctvom apelatívneho významu literáronyma *Tóno*, ktoré je determinované latinským Antónius s významom popredný, vynikajúci (Majtán – Považaj, 1985, s. 34), pričleňuje *Tóna* k Paulínke ako jej ochrancu medzi vrstovníkmi, najmä v detskom veku.

Tým si Paulínka zaistí výdatnú a trvalú ochranu. Od tých čias má naozaj otvorené všetky cesty do sveta. Môže sa pustiť, kade chce, a nemusí sa obávať, že niekde stretne obludu. Tóno ju všade sprevádza verne ako rytier. (s. 138)

Tóno má však aj alternatívne pomenovanie, prezývku *Goliáš*, ktorú mu dal pán farár na hodine náboženstva, lebo vynikal medzi vrstovníkmi vzrastom. Prezývkové literáronymum nesie negatívnu konotáciu, no tiež napĺňa vitalisticko-realisticky literárnu funkciu formou charakterizačnej funkcie.

Periférnu časť vertikálnej osi napĺňajú postavy, ktoré sa viažu na antroponymické dominanty centra vertikálnej osi prvej knihy, a sú označené literáronymami: *Bednárka,*

Bednárkina Beta, Elvíra, Ervín/ Ervínko, Etelka, Gajerka, suseda *Glónerka,* starý *Harmáda,* stará *Harmádička, Imrich/ Imro,* sváko *Maco, Máľa/ Máľa od Mateja, Mancika* od horárov, *Marusa,* ujec *Matúš,* tetka *Nánka, Pišta,* pani *Rozália/ Rozália Burgerová,* sváko *Špiritajovie/* strýc od *Špiritajov,* pán *Tóth, Valérka/ Gajerkina Valérka, Vikta.*

V periférnej časti vertikálnej osi sa identifikačno-diferenciačná funkcia realizuje prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, no v prípade návštevy Paulínky v okresnom meste u krstnej mamy Elvíry sú zreteľné literáronymá v maďarčine.

Paulínka prijíma poklony a pochvaly s úsmevom, ale nijako z nich nespyšnie. Dobre vie, že patria k obvyklým zdvorilostiam mestských ľudí. Sami istotne doma majú nejakú Margitku alebo Eržiku, maznú sa s ňou, prizdobujú ju všelijakými čačkami, aby bola čím krajšia. (s. 187)

Temporálno-lokalizačná funkcia sa napĺňa prostredníctvom sociálnej, vzťahovej a súčinnostnej funkcie. Výrazná je najmä *sociálna funkcia* v zmysle pomenúvania určitej sociálnej vrstvy istým spôsobom, konkrétne využívanie jedného mena na dorozumievanie a pomenúvanie osôb v dedinskom prostredí. Uvedený prístup sa diferencuje, keď deti sa pomenúvajú krstnými menami *Ervín, Imrich, Vikta* a dospelí priezviskami, často aj s apelatívnym spresnením sociálneho statusu, napr. *Bednárka, Gajerka*, susedka *Glónerka*, starý *Harmáda*, pán *Tóth*, menej významní členovia dedinského kolektívu sa identifikujú krstným menom, napr. sváko *Maco*, ujec *Matúš*. Ako literáronymá fungujú aj živé osobné mená ako typický spôsob dedinského pomenúvania, napr. *Mancika* od horárov, využívajú sa najmä mená do domu, napr. *Máľa od Mateja* či strýc od *Spiritajov.* Jednomenná antroponymická sústava kapacitne stačí na pomenúvanie osôb v dedinskom prostredí, preto sa literáronymum v tvare dvojmennej sústavy vyskytuje len raz a to v prípade spresňujúceho pomenovania manželky učiteľa pani *Rozálie* za slobodna *Rozálie Burgerovej.*

Aktívna je aj vzťahová funkcia literáronym, pričom sa vyjadruje kladný vzťah k postave, napr. *Valérka, Etelka,* príp. aj záporný vzťah ironizovaním či až zosmiešňovaním postavy, napr. *Ervínko*.

Dotvrdzuje oduševnene Ervínko a uberá sa s plnými kandľami ďalej. Cestu má voľnú. Ibaže veľký Tóno sa viac o neho obtrie a podstrčí mu nohu, aby zabakal. Nestane sa vcelku nič. Ervín nezabaká. Zavčasu zbadá protivníkovu zlomyselnosť … z rozhorčenosti vyhŕkne mu z úst nešťastné slovo: Goliáš. Tým sa dostáva všetko na druhú koľaj. Tóna pomŕza táto nadávka už odvtedy, ako ju počul od pána farára v škole, nie ešte keď sa ju opováži vysloviť nejaký červíček, dokonca pehavý Ervínko. (s. 150)

Súčinnostná funkcia vyjadruje určitú formu kooperácie/ koexistencie osôb v románe. Súčinnosť sa formálne signalizuje využívaním totožných písmen abecedy, prípadne písmen blízko či bližšie v abecede pri sebe stojacich, na začiatku literáronym. Obsahovo sa súčinnosť umocňuje motívom, ktorý sa viaže na obidve postavy, napr. *Marusa*, slúžka u pani Hermíny a *Máľa*, Marusina sestra čiže *Marusa* a *Máľa*, resp. *Matúš* po ochrnutí pani Hermíny sa sexuálne zblížil s *Marusou* čiže *Matúš* a *Marusa.*

Napĺňanie literárnej funkcie prostredníctvom charakterizačnej funkcie sme v centre vertikálnej osi vysvetľovali pri hlavných postavách Paulínky, pani Hermíny, Matúša a Tóna. Pri hre *Paulínky* s *Valérkou* pociťujeme ďalší rozmer vitalisticko-realistického napĺňania charakterizačnej činnosti, rozmer docharakterizovávania postáv, spresňovania charakterizácie. *Valérka* určila pri hre s *Paulínkou* pre obidve panské mená: pani *Pokorná* a pani *Smutná*. V texte bolo až neskôr spresnené, ktoré meno patrí ktorej dievčine. *Paulínke* ako malej a skromnej bolo prisúdené literáronymum pani *Pokorná* (*Paulínka* sa prispôsobovala rodičom a neskôr mužom) a *Valérka* sa označila literáronymom pani *Smutná* (*Valérka* bola chorá, preto aj často smutná, resp. naplnil sa tu apelatívny význam jej mena silný z latinského valens /Majtán – Považaj, 1985, s. 95/, bola silná v odolávaní chorobe).

Horizontálnu os nominačného systému prvej knihy rozčleňujeme na centrálnu a periférnu časť. Centrálna časť horizontálnej osi súvisí s centrálnou časťou vertikálnej osi plošného onymického systému, presnejšie literárne geonymá a chrématonymá sa viažu na literárne antroponymá.

Centrum horizontálnej osi sa viaže najmä na geonymá chotára obce, v ktorej sa románový príbeh odohrával. Literárne geonymá súviseli najmä s pohybom Tóna a Paulínky po chotári obce. Sú to napr. literáronymá: *Kozí chrbát, Zelený kút, Suchý vrch, Holá skala, Suchá dolina, Vrchdoliny, Zálomy.* Obec ako rodisko Paulínky a centrum príbehu nemá propriálne označenie. Chrématonymá v centre vertikálnej osi zastupuje len názov knihy pani Hermíny *Náboženské výlevy*.

Periféria horizontálnej osi súvisí s osobami, ktoré tvoria periférium vertikálnej osi prvej knihy románu. Bližšiu horizontálnu geonymickú periférium tvoria názvy okolitých dedín, z ktorých je menovaný len *Handeľ*, resp. názov ulice nemenovaného okresného mesta *Kossuthove sady*. Vzdialenejšiu periférium tvoria ojkonymá a choronymá: *Amerika, Arad, Austrália, Belehrad, Miškovec, Ostrihom, Pešť, Petrohrad, Praha, Rím, Segedín, Taliansko, Varšava, Viedeň.* Chrématonymá na periférii horizontálnej osi zastupuje názov budúcej obchodnej firmy v slovenčine *Veľkoobchod so železom a stály sklad hospodárskych strojov firmy Imrich Tóth,* resp. v maďarčine názov ľahkej plachetnice *Eržibet*.

Literárne geonymá a chrématonymá na horizontálnej osi plnia identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a maďarčine prostredníctvom jednoslovných a viacslovných vlastných mien.

3.5.5.6. Druhá kniha románu Život bez konca Františka Švantnera mapuje dospievanie so vzdelávaním na meštianskej škole, dvorenie sa rôznych mužov Paulínke a dve Paulínkine svadby, jednu s Nándorom Lángom, druhú s Alpárom Jánosom.

Centrum vertikálnej osi vytvorili literáronymá druhej knihy *Paulínka, Ervín/ Ervín Tóth, Nándor Láng* a *Alpár János.* Onomastické kvality literáronyma Paulínka sme už rozobrali v predchádzajúcich častiach.

Ervín Tóth bol poštmajster. S Paulínkou ho spájajú príhody z detstva a štúdium na meštianskej škole (polgárke). Literáronymum *Ervín* súvisí s nemeckým Herwin (staronemecké heri + wini) s významom priateľ vojska (Majtán – Považaj, 1985, s. 48), románovo sa napĺňa časť apelatívneho významu priateľ v zmysle priateľ Paulínky.

Od tých čias sa priateľstvo medzi nimi iba utužuje. Každé ráno na seba trpezlivo čakajú na Diele pod Kozím vrchom, kde sa chodníky z oboch dedín spájajú, odpoludnia zas pri múroch mestského cintorína. (s. 321)

Ervína Tótha spája s Paulínkou priateľstvo, postupne aj jeho záujem o ňu ako o ženu. V čase, keď je jej manžel Láng Nándor na vojne, prejavuje jej naďalej náklonnosť a priatelí sa s ňou. V deň oslavy 21. narodenín Paulínky a 25. narodenín Ervína splodia spoločného potomka. Ervín sa však utopí pri odchode od Paulínky v hnojnicovej jame.

Literáronymum *Ervín* plní identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine (pôvodne nemecké antroponymum v slovenčine už zdomácnelo), temporálno-lokalizačnú funkciu formou sociálnej funkcie, vzťahovej funkcie (na základe podoby *Ervínko*) a módnej funkcie, lebo nejde o bežné dedinské meno, resp. aj literárnu funkciu na základe charakterizačnej funkcie (priateľ Paulínky).

Literáronymum *Láng Nándor* pomenúva maďarského učiteľa od Szolnoku, ktorý prišiel učiť do rodnej obce Paulínky. Vitalisticko-realistická interpretácia literáronyma *Láng Nándor* súvisí s apelatívnymi významami častí mena. Apelatívum láng po maďarsky znamená plameň (Chrenková – Tankó, 1990, s. 213) a Nándor v tom istom jazyku označuje Ferdinanda (Chrenková – Tankó, 1990, s. 266), je to nemecké meno zo staronemeckého fridu + nand s významom smelý ochranca (Majtán – Považaj, 1985, s. 48). *Láng Nándor* bol smelým a zapáleným ochrancom maďarčiny a uhorskej vlasti.

Deti zachvacuje zo dňa na deň čoraz väčšia panika. Dostali nové knihy, z ktorých nevedia čítať. Učiteľ im vykladá ... a ony sa len naň dívajú, dívajú, ale nerozumejú. ... Učiteľ zúri. Je ešte mladý, plný zápalu. V učiteľskom remesle vidí najvznešenejšie poslanie človeka ... ísť dopredu s horiacou fakľou vedenia, zapaľovať všade ohne, rozsvecovať svetlá a zaháňať tmu ako Prométeus. ... O rok, o dva bude v tomto zapadnutom kúte nový svet ... z každého dvora ozýva sa ľubozvučná maďarčina. Uhorská vlasť bude mať o jednu rodinku verných synov a dcér viac. (s. 425 – 425)

V deň vyhlásenia mobilizácie *Láng Nándor* požiada Paulínku o ruku, po obede je svadba aj svadobná hostina, potom *Láng Nándor* odchádza na front, jeho žena Paulínka Lángová ostáva v rodnej dedine.

Literáronymum *Láng Nándor* plní identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v maďarčine, temporálno-lokalizačnú funkciu na základe sociálnej funkcie, pretože funguje v úradnej dvojčlennej podobe, čo naznačuje, že nepatrí do dedinského kolektívu, resp. napĺňa aj literárnu funkciu formou charakterizačnej funkcie (smelý a zapálený ochranca maďarčiny a uhorskej vlasti).

Literáronymum *Alpár János* pomenúva syna učiteľa jednej z okolitých dedín. Paulínka sa s ním zoznámila na plese a okamžite sa do neho zamilovala. Maďarské meno *János* je paralelou slovenského Ján a súvisí s hebrejským Jochanán s významom boh je milostivý (Majtán – Považaj, 1985, s. 59). Vo vzťahu k Paulínke sa – pri vitalisticko-realistickej interpretácii – mohol chovať ako boh, lebo sa mu vo všetkom podrobovala, dobrovoľne a bez slov.

... korila sa mu ako najvyššiemu božstvu. Čo znamenali vedľa neho tí ostatní? Čo znamenal chorľavý Ervínko s ulízanými vláskami a s tenkými fúzikmi pod nosom, svojhlavý a prchký Láng a čo znamená tento vlažný a prejemnený major? Nič. Boli iba tieňmi, ktoré vedľa nej prešli ... no ako vstupuje do povedomia on, Alpár, všetci blednú, strácajú sa bez stopy, nemajú miesta, lebo celá patrí jemu ... Zdá sa, že iba pre neho sa narodila, rástla... (s. 575)

J. Kuzmíková (2000, s. 166) pri postave *Alpára* zdôrazňuje (aj graficky Al-pár) spojenie (spárenie) sa s Paulínkou, jeho neprispôsobivý anarchizmus s jej prispôsobivou inakosťou. Apelatívny význam priezviska *Alpár* obsahuje časť pár s významom dvojica k sebe patriacich ľudí (tento význam funguje v slovenčine aj v maďarčine). *Alpár* skutočne pudovo hľadal k sebe druhého človeka, ženu. Jeho priezvisko však obsahuje časť Al/al, ktorá s časťou pár spolu *Alpár* v maďarčine ani v slovenčine nič neznamená. Pri malej grafickej úprave vznikne *A(l)pár*, čo možno čítať aj ako *Apár*, teda človek, ktorý nevie/ nedokáže vytvoriť pár. *Alpár* bol skutočne živelný až neprispôsobivý nielen v živote, ale aj vo

vzťahoch. Stále bol nespokojný, stále niečo intuitívne hľadal, no nenašiel či možno našiel spoločný hrob s Elzou, svojou milenkou a nemanželskou dcérou Paulínky. Iná interpretácia literáronyma *Alpár* súvisí s odlišnou modifikáciou na *Al(e)pár*, čiže človek, ktorý vie vytvoriť pár, ale pri realizácii párového života mu postupne na ňom prestáva záležať. Pri utajení totožnosti *Alpár János* pred českými vojakmi používa literáronymum argonymum čiže tajné/ utajené/ nepravé meno *Ondrej Marušiak*.

Literáronymum *Alpár János* plní identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v maďarčine. Temporálno-lokalizačná funkcia sa realizuje na základe sociálnej a vzťahovej funkcie. Sociálna funkcia je zreteľná najmä pri porovnaní s menom Paulínky, pretože z dvojice mien *Alpár János* – Paulínka prvé reprezentuje dvojmennú antroponymickú sústavu a oficiálnu úradnú podobu mena v maďarčine (aj iné poradie priezviska a mena ako v slovenčine), druhé zastupuje jednomennú antroponymickú sústavu a neoficiálnu čiže neúradnú podobu mena v slovenčine, ktoré funguje v menšom rodinnom či priateľskom/ susedskom kolektíve. Vzťahovú funkciu plní prostredníctvom podoby krstného mena *Jani,* ktorým vyjadruje Paulínka dôverný vzťah *k Alpárovi Jánosovi*. Literárna funkcia sa napĺňa formou charakterizačnej funkcie a pri vitalisticko-realistickej interpretácii pomenúva človeka hľadajúceho párový súzvuk v živote, no v manželstve a v deťoch ho nenachádza.

Periférium vertikálnej osi druhej knihy napĺňajú postavy, ktoré sa viažu na antroponymické dominanty druhej knihy: *Martin Belko, Gajerka,* pani *Hermína, Imro, Joťko,* ujec *Matúš, Marusa, Matúš, Mila,* tetka *Nánka, Pišta,* pani *Rozália,* sváko *Špiritajovie, Tóno/ Nánkin Tóno,* pán *Tóth.*

Dynamika premien literáronymických dominánt a subdominánt spôsobila, že dominanty prvej knihy pani *Hermína*, *Matúš* a *Tóno* sa stali antroponymickými subdominantami druhej knihy a dostali sa na periférium vertikálnej osi, literáronymická subdominanta prvej knihy *Ervín* sa stala dominantou druhej knihy, resp. pribudli nové dominanty druhej knihy *Láng Nándor* a *Alpár János.*

Vzhľadom na skutočnosť, že príbeh druhej knihy sa odohráva prevažne v dedinskom prostredí v rodisku Paulínky, periféria vertikálnej osi antroponymických literároným je totožná s periférium vertikálnej osi prvej knihy, resp. sa rozširuje o literáronymá *Martin Belko,* pani *Hermína, Joťko, Matúš, Mila, Tóno,* preto aj literáronymá plnia zhodné literáronymické funkcie ako literáronymá periférie vertikálnej osi prvej knihy: identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, temporálno-lokalizačnú funkciu na základe sociálnej, vzťahovej a súčinnostnej funkcie (*Marusa* a jej sestra *Mila*).

Centrum horizontálnej osi tvoria geonymá viažuce sa na chotár, resp. na cesty Paulínky s Ervínom do školy v meste: *Diel, Drakšiar, Jánošíkova skala, Kozí vrch, Záružlie, Zelený kút.* V centre horizontálnej osi sa nachádza jediné chrématonymum, názov školy: *Polgári iskola.*

Periférium horizontálnej osi v bližšej perspektíve vytvárajú názvy okolitých dedín: ojkonymá *Braväcovo, Dolné Handle, Horné Handle, Huta, Kúnovce, Lehota, Maša*. Vzdialenejšiu perspektívu horizontálnej osi tvoria geonymá, najmä ojkonymá, choronymá, hydronymá: *Amerika, Argentína, Balkán, Budapešť, Galia, Hercegovina, Kanada, Karpaty, Maďarsko, Miškovec, Omsk, Ostrihom, Praha, Rusko, Sibír, Szolnok, Temešvár, Tisa, Uhorsko, Ural, Viedeň.* Chrématonymá sa na periférii vertikálnej osi nevyskytujú.

Literáronymá vyskytujúce sa na horizontálnej osi plnia identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, ojedinele v maďarčine.

3.5.5.7. Tretia kniha románu Život bez konca Františka Švantnera mapuje dospelosť Paulínky a jej manželské spolužitie s Alpárom Jánosom.

Centrum vertikálnej osi tretej knihy vytvorili literáronymá *Paulínka, Alpár János*, deti manželov *Paulínky* a *Alpára Jánosa* (*Peter, Školastika, Apolena, Veronika, Ján*) a *Elza* (dcéra Paulínky a Ervína Tótha, resp. aj *Paulínka*, dcéra Elzy a Alpára Jánosa).

Dynamika premien literáronymických dominánt a subdominánt spôsobila, že dominanty druhej knihy *Ervín/ Ervín Tóth* a *Láng Nándor* v dôsledku ich smrti nezaujali onymické miesta v onymickom systéme tretej knihy, onymické popredia si funkčne udržali literáronymá *Paulínka* a *Alpár János*, ktoré boli doplnené novými onymickými dominantami literáronymami ich detí.

Funkcie literároným *Paulínka* a *Alpár János* sme vysvetlili v rámci výkladov prvej a druhej knihy. V tejto časti sa zameriame na mená detí, ktoré výraznejšie vstupovali do deja románu.

Literáronymum *Elza* je pôvodne nemeckou domácou podobou mena Alžbeta (Majtán – Považaj, 1985, s. 47). Alžbeta vznikla zo staršieho Elizabeta (hebrejsky Elíšebah) s významom bohu zasvätená (Majtán – Považaj, 1985, s. 32). Elza bola nemanželskou dcérou, vyrastala u cudzích ľudí a robila v bare ako mladá a atraktívna žena.

A o chvíľu sa musí ešte väčšmi diviť. Z úzadia pomedzi stoly prichádza nejaká vysoká čierna dáma. Odďaleka hľadí na nich a usmieva sa, akoby sa k nim priznávala. Bola by to vari jeho sestra Elza, pre ktorú sa sem ustávali? ... Akože to je ustrojená, veď má chrbát, ramená, plecia úplne nahé. Je síce pravda, že sú tu takto všetky ženy ustrojené. (s. 780)

Elza je skutočne zasvätená bohu, ktorým je však *Alpár*. Literáronymum *Elza* plní identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, temporálno-lokalizačnú funkciu na základe súvzťažnej funkcie (jej krstné meno začína na rovnakú grafému ako jej otca Ervína) a literárnu funkciu formou charakterizačnej funkcie v zmysle vitalisticko-realistickej interpretácie mena ako osoby zasvätenej spriaznenému mužovi (manželovi svojej matky, nevlastnému otcovi).

Literáronymum *Peter* súvisí s gréckym slovom petros s významom skala (Majtán – Považaj, 1985, s. 80). *Peter* po odchode otca Alpára Jánosa s Elzou zanecháva školu a preberá po otcovi inštalatérsku firmu. Hoci ešte nie je dospelý, má 14 rokov, stará sa o rodinu, prekonáva prekážky a zarába peniaze.

A vtedy vstane od stola Peter a oznámi sedliakovi pevným hlasom, aby šiel domov a čakal ich. Ráno istotne mu začnú robiť vodovod do maštale. Ale Peter vytrvalo každé ráno na svitaní vstáva, naponáhle sa oblieka, skoro na jeden dúšok vypije kávu, berie si pod pazuchu obdratú remennú tašku, napchanú drobnými nástrojmi, a ponáhľa sa za prácou. Na ulici pridáva sa k nemu ryšavý Gusto, poobúvaný naboso do otcových poltopánok, a potom kývajú sa vedľa seba: malý majster s menším tovarišom. (s. 889)

Literáronymum *Peter* plní identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, temporálno-lokalizačnú funkciu na základe súvzťažnej funkcie (jeho krstné meno začína na rovnakú grafému ako meno jeho matky Paulínky) a literárnu funkciu formou charakterizačnej funkcie v zmysle vitalisticko-realistickej interpretácie mena ako osoby pevnej vo svojich zámeroch (pracovitej, cieľavedomej a zodpovednej).

Periférium vertikálnej osi vytvárajú viaceré nové literáronymá, ktoré súvisia najmä so zmenou prostredia po vydaji Paulínky s Alpárom Jánosom, keď najprv bývali v Koniciach pri fabrike, neskôr v meste na západe neďaleko hraníc (mesto pripodobňuje autor k Rímu, s. 671). Onymickú periférium tvorili nasledujúce literáronymá: stará pani *Alpárová, Frídko,* pani *Frídková,* slečna *Füzy, Gusto,* policajtov syn, oberučná *Hanka, Vendelín Chreniak, Berto Kolesár,* policajt *Korbeľ, Kropiačka, Kuzma/ Jankl, Martin Kyjanička,* pani *Mreňková, Vítek Novák, Alexander Paličiak, Klotilda Vajčiaková, Válička, Válikovci, Vraniak z Lehoty, Konrát Weindt.* Osoby z pôvodného dedinského prostredia *Matúš, Tóno* a *Imro Tóth* tvoria menšinu.

Literáronymá na periférii vertikálnej osi plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a v nemčine (*Konrát Weindt*), resp. temporálno-lokalizačnú funkciu na základe sociálnej, vzťahovej a antinómickej funkcie. S prechodom z dedinského do mestského prostredia sa sociálna funkcia literáronym

modifikovala v zmysle používania väčšieho počtu mien v podobe dvojmennej antroponymickej sústavy. Aktívna je aj vzťahová funkcia literáronym, napr. pri literáronymách *Hanka, Frídko, Vítek* sa prejavuje kladný vzťah k postavám.

Na ploche tretej knihy Života bez konca sa v línii *Alpár – Elza – Paulínka – Tóno* profiluje medzi *Alpárom* a *Tónom* antinómická funkcia literáronym, ktorá vyjadruje odlišnosť až protichodnosť charakterov postáv a ich konania. Alpár bol výbušný, nespokojný, nestály, nespoľahlivý, Tóno bol pokojný, vyrovnaný, spoľahlivý. Antinómickosť postáv sa signalizuje abecedne (veľmi) vzdialenými grafémami na začiatku literáronym, v našom prípade literáronymum Alpár obsahuje na začiatku prvé písmeno abecedy, literáronymum Tóno jedno z posledných písmen abecedy.

Vtedy Tóno pochopí, že je akosi sám príčinou tohto besnenia. Majster ho vari nemôže zniesť, a preto sa rozhodne odísť. A jedného rána nájde Paulínka prázdnu posteľ. Ani Tónove šaty nevisia v kúte na kline. Očakávala to, tajne si to želala, aby sa tak stalo. Tí dvaja, Tóno a Alpár, neznesú sa spolu pod jednou strechou, akoby si to ona priala. (s. 722)

Vitalisticko-realistické predstavenie literárnej funkcie prostredníctvom charakterizačnej funkcie literáronym na základe apelatívneho významu propria prináša predstavenie postavy na základe výraznej vlastnosti, ktorá sa prejavuje v jej životnom prístupe a konaní. Napĺňanie charakterizačnej funkcie v periférii vertikálnej osi tretej knihy vysvetlíme v nasledujúcich odsekoch.

Literáronymum *Frídko* pomenúva jedného z robotníkov z fabriky, je kamarát Alpára z vojny a je súdruh (myslí sa tým komunista, no nie je takto explicitne označený v texte). Je opakom Alpára, pretože zdôrazňuje vzdelávanie robotníkov a pokojné (mierové) riešenie problémov. J. Kuzmíková (2000, s. 167) upozorňuje na meno *Frídko* ako na zdrobneninu ku komunistickému revolucionárovi Fridrichovi Engelsovi. Literáronymum *Frídko* môže súvisieť s krstným menom Engelsa, môže byť skrátením nemeckého mena Fridrich (staronemecky fridu + richi) s významom mierumilovný vládca (Majtán – Považaj, 1985, s. 51), príp. môže mať súvislosť s menom Frída (nemecky Frida), ktoré vzniklo skrátením mien so základom Fried (staronemecky Fridu) s významom mier (Majtán – Považaj, 1985, s. 51). Preto výklad literáronyma *Frídko* a napĺňanie charakterizačnej funkcie možno realizovať na základe užšie nastaveného stratifikačného kritéria ako naznačenie súvislostí s Fridrichom Engelsom (vtedy plní aj asociačnú funkciu literáronym), príp. na základe širšieho uhla pohľadu ako na robotníka uprednostňujúceho riešenia sociálnych otázok pokojným mierovým spôsobom.

Literáronymum *Vítek Novák* označuje mestského archivára, ktorý skupine robotníkov číta z novín, aby ich vzdelával. Krstné meno *Vítek* je zdrobneninou k nemu Vít z latinského vitus s významom živý, veselý, rád (Majtán – Považaj, 1985, s. 97). Priezvisko *Novák* pôvodne označovalo osobu, ktorá je nová v istom kolektíve. Literáronymum *Vítek Novák* plní charakterizačnú funkciu a pomenúva osobu, ktorá vlievala optimizmus do života robotníkov novými správami, novými vedomosťami, novým pohľadom na sociálne a iné otázky.

Literáronymum *Klotilda Vajčiaková* označuje majiteľku obchodu s miešaným tovarom, kde sedí na vyvýšenom mieste za pokladnicou.

Pani Vajčiaková ... prudko zdvihne zavalitú a istotne i ťažkú ruku, roztiahne ju v prstoch, ako sa len dá, a položí na knižočku a hromadu balíkov pred sebou ako kvočka kýpeť krídla na vajcia, ak po nich siahneme, trochu sa i navalí telom dopredu, aby zdôraznila tento pohyb, a chrapľavým hlasom povie to hrozné slovo ... Zaplatiť. (s. 722)

Klotilda Vajčiaková ochraňuje svoj tovar ako kvočka chráni svoje vajcia. Literáronymum *Vajčiaková* plní takto asociačnú funkciu, keď evokuje prostredníctvom vajec sliepku, funkciu napĺňa metonymicky pars pro toto. Uvedenú životnú črtu a napĺňanie charakterizačnej funkcie zdôrazňuje aj apelatívny význam mena *Klotilda,* ktoré súvisí s nemeckým Klothilde (zo staronemeckého hlūt + hiltja) s významom slávny boj, slávna bojovníčka (Majtán – Považaj, 1985, s. 64). Pani *Klotilde* možno pripísať takého črty, lebo zachránila rodičovský majetok, odučila muža od alkoholu, priviedla na svet trinásť detí a všetkým zabezpečila živobytie na základe prevádzkovania obchodu.

Literáronymum *Válička* napĺňa charakterizačnú funkciu, keď pomenúva susedu Paulínky, ktorá sa dostala do podozrenia, že sa váľa (spáva) s Alpárom, resp. že porodila a pohodila dieťa, ktoré následne zomrelo.

Dávno už pozoruje istú osobu, ktorá sa veru nespráva tak, ako by sa patrilo na vydatú ženu. Chodí ani púzika, stále vylízaná, vypomádovaná, lepí na seba parádu ani princezná, vyvaľuje na cudzích chlapov oči, kýva im z okna, možno si dovoľuje aj tajné schôdzky. (s. 722)

Literáronymum *Kropiačka* plní charakterizačnú funkciu, pretože pomenúva susedu Paulínky, ktorá veľa rozpráva, verbálne si vybavuje nezhody, napr. slečnu Füzy nazvala Fúzia, Fúzačka, Fujza spolu aj s kvetnatými prívlastkami (s. 683). *Kropiačka* kropí všetkých slovami, no Paulínke pomôže, keď ju Alpár vyhodil aj s deťmi von z bytu.

Pravdaže, môže to byť len Kropiačka. Vracia sa so svojou taligou z jarmoku a privádza si, ako obyčajne, hosťa, aby nemusela káru sama ťahať, a zároveň spoločníka na niekoľko dní. ... Pokrikuje na svojho druha ako na paholka. ... Azda ani nieto slova, ktoré by sa nespratalo do jej úst, a všetkým dá náležitú váhu, dôraz i šťavnatosť, aby boli zrozumiteľné. (s. 836)

Výraznou postavou tretej knihy je literáronymom pomenovaná osoba *Vendelín Chreniak*, ktorý bol najprv pomocníkom u Alpára, neskôr si založil vlastnú firmu. Paulínka cítila zo strany *Chreniaka* od začiatku negatívnosť, lebo sa na ňu pozeral zvláštnym pohľadom. Založením firmy ohrozoval Alpárovu živnosť, kúpil Kuzmov dom, po odchode Alpára chcel odkúpiť stroje z diele, na ktorých pracoval, kúpil firmu Imricha Tótha, ktorá vlastnila stroje teraz už Paulínkinej dielne.

Tento Vendelín Chreniak ju od prvého stretnutia nenávidel, nevedno prečo? Možno ho ona odmietla, podceňovala ... Vendelín Chreniak ju chcel zničiť, a tak pokoriť. Áno, ona to pociťovala, uvedomila si to vždy, keď sa s ním na ulici stretla. (s. 863)

... Paulínka Alpárová bola vždy hrdá a povýšená. A preto ju znenávidel. Hlavne jej veľkopanskú rozšafnosť nevedel zniesť... Túžil po pomste, hoci skoro nemal príčiny. Veď mu vlastne nič nespravila. No chcel ju vidieť porazenú, bezmocnú, úbohú, chcel ju vidieť pri svojich nohách, žiadal si, aby ho o niečo prosila, aby sa domáhala jeho pomoci... (s. 907)

Napĺňanie charakterizačnej funkcie literáronymom *Vendelín Chreniak* súviselo s tým, že vyvolával u Paulínky pocity ako čerstvý chren po prehltnutí, keď sa človeku jeho vnútorné tekutiny dostávajú do očí a do nosa. Nakoniec sa však zmierili. *Chreniak* ocenil Paulínkinu pracovitosť, odviezol ju vlastným autom do miesta bydliska, keď bola bezmocne opretá pri ceste o strom a bola tehotná. Paulínka ho následne pozvala k nim domov a priateľsky sa k nemu správala.

Centrum horizontálnej osi tvoria geonymá viažuce sa na mesto/mestá, v ktorom Paulínkina rodina bývala: 1. mesto s fabrikou – *Planier, Konice*, 2. mesto s kostolmi – *Kapitulská ulica, Nová ulica, Židovňa, Suché mýto, Hrubý kostol*, resp. najmä v druhom väčšom meste sa objavujú chrématonymá, napr. názvy hostincov *Pod dubom, U stehlíka*, *Hela-bar*, tiež firmonymá firma *Imrich Tóth,* veľkoobchod so železom a strojmi, firma *Vendelín Chreniak*, pinakonymum (názov obrazu) *Mária v skalách*, názov náboženskej knihy *Desatoro.*

Periférii horizontálnej osi tvoria geonymá, najmä ojkonymá, choronymá, príp. hydronymá a oronymá: *Amerika, Argentína, Balaton, Budapešť, Francúzsko, Kanada, Karpaty, Omsk, Péč, Sibír, Spiš, Viedeň*, z chrématoným sa na periférii vertikálnej osi nachádza názov sviatku *Vianoce*.

Literáronymá vyskytujúce sa na horizontálnej osi plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine.

3.5.5.8. Onymický systém románu

Predstavené onymické systémy prvej, druhej a tretej knihy Františka Švantnera Život bez konca predstavujú samostatné onymické systémy, ktoré spolu súvisia a na seba nadväzujú. Vytvorenie onymického systému celého románu, t.j. všetkých troch kníh, nám umožní výber funkčného kritéria ako vstupného kľúča k vytvoreniu onymického systému románu. Ako inšpirácia nám môžu slúžiť onymické systémy, ktoré sme vymedzili pri úvahách o literáronymických systémoch celého diela spisovateľa. Vymedzili sme súčtový kvantitatívny onymický systém, súčtový kvalitatívny onymický systém a socioonomastický systém. Súčtový kvantitatívny systém onymického diela vznikol prepojením onymických systémov jednotlivých diel, súčtový kvalitatívny systém chápame ako spojenie onymických systémov jednotlivých období tvorby spisovateľa, socioonomastický systém literáronym je vytvorený na základe sociálnych a profesijných charakteristík protagonistov (Odaloš, 2010).

Socioonomastický systém pri kreovaní onymického systému celej tvorby L. Balleka vychádzal zo skutočnosti, že L. Ballek ako intelektuál kreoval ako hlavné postavy intelektuálov. Zdá sa preto, že pri vytvorení onymického systému románu F. Švantera Život bez konca bude potrebné zohľadniť kritérium súvisiace a determinované hlavnou postavou Paulínky. J. Kuzmíková (2000, s. 166 – 168) vytvorila diagram (vlastne onymický systém), ktorý vychádzal z pomenovania hlavných postáv románu. V trouholníkovom systéme graficky zvýraznila časti mien T-óno, Paul-ína, Al-pár, na základe ktorých vysvetľovala charakter hlavných postáv. Paulínke prisúdila prispôsobivú inakosť (-iná), Alpárovi pririeka ako pudovému, nemiernemu a neprispôsobivému anarchistovi spojenie/ spárenie sa s Paulínkinou poddajnosťou (-pár), Tónovi priraďuje intuíciu ako asketickému múdremu hrdinovi ľudského spoločenstva a ukazovateľovi morálnych perspektív (-ono). Ak sme onymický systém celej tvorby L. Balleka vytvorili na postavách intelektuálov, onymický systém románu Františka Švantnera (troch kníh) vyprofilujeme na párovom vzťahu Paulínky k mužom, vzťahu nie s jedným mužom, lebo ani jeden muž nevedel, nechcel či nemohol dať Paulínke všetko. Párový vzťah necharakterizujeme ako úradný vzťah, ale ako prežívanie istej menšej či väčšej časti života ženy a muža v blízkosti, v náklonnosti, v kontakte priateľskom, sexuálnom či manželskom. Paulínkinými mužmi boli z tohto uhla pohľadu: Tóno (Nánkin Tóno), Ervín (Ervín Tóth), Láng (Láng Nándor), Alpár (Alpár János).

Onymický systém románu F. Švantnera Život bez konca potom tvorí v epicentre vertikálnej osi Paulínka (malá, skromná, poddajná, prispôsobivá), v centre vertikálnej osi

Tóno (ochranca, kamarát, pomocník, spoluvychovávateľ detí), Ervín (priateľ, otec Paulínkinej najstaršej dcéry), Láng Nándor (prchký maďarský učiteľ, prvý manžel, ktorého manželstvo s Paulínkou trvalo len do dohorenia plameňa svadobných sviečok) a Alpár János (neprispôsobivý sebec, druhý manžel Paulínky, otec jej detí Petra, Školastiky, Apolieny, Veroniky a Jána). Periférium vertikálnej osi vytvárajú ostatné literáronymá osôb. Centrum horizontálnej osi tvoria najmä geonymá súviace s miestom pobytu Paulínky, t.j. literáronymá chotára rodnej obce, častí mesta s fabrikou a častí mesta s kostolmi, resp. chrématonymá vyskytujúce sa v nich. Periférium horizontálnej osi napĺňajú ostatné literárne geonymá, prípadne chrématonymá. Onymický systém románu je vytvorený na základe párovej kompletizácie ženskej (Paulínka) a mužskej (Tóno, Ervín, Láng, Alpár) životnej sily, spoločného životného elánu a spoluvytvorenej životnej energie.

Literáronymá v prozaickom diele Pavla Kondača

V celom mojom živote sa jagali svetlá, zaplavili oblohu môjho speváckeho letu. Nevidel som ďaleko. Len javisko bolo moje. A ovácie. Stratil som teba a všetko, čo ma k tebe viazalo. Aj jazyk, ktorý si ma učila a ktorý som vždy zanedbával. Darmo si ma varovala.
(P. Kondač: Neskorý návrat, 1987, s. 195)

3.6.1 Prozaické dielo reprezentanta slovenskej prózy v Maďarsku P. Kondača (1931) tvorí zbierka noviel *Onemelá izba* (1983) a romány *Hrboľatá cesta* (1984) a *Neskorý návrat* (1987). Literárnovedne analyzoval prozaické dielo P. Kondača P. Andruška v monografii Literárna tvorba Slovákov z Dolnej zeme (1994).

Naším zámerom je zamyslieť sa nad statusom, funkciami a používaním literáronym v prozaickom diele P. Kondača.

3.6.2. *Status literáronym*

V prozaickom diele P. Kondača sa vyskytujú tri typy literárnych vlastných mien, ktoré budeme identifikovať na onymickom materiáli. Na základe písomnej konzultácie s autorom P. Kondačom konštatujeme, že autor vyberá literáronymá premyslene a zámerne obsadzuje onymické dominanty a subdominanty určitým sémantickým typom oným.

Prvý typ predstavujú literáronymá, ktoré si utvoril autor. Sú pre neho charakteristické a nenachádzajú sa v prozaických dielach iných spisovateľov. V zbierke noviel *Onemelá izba* v novele *Ale, pán riaditeľ* sú použité literáronymá riaditeľ *Augustín Najvyšší*, majster *Ján Čajpijevský* a iný majster *Imrich Nekompromisný*. V uvedenej zbierke v inej novele s názvom *Pri studenej káve* pracuje zase s literáronymami riaditeľ *Všemocný*, skupinár *Štefan Dozorný*, robotník *Paľo Ľahtikár*. Uvedený typ literáronym však nie je pre Pavla Kondača typický.

Druhý typ vytvárajú literáronymá, ktoré fungujú v bežnom živote alebo sú ich kombináciou. Nepomenúvajú však osoby totožné s nositeľmi mien v realite, pretože pomenúvajú autorské postavy, napr. *Jano Bakos, Paľo Urban, Jozef Slifka, Katarína Prievarová, Marika Pákozdiová, Paľo Kovalčík, Jano Havran, Mara Havranová* a pod. Prezentovaný typ literáronym dominuje v prozaickom diele Pavla Kondača.

Tretí typ tvoria literáronymá historicky existujúcich osôb/osobností, napr. *Stalin*, regent *Miklós Horty*, minister poľnospodárstva *István Nagyatádi Szabó* a pod., ktoré vstupujú do literárneho textu a zastrešujú text ako reprezentanti spoločnosti, ako zástupcovia istej politickej línie. Uvedený typ literáronym má paralely reálnych osôb v spoločenskej komunikácii, kým predchádzajúce dva typy literáronym nemajú paralely reálnych osôb v spoločenskej komunikácii.

3.6.3. *Funkcie literáronym*

Vlastné mená v prózach P. Kondača plnia identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie, temporálno-lokalizačnú funkciu na základe idelologickej a asociačnej funkcie a literárnu funkciu formou charakterizačnej funkcie.

Identifikačno-diferenciačnú funkciu plnia literáronymá všetkých troch skupín, pretože literárne postavy nielen na základe pomenovania identifikujú, ale označením súčasne diferencujú od ostatných postáv, napr. priatelia hlavnej postavy *Juraja Majrona* z románu *Neskorý návrat Paľko Slosiar, Juraj Sud* a *Miško Škrabák*. Identifikačno-diferenciačná funkcia sa realizuje prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a maďarčine najmä propriami z druhej skupiny, v ktorej existuje najväčší kontakt s antroponymami z objektívnej reality. V prozaickej tvorbe Pavla Kondača koexistuje najmä maďarská väčšina so slovenskou menšinou. V prózach sa preto vyskytujú antroponymá determinované pravopisnými a inými jazykovými zákonitosťami maďarského a slovenského jazyka, napr. maďarské etnikum reprezentovali propriá *Kutass, Beke, Tréza, Tiszahadhazy, Nagy János, Zoltán Kodály, József Verner* a pod., resp. slovenské etnikum zastupovali antroponymá *Paľo Urban, Jozef Slifka, Katarína Prievarová, Paľo Kovalčík, Jano Lešťan, Ďuro Kašuba* a pod.

Temporálno-lokalizačná funkcia sa realizuje prostredníctvom ideologickej funkcie na základe koexistencie maďarského a slovenského etnika, ktoré prináša rôzne jazykové situácie, napr. zmiešané manželstvá a preberanie maďarských priezvisk, príp. pomaďarčovanie slovenských priezvisk, napr. otec *Juraja Havrana* si pomaďarčil priezvisko na *Havasi*, aby mohol robiť vrátnika na železnici, učiteľ *Hudec* písal svoje priezvisko maďarským pravopisom *Hugyec,* pretože však prvá časť húgy po maďarsky znamená moč, zmenil si priezvisko na *Hadházy* (a nepochopiteľne aj krstné meno z Michala na Ákosa), mestský

zametač *Paľo Kapusta* si meno pomaďarčil na *Körösvölgyi,* pretože mu meno navrhli, lebo sa narodil a býval na brehu rieky Körös.

Hlásku ö však nikdy nedokázal poriadne vysloviť. Vždy ju vyslovoval ako e. A tak zostal Kerešveldim až dosiaľ, kým ho neprikryli rubášom. ... Zostali po ňom iba tri veci. Vlastnoručne, majstrovsky robená prútená metla, železná lopata a samohláska ö. ... Samohlásku ö zanechal tým, ktorý si s ňou poradia. Jeho málovravnému jazyku sa vždy priečila. Darmo ho ňou obšťastňovali. Samohláska s dvoma bodkami bola pre neho ako príťaž pre psa... Hláska ö mu do smrti zvierala hrdlo ako psovi bremeno... V hĺbke duše sa občas búril, ale rozum ho vždy varoval. Hlásku ö síce vysloviť nevieš, ale máš čo drobiť do polievky. Hlad je veľký pán. Prečo by sa on mal vzpierať pánom, ktorí mu napokon chcú dobre. Len meno si musel zmeniť a zmenil sa aj svet. Voľačo za volačo. (s. 37)

Asociačná funkcia je prítomná pri literáronyme Juraja Majrona, ktoré evokuje podľa vyjadrenia Pavla Kondača Juraja Melisa.

Literárna funkcia sa napĺňa prostredníctvom charakterizačnej funkcie najmä propriami z prvej skupiny, napr. v románe *Hrboľatá cesta* pomenúva dozorcov prostredníctvom prezývok: *Basohlavý, Ohnivák, Piskľavý*, príp. literáronymami *Kožuch* (označenie majetnosti) a *Gajdoš* (označenie nemajetnosti).

3.6.4. *Fungovanie literáronym*

Názvy próz ako literáronymá

Každý názov prozaického diela je determinovaný jeho textovou realizáciou, vychádza z neho a súvisí s ním.

V zbierke noviel *Onemelá izba* Pavol Kondač vyberá ako názov celej zbierky názov novely *Onemelá izba*, ktorá rozoberá národnostnú problematiku, keď sa Mara Havranová a Zuza Brlášová rozprávali v nemocničnej izbe po slovensky a maďarský chirurg im ostro povedal, že sú v maďarskej nemocnici liečené maďarskými lekármi, a preto sa majú rozprávať po maďarsky. Následne onemela izba i obe slovensky hovoriace staré ženy. Názvy jednotlivých noviel majú metaforický alebo metonymický charakter. Dve novely s názvami *Urazený človek* a *Prevrat* sa zaoberajú problematikou kolektivizácie. Šesť noviel s názvami *Ale, pán riaditeľ, Pri studenej káve, Cena lásky, Keby len nezomrel, Útek, Rozvod* rieši problematiku partnerských (mužsko-ženských) vzťahov.

V metaforických názvoch oboch románov *Hrboľatá cesta* a *Neskorý návrat* práve prívlastky signalizujú sujet a fabulu oboch prozaických prác. Román *Hrboľatá cesta* práve prostredníctvom vlastnosti hrboľatosti predstavuje životné peripetie žatevného robotníka Paľa Gajdoša od 30. rokov až po 60. roky dvadsiateho storočia: jeho kosecké, väzenské i komunistické obdobie. Podobne v románe *Neskorý návrat* prostredníctvom vlastnosti

neskorosti Pavol Gondač mapuje pocity a spomienky úspešného speváka v preddôchodkovom veku Juraja Majrona (podľa vyjadrenia Pavla Kondača ide o Juraja Melisa), Slováka spievajúceho v Maďarskej štátnej opere v Budapešti, ktorý cestuje navštíviť hrob svojej matky v období tesne po Všechsvätých v Merinčoku.

Odraz sociálneho kontextu próz v tituloch diel *Onemelá izba, Hrboľatá cesta* a *Neskorý návrat* formou prívlastkovej dimenzie lingvistického materiálu tiež naznačuje dôležitosť skutočnosti prispievania k sebapoznávaniu slovenskej národnosti a jej menšinového života v maďarskom prostredí na Dolnej zemi prostredníctvom umeleckého slova.

Onymický systém románu Hrboľatá cesta

Kondačov román *Hrboľatá cesta* je prvým románom slovenského autora žijúceho a tvoriaceho v Maďarsku. Naším zámerom preto bude profilovať onymický systém románu Hrboľatá cesta ako funkčne štruktúrovaného systému literáronym, ktorému dáme prednosť pred lineárnou enumeráciou literárnych vlastných mien.

Nominačný systém románu *Hrboľatá cesta* profilujeme v rámci súradníc vertikálnej a horizontálnej osi. Pochopenie literáronym je podmienené pochopením fabuly, sujetu a motivačnej bázy prózy.

Vertikálna os je nasýtená literárnymi antroponymami a vyjadruje časové kvality spojené so životnými nominačnými premenami osôb a spoločnosti. Dominantným literáronymom vertikálnej osi je proprium *Pavol Gajdoš*.

Pavol Gajdoš je žatevný robotník, kosec. Pristúpi však na návrh grófa, ktorý usmrtil *Juraja Koreňa* v lese úderom päsťou, aby sa priznal k tejto vražde, za čo mu gróf sľúbi podarovať zem. Juraj uveriac, odpyká si trest za grófa, sľúbenú zem však nedostane. Grófa *Tiszahadházyho* preto prepadne a silno ho udrie palicou po hlave. Opäť sa dostáva do väzenia. Gróf je však v kóme a po vojne umiera. Pavla vyslobodia z väzenia komunisti *Jano Komár* a *Mišo Prievara*. Pri delení pôdy ostane naďalej bezzemkom, no ku komunistom sa pridáva počas revolučných udalostí v Maďarsku v roku 1956. Pracuje na družstve a pomáha komunistom pri získavaní stredných roľníkov, najmä Jana Kožucha, v otázke vstupu do družstva. Román končí nešťastnou smrťou *Paľa Gajdoša* na družstve, keď ho zabilo cúvajúce auto.

Pavol Gajdoš prežil svoj život ťažko skúšaný so snahou zabezpečiť svojej rodine slušné živobytie. Svoj život spojil s pôdou. Pracoval na nej a chcel ju vlastniť. Životné zmeny mu to však nedopriali. Život *Pavla Gajdoša* bol viac smutný ako veselý, podobný zvuku

hudobného nástroja naznačeného v apelatívnej podobe v jeho priezvisku. Gajdoš bol ako gajdy, jedinečný, no vydelený zo spoločnosti.

Pavol Gajdoš má s Pavlom Kondačom spoločné životné osudy, či totožné alebo len podobné nevieme. Autor próz nám v liste naznačil, že sémantiku priezviska *Gajdoš* spája s vetou, že gajduje za groš a dodáva, že hlavný hrdina prežíva dvojnásobné utláčanie príslušníka slovenskej národnosti.

Subdominantami k dominante k literáronymu *Pavla Gajdoša* sú literáronymá profilujúce sa kooperatívne a nekooperatívne až represívno-konfrontačne k osobe onymickej dominanty.

Kooperatívnu subdominantnú líniu reprezentujú sociálne rovnorodé personálne subdominanty vo vzťahu medzi sebou i k dominante, napr. v žatevnej *skupine Miško Prievara, Jano Komár, Ďuro Repka, Jano Zima* a pod., susedia, napr. sused *Polonský,* príp. viacerí družstevníci, napr. *Bandi Škorka, Jano Lešťan, Bandi Potocký*.

Nekooperatívnu represívno-konfrontačnú subdominantnú líniu reprezentuje gróf *Tiszahadházy*, hlavný strážmajster *Kutass,* strážmajster *Beke*, dozorcovia vo väznici, hortyovský nadporučík *Tréza* a pod.

Prechod medzi kooperatívnou a nekooperatívnou líniou reprezentuje osoba *Ďura Kožucha.* Je to roľník poctivo pracujúci celý život, ktorý na základe práce nadobudol vlastníctvo 31 ujerov pôdy. *Ďuro* nechce vstúpiť do družstva. Chráni si svoj majetok, svoju pôdu (svoj kožuch), no nakoniec do družstva po prehováraní vstúpi. Literáronymum *Kožuch* je charakterizačné, pretože charakterizuje jeho nositeľa, ktorý je majetný (apelatívum kožuch je forma majetku), podobne ako *Gajdoš* je nemajetný (apelatívum gajdy označuje hudobný nástroj, hudobníci neboli nikdy majetní).

Vertikálnu os okrem personálnej dominanty a subdominánt dopĺňajú ďalšie postavy a postavičky propriálne a apelatívne pomenované.

Horizontálna os je naplnená literárnymi geonymami a chrématonymami.

Geonymá prezentované ako lokálne zemské súvislosti sú rámcované mestečkom *Suchou* a urbanonymiou *Suchej*, najmä *Hlavnou ulicou, Tržným námestím* a *Cintorínskym radom*. Literáronymá *Suchá* a *Cintorínsky rad* nám evokujú opäť autorskú charakterizáciu: *Suchá* ako chudobné, chudobou obývané teritórium aj/najmä v časti *Cintorínskeho radu*. *Suchá* podľa vyjadrenia Pavla Kondača pomenúva biedu a mizerné domčeky bezzemkov. Je to rodné mesto autora *Sarvaš*. *Cintorínsky rad* je jednostranná ulička tesne pri cintoríne a vyjadruje hranicu medzi živorením a smutným dokončením života agrárnych proletárov. Budapeštiansku urbanonymiu reprezentujú názvy ulíc, námestí, nábreží a mostov: *Kalvínske*

nám., Nám. Sv. Štefana, Prehliadkové nám., Rákoczyho trieda, Trieda Bajczy-Zsilinszkého, Bródyho ul., Múzejná okružná ul., Kálmanova ul., Západné nábrežie, Margitin most.

Ak dominantnú úlohu zohráva maďarská urbanonymia a geonymia, tak subdominantnú úlohu má ostatná európska geonymia, najmä názvy miest, napr. *Londýn, Moskva, Paríž, Bukurešť.*

Chrématonymá sa vyskytujú na menšej ploche ako geonymá, súvisí to najmä so skutočnosťou, že spoločenské súvislosti a jej produkty sú onymicky fixované menej, napr. *Hviezdoslavova väznica* (v Segedíne), *Nezávislá maloroľnícka strana*, *Nágyatádiho pozemková reforma* a pod.

Literáronymá v básnickej zbierke Eduarda Gombalu Čierny drozd

Sú ľudia priezračné lesné studne, v ktorých dovidieť
hoci aj v pokrivených kontúrach na samý spodok duše hlbokej.
(E. Gombala: Čierny drozd, báseň Človek, s.44)

3.7.1. Literárne vlastné mená sú konštrukčným prvkom pri výstavbe literárneho diela a spolu so všeobecnými menami tvoria výstavbový súbor pri vytváraní prozaického alebo lyrického diela. Vo všeobecnosti možno povedať, že v prozaických dielach sa nachádza viacej literárnych oným ako v lyrických dielach. Súvisí to so skutočnosťou, že prozaické diela sú väčšinou založené na príbehu, ktorý je vytváraný osobami v priestore a čase, kým lyrické diela sú väčšinou adejové bez zakontextovania do času a priestoru.

Prozaickosť sa väčšinou realizovala príbehovo, preto sme pri analýzach využívali hlavne plošný onymický systém vertikálno-horizontálne napĺňaný. Doteraz sme literáronymicky nemapovali lyrické dielo, hoci sme už spomínali báseň S. Chalupku Mor ho! a J. Kráľa Zakliata panna vo Váhu a divný Janko. Predmetom našich súčasných úvah bude preto básnická prvotina E. Gombalu Čierny drozd (1986).

3.7.2. Básnická zbierka E. Gombalu *Čierny drozd* vyšla v roku 1986. Z vydavateľských poznámok na obale knihy sa dozvedáme, že zbierka obsahuje spomienkovú lyriku so spomienkami na detstvo ako na pôvabnú zázračnú hlbinu bezpečnosti, na otca, na matku i na ich morálku. Okrem spomienkovej lyriky sa v zbierke nachádza prírodná aj reflexívna lyrika v zmysle úvah o etických a existenciálnych otázkach života človeka.

Zmapovanie fungovania literárnych vlastných mien v lyrickom diele znamená zvolenie si primeraného uhla pohľadu na existenciu literároným, t.j. na výber vhodného onymického systému, ktorý pokryje jestvovanie literároným v umeleckom diele. Na základe predstaveného kritéria súladu alebo nesúladu literárneho času a priestoru s historickým časom

a priestorom je preto primeraným systémom lineárny onymický systém, ktorý je založený na nesúlade literárneho a historického času a priestoru. Nesúlad obidvoch typov časov a priestorov súvisí s podstatou lyriky, ktorá sa na rozdiel od prózy, predstavujúcej väčšinou príbeh, orientuje sa zväčša apríbehovo a mozaikovite na rôzne aspekty existencie a života človeka a spoločnosti.

Hoci lineárny onymický systém kontinuitne nereflektuje na príbeh, onymicky bionymicky, geonymicky a chrématonymicky nerezignoval na predstavovanie onymie. Lineárny onymický systém predstavuje onymiu nezačlenene do časových a priestorových koordinátov/sektorov, začleňuje však onymiu hierarchicky v rámci antinómie centrum – periféria, a preto môžeme z pohľadu onymie vyčleniť kompozično-sémantické onymické centrum, kompozično-sémantickú onymickú periférium, textovo-sémantické onymické centrum a textovo-sémantickú onymickú periférium.

3.7.3. Kompozično-sémantické onymické centrum v prozaickej práci zastupuje názov prozaickej práce. Kompozično-sémantickú onymickú periférii tvoria ostatné literárne vlastné mená. Textovo-sémantické onymické centrum v prozaickej práci tvoria literáronymá hlavných postáv a s nimi súvisiace literárne geonymá a chrématonymá. Textovo-sémantickú onymickú periférium vytvárajú literáronymá ostatných postáv a s nimi súvisiace literáronymá v prozaickom diele.

Ak analogicky uvažujeme v zmysle systémového pohľadu na lyrické dielo ako na súbor básní, konštatujeme, že kompozično-sémantické onymické centrum lyrického diela vytvára *názov lyrickej zbierky,* kompozično-sémantickú onymickú periférium vytvárajú *ostatné literárne vlastné mená, ktoré sa vyskytujú v texte básnickej zbierky,* textovo-sémantické onymické centrum v dôsledku adejovosti vytvárajú *literáronymá v zmysle názvov jednotlivých básní,* textovo-sémantickú onymickú periférium vytvárajú *literáronymá vyskytujúce sa mozaikovite v jednotlivých básňach*, pretože nie každý lyrický útvar obsahuje v texte literáronymum. V dôsledku asymetrickosti medzi kompozično-sémantickými onymickými parametrami a textovo-sémantickými onymickými parametrami (myslíme v rámci každého onymického parametra i navzájom medzi obidvoma onymickými parametrami) sa zvyšujú väzby medzi jednotlivými typmi literáronym, t. j. medzi názvom diela, názvami básní a vlastnými menami v básňach, resp. v dôsledku menšieho počtu literáronym sa zväčšuje hodnota každého literáronyma.

3.7.4. *Kompozično-sémantické onymické centrum* vytvára názov básnickej zbierky *Čierny drozd*. Literáronymum *Čierny drozd* dvojjediným spôsobom pomenúva zároveň vtáka aj človeka, nemožno však oddeliť živočíšne od ľudského, lebo spolu vytvárajú jednotu (/*žltou*

taktovkou/ nečujne/ oznámil/ vlastné narodenie/; *K pódiám skrytých letorastov/ prichádza/ čierny muzikant*/; *Umieral čierny drozd/ potulný flautista/ v kvitnúcej/ gaštanovej aleji*/). Literáronymum *Čierny drozd* sa napája na básne predradené pred lyrické časti a pomenované literáronymami *Zrodenie čierneho drozda, Návrat čierneho drozda* a *Smrť čierneho drozda*. Na základe predstavenia postupnosti života čierneho drozda zrodenie – návrat – smrť sa naznačuje analógia s človekom, nielen v rámci motívu života a smrti, ale aj v motíve smútku súvisiacom s čiernou farbou. Smútok prerastá básne motívmi spomienkového, reflexívneho a prírodného charakteru.

3.7.5. *Kompozično-sémantickú onymickú periférium* vytvárajú ostatné literárne vlastné mená: literáronymá básní a literáronymá vyskytujúce sa v básňach.

3.7.6. *Textovo-sémantické onymické centrum* tvoria vlastné mená básní. Lyrická zbierka je rozdelená do troch častí, ktoré sú označené rímskymi číslicami I., II., III. Pred každou rímsky číslovanou časťou je predradená báseň. Pred rímsky číslovanou lyrickou kapitolou I. je predradená báseň *Zrodenie čierneho drozda*. Pred rímsky číslovanou lyrickou kapitolou II. je predradená báseň *Návrat čierneho drozda*. Pred rímsky číslovanou lyrickou kapitolou III. je predradená báseň *Smrť čierneho drozda.* Predradenosť básní pred lyrické časti možno interpretovať aj tým spôsobom, že ide o samostatné časti, ktoré sa viažu na pomenovanie zbierky a neviažu sa na lyrické časti. Pravdepodobnejšia je však interpretácia, že básne sa viažu na pomenovanie lyrickej zbierky, vyjadrujú tiež istú mieru samostatnosti a predradením pred lyrické kapitoly naznačujú súvislosti s lyrickými časťami v zmysle predrozvíjania lyrických výpovedí spomienkového, prírodného a reflexívneho charakteru z lyrických častí aj vlastným anaforickým spôsobom.

V prvej lyrickej kapitole s predradenou básňou rámcovanou literáronymom *Zrodenie čierneho drozda* sa nachádzajú básne označené literáronymami *Poslanie, Detstvo, Detstvo II., Odchod, Mama, Odchod II., Prvý z návratov, Otec (Variácie na jednu tému), Táto jar, Priznanie, Mŕtve dieťa, Samovražda, Zimná predstava, Hviezda.* V prvej lyrickej časti prevažuje najmä spomienková lyrika so spomienkami na detstvo a rodičov, príp. na návraty do rodiska, napr. v básňach *Detstvo (To bola teplá vôňa mlieka/, intímny dych zimných maštalí/ jarný dych zeme/ a trpká vôňa sviec,/ ktoré merajú čas/ letných búrok/ i posledných okamihov života) ..., Mama (Keď už mi rozlúčkou kynuli kvety a tráva lúk,/ studnička pod horou, láskavé moje rodné stráne,/ v drapľavom plátne som pocítil mozole tvojich/ rúk,/ v ľanovej košeli hrialo ma teplo tvojej dlane) ..., Odchod II. (Modrý spev škovránka/ nad otvorenou brázdou,/ voľné obzory,/ voňajúce nedozretým chlebom,/ stáročnú bolesť mozoľov/ otcových rúk/ som ľahkomyseľne vymenil/ za nízke nebo podopreté dlhým tieňom komínov,/ za*

tuberkulóznu vôňu/ zaprášených kníh,/ za bolesť poznania) ..., Prvý z návratov (So srdcom prázdnym/ a s dušou otrhanou/ vrátil som sa z prvých bludných ciest) ..., Otec (Variácie na jednu tému) (Pôjdeme zasa trávu kosiť/ pod zelenú horu,/ zmáčať si bosé nohy/ v chladnej rose,/ piť vodu spod kameň/ ... /Býval mi najbližším, viac ako hocikto iný/ ... /Ja som mu rozumel, chápal som jeho ruky,/ ktorými lásku sial do tvrdej oráčiny/ a mliečne nápoje prešoval z kyslej lúky) ... Výraznosť spomienkovej lyriky a literáronym spomienkového charakteru v onymickej línii detstvo – mama – otec – odchod – návrat je dotváraná prepájaním či presahom spomienkovej lyriky do prírodnej a reflexívnej lyriky, napr. v básňach s literáronymickými názvami *Táto jar* a *Poznanie*. Prepájanie spomienkového a prírodného motívu je prítomné v básni *Táto jar (Nebudú púpavy/ rozsievať na lúke/ žltý smiech.../ ... /Nebudú ostré klasy/ pred dozretím trávy/ spievať o spotenom čele.../ lebo zo srdca preteká smútok/ ako voda/ z lesklej studne.../ Nad touto jarou.)* Keďže lyrický útvar nasleduje po básni rámcovanej spomienkovým literáronymom *Otec (Variácie na jednu tému)*, ktorá si pripomína život otca aj z pohľadu jeho ľudského odchodu, predpokladáme, že spomienkové motívy determinovali sémantiku prírodného smerovania básne. Prepájanie spomienkového a reflexívneho motívu je prítomné v básni *Poznanie*. Literáronymum *Poznanie* signalizuje stratu detskej voľnosti a nadobudnutie povinností dospelých*: (Mňa však bolelo/ ... / šibnutie bičom,/ ktoré priahalo/ detskú slobodu našich bujných žrebcov/ do otrockého voza/ konskej dospelosti,/ keď som sa prišiel navždy rozlúčiť/ so štipľavou vôňou/ teplých maštalí).*

V druhej lyrickej kapitole s predradenou básňou označenou literáronymom *Návrat čierneho drozda* sa nachádzajú básne označené literáronymami *Márii, Vyznanie, Vyznanie II., Človek, Stratená krajina, Dedičstvo, Kolobeh, Po jari, Vyznanie III., Chvála času, Medzník.* V druhej kapitole sa vyrovnáva pomer medzi básňami spomienkového a reflexívneho charakteru. Spomienkovosť opäť súvisí s návratmi do rodných miest, napr. v básni rámcovanej literáronymom *Stratená krajina* (*Obrazy prachom zabudnuté,/ čo visia na orýpaných stenách/ spustošenej pamäte,/ to je krajina,/ ... /Môj veľký svet!/ ..., /ktorý sa dnes už poľahky zmestí/ do deravého uzlíka potratených spomienok)...*, resp. objavuje sa nový rozmer spomienkovosti zameraný na lásku, napr. v básňach rámcovaných literáronymami *Márii* a *Vyznanie*. V básni *Márii (Vinie sa cesta moja poľná, kľukatá:/ výmole, jarky, kaluž prostred siatin.../ Bojím sa, keď tak stúpaš so mnou do blata,/ že raz tam tvoju ruku z mojej stratím./ Obchádzka, dúfaš, že ju dáka skráti?/ Bude ťa snáď raz mrzieť toľká útrata,/ že ja len svoju ruku podávam ti/ a tvoja je na skorú vrásku bohatá.)* a tiež v básni *Vyznanie* (*...omamnú sviatosť lásky/ prijímam z kalichov jeho okvetia/ na jeho stoly krehké/ ako na*

oltáre zvráskavených dlaní/ prinášam nerozkrojené srdce – svoju obeť krvavú). Reflexívnosť súvisí s úvahami o typoch človeka v básni rámcovanej literáronymom *Človek*: *(Sú ľudia priezračné lesné studne,/... /Sú ľudia temné veľrieky,/ čo ukrývajú v mlčanlivých priehlbinách/ hlboké dná/ svojich rozbrázdených sŕdc./ Sú ľudia klokotavé bystriny,/ ktoré po každom prívale,/ po každom zakrivení nehlbokých brehov/ prekvapia/ premenou svojich hladín jagavých./ Sú ľudia mumlajúce sútoky,/ čo v svojich rozvírených krútňavách/ a v bublinovom šume/ syčiacich pien/ pohltia každý vzdor/ zurčiacich horských riav,/ že iba čriepky kvapiek rozbitých/ ostanú v slabých jazerách/ pod zvlhnutými úbočiami/ zvráskavených tiel).* Reflexívnosť sa tiež viaže na úvahy o plynutí času v živote človeka v básni rámcovanej literáronymom *Kolobeh* (*Kráčajúci čas/ ten nestarnúci rozsievač/ i kosec/, už bude skoro zbierať i siať/ úrodu z poľa mojich naklonených liet) ...* Reflexívnosť sa aj mapuje v úvahách o rýchlosti plynutí času v básni rámcovanej literáronymom Chvála času (*Prihlučne ženie pokročilý čas/ koníky udýchané/ ... /Prirýchlo trieli,/ až sa mu treba uhnúť v úľaku,/ ... /Prijasne stavia pred oslabnutý zrak/ vidiny dávnych túžob zlomených,/ ... /Prihlasno dáva na vedomie/ svoju právomoc/ byť sudcom dávnych a už takmer zabudnutých previnený,/ ... /Priostrým nechtom zdiera/ zo zhúžvaného čela/ povädnutý cit/ a zvráskavenú dušu,/ ... /Pozdravujem ťa,/ všemocný vládca večnosti)...* Spomienkovosť a reflexívnosť vo viacerých básňach spája osobný motív so spoločenským motívom v básni pomenovanej literáronymom *Dedičstvo (Potupnú pečať pokory/ vyryl/ mi do duše/ odveký zákon môjho rodu: nesiahaj po pyšných piedestáloch, zriekni sa veľkých úloh/ na scéne sveta,/ netlač sa pred ostré svetlo rámp,/ prenechaj iným prvé rady v hľadisku/ a ostaň v prítmí zadných radov.),* resp. v básni označenej literáronymom *Vyznanie III. (Milujem túto zem.../ vonia/ puknutým chlebom starých materí,/ speneným mliekom ulietnutých spomienok,/ ružovým telom batoliat/ po večerňajšom kúpeli).* Spomienkové motívy sa tiež krížia s prírodnými motívmi v básni rámcovanej literáronymom *Po jari (Som smutný,/ keď na lupeňoch pichľavého hložia/ uletí biela chvíľa májových medzí/ a keď sa o púpavu/ rozbije žltý úsmev slnka,/ ... /na plecia prihrbených dní/ prihodia/ belasý rubáš trpkej trnky,/ aby zahalil každú slzu,/ čo tryskne skryte pod troskami/ polámaných snov).*

V tretej lyrickej kapitole s predradenou básňou *Smrť čierneho drozda* sa nachádzajú rôzne básne označené literáronymami: *Jar, Púpavy, Nálady, Nemysli!, Večer, Pri husiach, Pamiatke J. M., Osamelý strom, Májové ráno, Jesenný motív, Jesenná noc, Pôjdeme lesom (M. H.), Breza v jeseni, Zima, Keď ma raz náhodou..., Rozprávka, Sú ešte takí básnici (Milanovi Rúfusovi), Návraty, Kde sa to vzalo v srdci človeka.*

Tretia lyrická časť má inú kompozíciu ako prvá a druhá lyrická kapitola, v ktorých dominovali spomienkovosť a reflexívnosť, ich vzájomné motivické prepájanie a nesymetrickosť medzi vnútorným motivicko-tematickým a vonkajším kompozično-poradovým. V tretej lyrickej kapitole je symetria medzi vnútorným motivicko-tematickým a vonkajším kompozično-poradovým. V prvých 14 básňach je zreteľné spájanie prírodného s osobným (spomienkovým), napr. v básni pomenovanej literáronymom *Púpavy (Na lúkach rastú/ úsmevy májového slnka, nehlučne praskajú/ zlaté bubliny/ a prší medová rosa/ ... /Na lúkach vyrastajú žlté slzy/ a budú vlažiť vôňou/ smädné oči,/ v ktorých zaspali/ dávne sny).* Prepájanie prírodného a osobného (spomienkového) je v básni rámcovanej literáronymom *Zima* na strofickej úrovni, v prvej strofe sa predkladá prírodná problematika a v druhej strofe spomienková, resp. osobná problematika: 1. *strofa (Zima – to nie je iba čaro/ čudesných kvetov/ na oknách,/ spev Meluzíny,/ víchrice/ a zamrznutý Dunaj, Váh.)* 2. strofa *(Zima to je i chlad/ v srdci človeka,/ keď ho máš veľmi, veľmi rád.)* Prírodný a osobný (spomienkový) motív sa prepája na medziveršovej úrovni v rámci strof, keď prvá časť strofy čiže prvé dva verše predstavujú prírodnú problematiku a druhá časť strofy čiže druhé dva verše mapujú osobnú (spomienkovú) problematiku, napr. v básni pomenovanej literáronymom *Pamiatke J. M. (Keď na jar do okna mu vletel drozdí spev/ spod korún prebudených jabloní,/ nachádzal v divej duši miesto pre úsmev/ a ponáhľal sa jarnej tráve pokloniť/ ... /A keď drozd opäť stíchol v letnej páľave,/ na suché seno zvädla znelá vôňa lúk,/ jeseňou znie mi jeho slovo láskavé,/ hoci v duchu ešte cítim teplo jeho rúk.)* Prírodný a osobný (spomienkový) motív sa najužšie prepája na veršovej úrovni, keď v prvej časti verša sa nachádza osobný a v druhej časti verša prírodný motív, napr. v básni označenej literáronymom *Jesenný motív (Mám v unavenej duši šírošíru púšť,/ som zavalenou suchou studňou v smädnej stepi,/ do chorej hrude chodí vietor smutne húsť/ a z túžob v srdci zostali len ostré črepy).*

Ostatných 5 básní tretej lyrickej kapitoly a vlastne celý záver básnickej zbierky je venovaných úvahovým lyrickým zamysleniam v zmysle návratov na Vianoce v detstve, návratov do mladosti, návratov do rozprávok, úvah o úlohách básnika či úvah o podstate človeka, napr. v básni pomenovanej literáronymum *Návrat (Už by som naozaj nemal sa naspäť vracať,/ kde sa čas zastavil, dieťaťom zastal môj svet,/ aby som necítil, jak sa mi v duši stráca,/ keď si ho prenášam do svojich starnúcich liet)* ..., v básni rámcovanej literáronymom *Sú ešte takí básnici (Milanovi Rúfusovi) (Sú ešte takí básnici,/ čo zhľadúvajú slová krehké/ ako koláčik z piesku,/ povytrácané z úst starých materí,/ aby tepané tlkotom v srdci v novom lesku/ kráčali z ľudských dverí do dverí./ Sú ešte takí básnici.)* ..., v básni označenej literáronymom *Kde sa to vzalo v srdci človeka? (Nenávisť, pýcha, plané želanie,/ chvastavá*

skromnosť, faloš stoveká,/ ochota udrieť iných po rane?/ ... /Veď človek stále najbližšie má k človeku,/ za ľudským teplom povzdvihuje zrak a dlaň,/ návratmi meria cestu ďalekú,/ za ľudskú slabosť iba ľudom spláca dlaň!/ ... /Tak prečo ruší človek ľudí v pokoji,/ keď ešte dosť je miesta na svete,/ a keď vie, že iba s ľuďmi obstojí/ jak v kŕdli vtáča, keď je letí na juh po/ lete?/

Textovo-sémantické onymické centrum vytvárajú literáronymá ako pomenovania jednotlivých básní v mozaike literároným spomienkového, prírodného a reflexívneho charakteru. Literáronymá spomienkového charakteru sa profilujú v línii detstvo – mama – otec – odchod – návrat – láska – spomienky. Literáronymá spomienkového charakteru sú napr. literáronymá *Detstvo, Mama, Odchod II., Prvý z návratov, Otec (Variácie na jednu tému).* Literáronymá prírodného charakteru sa zoskupujú v línii rastliny/ stromy – zvieratá – časti dňa – mesiace v roku – ročné obdobia. Literáronymá prírodného charakteru sú napr. literáronymá *Táto jar, Púpavy, Zima, Jesenný motív, Pri husiach, Osamelý strom, Májové ráno*. Literáronymá reflexívneho charakteru sa zoskupujú v línii dospievanie človeka – plynutie času v živote človeka – morálka človeka – podstata človeka a ľudstva. Literáronymá reflexívneho charakteru sú napr. literáronymá *Poznanie, Človek, Kolobeh, Chvála času, Kde sa to vzalo v srdci človeka, Sú ešte takí básnici (Milanovi Rúfusovi).* Textovo-sémantické onymické centrum má preto mozaikovitý charakter, keď čiastky mozaiky tvoria jednotlivé typy literároným v zmysle názvov básní spomienkového, prírodného a reflexívneho charakteru**.**

Literáronymá textovo-sémantického onymického centra majú kvality literároným apelatívneho typu, ktoré vznikli zo všeobecných mien a nesú ich apelatívny význam, resp. ich onymický význam tenduje k apelatívnemu významu častí.

3.7.7. *Textovo-sémantickú onymickú periférium* vytvárajú vlastné mená, ktoré sa nachádzajú v jednotlivých básňach. Sú to antroponymá *Jozef, Putifarka*, nepravé antroponymá *Meluzína, Popolvár,*Popoluška* (je to však predpokladaná podoba utvorená zo spojenia Popoluškin ústrk), toponymá *Zem, Dunaj, Váh*, chrématonymum *Vianoce*. Periférnosť literároným je determinovaná skutočnosťou, že dotvárajú charakter básne označenej literáronymom patriacim do textovo-sémantického centra, napr. v básni rámcovanej literáronymom *Detstvo* vypomáhajú literárne antroponymá *Jozef* a *Putifárka* ako protagonisti biblického príbehu, s ktorým sa autor stretával v detstve alebo v básni označenej literáronymom Zima, v ktorej nepravé antroponymum *Meluzína* a toponymá *Dunaj* a *Váh* spoluvytvárajú atmosféru zimy. V šiestich (6) zo 48 básní sa vlastné mená v texte básní vyskytujú, no v 42 zo 48 básňach, t.j. na ploche 87,49% textov sa onymá nevyskytujú. Z

uvedeného vyplýva, že lyrický text môže plniť svoje funkcie aj bez vlastných mien v texte básne.

3.7.8. Literáronymá v lyrickom texte plnia identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine (literáronymá v zmysle názvu básnickej zbierky, názvov jednotlivých básní a oným v básňach), temporálno-lokalizačnú funkciu na základe anticipačnej/predznamenávacej funkcie (literáronymá v zmysle názvu básnickej zbierky a názvov jednotlivých básní) a literárnu funkciu formou symbolickej funkcie (literáronymum ako názov básnickej zbierky).

Čas a priestor v literáronymii Pavla Hrúza

3.8.1 P. Hrúz napísal 10 prozaických prác a jednou z nich bola aj kniha *Hore pupkom, pupkom sveta (1998).* Knihu tvorí 15 príbehov, z ktorých úvodný príbeh rámcuje knihu na začiatku aj na konci. Prozaická práca naznačuje, že sa bude venovať pupkom. Spojenie (ležať) hore pupkom má frazeologický charakter a označuje ničnerobenie, zaháľanie. Spojenie pupok sveta pomenúva dôležité miesto, stred nejakej oblasti, krajiny či sveta. Keď prepojíme obidva významy a umiestnime ich do časopriestoru, prvú časť názvu môžeme prepojiť s časom a druhú časť s priestorom. Hore pupkom sa primárne popri frazeologickom význame nečinnosti v čase viažu aj sekundárne s priestorom. Časopriestorový výklad literáronyma prózy Hore pupkom, pupkom sveta ako súboru poviedok preto súvisí s činnosťou či nečinnosťou človeka ako jeho existenciou v určitom čase a priestore.

Čas a priestor ako dve základné súradnice existencie ľudstva je možné onymicky zachytiť v dvojdimenzionálnom vertikálno-horizontálnom systéme. Vertikálnu os viažeme na čas a na literárne antroponymá. Horizontálna os súvisí s priestorom a s literárnymi geonymami a chrématonymami. Zámerom autora P. Hrúza bolo zachytiť koexistenciu ľudstva vo veľkom časovom úseku od čias Ríma až po súčasnosť, súžitie viacerých kultúr, národov a národností, spoluprácu i nespoluprácu na veľkom úseku sveta: Európy, Ázie aj Ameriky skoro vždy z pohľadu ľudí nachádzajúcich sa v strednej Európe, v rámci novších dejín Slovenska na strednom Slovensku. *Multičasovosť/multitemporálnosť, multietnickosť, multipriestorovosť/multilokálnosť* a *multištýlovosť* sú štyri dimenzie našej analýzy.

3.8.2. *Na vertikálnej osi,* ktorá mapuje čas a literárne antroponymá, sa zameriame na *multitemporálnosť* ako na sledovanie literárnych antroponým od rímskych čias na rozhraní letopočtov až po československé a slovenské časy 20. storočia a na *multietnickosť* čiže na mapovanie literáronym ako dôsledku koexistencie etník, národov a národností.

Multitemporálnosť ako realizovanie príznakového z pólov temporálnosť (antroponymický čas) – multitemporálnosť sa transformuje do veľkého množstva mien rôznych antroponymických sústav dedičného a nededičného charakteru.

Primárne boli mená nededičného charakteru. V poviedke z rímskych čias sa stretávame s egyptským haruspikom *Arnufixom*, s germánskym *Vartalom* či s gréckym *Archimedom*. V inej poviedke figuruje chlapec/ obchodník/ kupec *Samo*. Podobne nededičný charakter mali indiánske mená. Časy lovcov a indiánov pravdepodobne z 19. storočia tu reprezentujú viacslovné nededičné mená: náčelník *Zúrivý býk* a žena *Jemný vlas.*

Sekundárne sa vyprofiloval multimenný systém dedičného charakteru, ktorý bol determinovaný viacerými dôvodmi, napr. z potreby odlíšiť bohatšie vrstvy od chudobnejších či pri vyššom počte obyvateľov na ich presnú identifikáciu v dôsledku potreby platenia daní. V prózach sa nachádza dvojmenný a trojmenný antroponymický systém. Dvojmenný antroponymický systém reprezentujú literáronymá *Pál Diák, Vavro Berezuľa, Melánia Kohlbaumová.* Trojmenný antroponymický systém má rímsku a ruskú podobu, rímsku podobu reprezentujú literáronymá *Lucillus Terentius Gamba* a *Gaius Primus Vulva*, ruskú podobu *Josif Visarionovič Stalin*.

Multietnickosť ako realizovanie príznakového z pólov etnickosť – multietnickosť vyjadruje stret kultúr, súžitie alebo nesúžitie etník, národov a národností a onymicky sa prejavuje výskytom literáronym vo viacerých jazykoch, ktorými sa napĺňajú onymické funkcie.

Identifikačno-diferenciačná funkcia literáronym vyjadruje pomenovanie a súčasne odlíšenie, ktoré sa v texte realizuje prostredníctvom *národnoreprezentačnej funkcie*. *Národnoreprezentačná funkcia* sa uplatňuje vždy v konkrétnom spisovnom jazyku alebo jeho variete, napr. v slovenčine *Jano Psota, Juro Jánošík*, v slovenskom nárečí *v Striežovie stolárstve, v Brveníkovie vývarovni,* v latinčine *Marcus Aurélius, Alexandros*, v nemčine *Melánia Kohlbaumová, Faust,* v maďarčine *Pál Diak,* v ruštine *Majorov, Vilikovskij, Nikita Sergejevič,* v srbčine *Broz,* v češtine *Jára Kohout, Čepička*, v údajnej rókurúrčine *Toma-šiši* (v preklade Jemný vlas), v angličtine *Jeromy F. Scout*, vo francúzštine *Charles Luius de Secondat*.

Temporálno-lokalizačná funkcia literáronym sa v texte realizuje prostredníctvom viacerých funkcií, sú to asociačná, veková, vzťahová, etymologická a humorná funkcia.

Asociačná funkcia najčastejšie naznačuje povolanie označovaného protagonistu, napr. scout *Jerome F. Scoutt* bol vyhľadávačom hokejových talentov, a preto pricestoval na majstrovstvá sveta juniorov.

Veková funkcia vyjadruje, že v istom veku sa názvy osôb používajú v určitom tvare, napr. kaplan, keď vyvolal žiaka k tabuli, tak ho oslovil krstným menom v zdrobnenej podobe: K tabuli príde *Ondrík* Käcera. Ženám, väčšinou starším a vydatým, sa v hovorenej podobe k priezviskám pridáva prípona -ka, napr. *Lokšovka* z Povrazníka, stará *Borníčka*, *Kohlbaumka, Brezuľka*.

Vzťahová funkcia naznačuje určitý citový vzťah k pomenovanej osobe, napr. starší kartár Blažo starú Borníčku v jednej situácii nenazval starou, ale *Cilkou*, bolo to vtedy, keď si spomenul na jednu príhodu z mladosti (vzťahová funkcia sa tu prepájala aj s vekovou). Podobný priateľský vzťah naznačuje aj pomenúvanie chlapcov i dospelých osôb medzi sebou neúradnými podobami krstných mien: spoluodbojár *Ďuso*, dôstojnícky syn *Ďugo*, resp. *Klemo, Vašek*.

Etymologická funkcia vyjadruje, že autor vysvetľuje ich pôvod z apelatív alebo proprií alternatívnym spôsobom k tradičným vysvetleniam, že *Uhry* sú z úhorov, ktoré vznikli spaľovaním lesov, *Vlado* je z vládnem, *Rieka sv. Vavrinca* je pomenovaná po Slovákovi Vavrovi Katsurovi a pod.

Humorná funkcia literáronym vzniká v dôsledku spojenia oným s neočakávanými skutočnosťami, jeho výskytu v neočakávaných situáciách či celkove v spôsobe jeho utvorenia, napr. v poviedke z rímskych čias sa rituálne privolával dážď, čiže primerane uvedenej dobe, no v ďalšej časti textu haruspik na požiadanie centúriovi tlmočil predpoveď normálnymi slovami: Znamená to, že tlaková výš *nad Biskajským zálivom* silnie a neustále sa rozširuje do vnútrozemia ... že teda tak ľahko nebude pršať. Predpoveď je založená na toponyme *Biskajský záliv*, otázne je, či v uvedenej dobe existovalo spolu s terminológiou tlaková výš silnie, rozširuje sa. Uvedené toponymum, meteorologická terminológia a spojenie s rímskou dobou vyznieva humorne.

Iná humorná situácia vzniká v poviedke z čias stredovekých slovenských zbojníkov. Kapitán *Hrajnoha* sa interpretuje alternatívnym spôsobom literáronymom *Frajnoha* (v zmysle, že je na voľnej nohe) a ďalšie mená zbojníkov sa tvoria analogicky derivačne k menu Jánošík: *Hajdučík, Piražík, Butatotčík* s príponou -ík.

Literárna funkcia literáronym vyjadruje determináciu literáronyma historickými, spoločenskými, kultúrnymi, filozofickými, náboženskými či inými podmienkami, skutočnosťami a okolnosťami. Literárna funkcia nesie pečať svojej doby, je v ňom špecificky odtlačený život a literáronymum charakterizuje v širokom slova zmysle literárnosť uvedeného obdobia, preto sa literárna funkcia napĺňa ako *charakterizačná funkcia*. Analyzovaný súbor poviedok má znaky postmodernej literatúry. Postmoderna sa odtláča v literáronymách v rámci

charakterizačnej funkcie karnevalovým spôsobom, keď ako karneval hýri farbami, tak postmoderné literáronymá sú hybridné, pretože spájajú zložky bežne navzájom nesúvisiace. Literáronymá sú dvojzložkové, lebo jedna zložka patrí do jednej kultúry, kým druhá zložka patrí do inej kultúry. Postmoderné literáronymá sú aj multietnické, lebo každá časť prináleží k inému etniku.

Typicky postmoderné sú literáronymá centúriov z rímskej doby *Lucillus Terentius Gamba* a *Gaius Primus Vulva*. Literáronymum *Lucillus Terentius* má latinskú podobu, *Gamba* je slovenské, apelatívne gamba má hovorovo význam pera. Funguje aj skrátená dvojzložková podoba *Lucilus Terentievič*, ktorá evokuje v druhej zložke podobu ruského otcovského mena. Literáronymum *Gaius Primus Vulva* má všetky zložky latinské, no sémantika je nezvyčajná, žeby si rímska rodina dala do tretej zložky názov ženského vonkajšieho pohlavného orgánu, dokonca so zdôraznením, že ide o prvú vulvu. Skôr je to špecifické postmoderné žartovanie autora s heterogénnosťou v rámci sémantiky mena. Podobný karnevalový charakter malo aj meno hlavného zvolenského drabanta *Hubu Keczeraia*. Krtsné meno *Huba* v slovenčine ani v iných jazykoch neexistuje, *Huba* ako šéf pandúrov veľa hovoril (až kecal, čo možno súvisí aj s priezviskom *Keczerai*), preto ho krstné meno aj prvoplánovo sémanticky charakterizovalo ako hovorného človeka. Priezvisko *Keczerai* má podobu pomaďarčeného slovenského priezviska nielen pre hláskovú skupinu cz alebo aj zakončením tvaru na –i.

Multietnickosť sa napĺňala nielen v rámci funkcií literáronym, ale aj ako vývinová tendencia, ako smer vývinu literáronym. Multietnickosť je výsledkom súžitia etník, etnickosť je dôsledkom ich existencie. Multietnickosť a etnickosť môžeme z iného uhla pohľadu posudzovať ako niečo nadnárodné a niečo národné. Domáci prvok sa v poslednej poviedke zreteľne identifikuje so slovenským Kocúrkovom, s miestom, ktorého obyvatelia sa preslávili mnohými paradoxnými skutkami. Výrazný obyvateľ Kocúrkova, kazateľ kážuci vo vlaku s prezývkou Kristus podhrbský (Kristus spod hrba), mal priezvisko *Kacera*. Uvedené priezvisko v modifikovanej podobe sa nachádza v každej poviedke, s ním viažeme národný prvok: *Kazarah, Kazara*, Handzo *Kacerius* – archivár, Vavro *Katsura* – lovec, Johan *Kaetzer* – konský handliar, Huba *Keczerai* – drabant, *Kächera* – sluha, *Kaiser* – richtár, *Kächera* – pekár dôchodca, Aladár *Kacsera* – dôchodca, *Kacsura* – eštebák, *Kacera* – kazateľ. V našom ponímaní národný prvok je reprezentovaný každým etnikom, ktoré sa nachádzalo na území Slovenska a písalo ľubovoľným písmom, po konštituovaní slovenského národa za národný prvok považujeme Slovákov používajúcich slovenčinu. Inonárodný prvok je reprezentovaný etnikom/národom, ktorého príslušníci sa dostali na územie Slovenska dočasne, na určitú viac-

menej limitovanú dobu. Literáronymicky (textovo, syntagmaticky) opozícia národný – inonárodný prvok má nasledujúcu podobu: *Kazarah* (Kelt, národný prvok, ďalej NP) – *Lucillus Terentius Gamba* (Riman, inonárodný prvok, ďalej IP), *Kazara* (neidentifikované etnikum, NP) – *Samo* (Frank, IP), *Handzo Kacarius* (pravdepodobne príslušník formujúceho sa slovenského etnika, NP) – IP sa nenachádza, *Vavro Katsura* (Slovák, NP) – *Toma-šiši* (indiánka, IP), *Johan Kaettzer* (neuvedené etnikum, NP) – *Faust* (Nemec, IP), *Huba Kacserai* (pravdepodobne pomaďarčený Slovák, NP) – IP sa nenachádza, *Käcsera* (sluha, NP) – *Isaac Potter* (Angličan, IP), *Charles-Louis se Secondat, barón z Bréda a z Montesguieu* (Francúz, IP), *Kaiser* (Slovák, NP) – *Turčín Poničan* (poturčený Slovák, IP), *Käcera* (Slovák, NP) – *Klemo* (Čech, IP), *Ondrík Käcera* (Slovák, NP) – *Popov* (Rus, IP), *Katzera* (Slovák, NP) – *Nikita Sergejevič* (Rus, IP), *Aladár Kacsera* (Slovák, NP) – IP sa nenachádza, *Katsura* (Slovák, NP) – *Jerome F. Scoutt* (Američan, IP), *Majorov* (Rus, IP), *Kacera* (Slovák, NP) – IP sa nenachádza. Multietnickosť teda vytvára súbor etnických príznakov ako národných a inonárodných parametrov nie vždy zhodných so systémovým protikladom centrum a periféria.

3.8.3. *Na horizontálnej osi,* ktorá mapuje priestor a literárne geonymá a chrématonymá, sa zameriavame na *multilokálnosť* a *multištýlovosť*.

Multilokálnosť ako viacpriestorovosť chápeme v rámci odohrávania sa príbehov na viacerých miestach kontinuálne neprepojených, častokrát aj „preskakovanie“ z jedného do druhého vzdialeného miesta. *Multilokálnosť* znamená geonymické a chrématonymické mapovanie priestoru a spoločnosti v rôznych mestách, miestach, krajinách synchrónne a diachrónne.

Multištýlovosť vyjadruje fungovanie textov viacerých štýlov na ploche poviedky, napr. kombinovanie textov umeleckého a náučného štýlu. Fakty z textov umeleckého štýlu majú podporiť autentickosť spracovania naratívneho textu. *Multištýlovosť* sa realizuje ako jeden pól z diády štýlovosť ako používanie jedného štýlu a *multištýlovosť* ako používanie viacerých štýlov.

Lokálnosť sa realizuje tiež ako nepríznakový pól z dvojice *lokálnosť – multilokálnosť*. *Lokálnosť ako jednopriestorovosť* a odohrávanie sa príbehu na jednom mieste sa v príbehu z rímskych čias realizuje v doline *Luny*, ktorá smeruje k rieke *Hron*. Okrem toponyma *Luna* a hydronyma *Hron* rámcujú dej ešte názvy dvoch kopcov. Pisár Alexandros cisárovi povedal, že vie od prebehlíkov, že vrch v doline Luny sa volá *Baranovo* a vyvýšenina *Jahňacô*. Odhliadneme od skutočnosti, že Rimania používali latinčinu, resp. Kelti a Germáni svoje jazyky a použité onymá sú v slovenčine. *Lokálnosť* sa v texte kombinuje s *multištýlovosťou*.

Text umeleckého štýlu tvorí text príbehu o veľkom suchu a daždi, resp. o boji Rimanov s Germánmi. Text vedeckého štýlu vlastne nie je súčasťou poviedky, tvoria ho tri krátke anotácie z vedeckých prác uvedených na okraji strany. Reálnosť či ireálnosť predložených vedeckých textov nie je cieľom našej analýzy, zámerom je naznačiť súvislosti oboch štýlov a najmä použitých mien. Autormi citovaných vedeckých prác sú: Fr. Longauer: Poľana vyhasnutá sopka nad Detvou, Bratislava, 1959, Fr. V. Sasinek: Najdávnejšie deje Slovenska, SMSS, č. 4, príloha, 1906, -jt-: Dážď od Jupitera. Sloboda, r. 33, 25. 11. 1977. Zámerom citácie vedeckých prác je práve podporiť lokalizáciu deja tým, že bane Kotinov (Galov) boli v pohorí Luny, ktorú stotožňuje so súčasným pohorím Poľana a podporuje to citáciou ďalšieho vedca J. Zbořila, ktorý spresňuje identifikáciu na Jahňacie. Fr. V. Sasinek lokalizuje miesto vojenskej bitky v smere z Radvane do Kremnice v kotline s jarčekom neďaleko dediny Jabriková, -jt- miesto kontaktu zaradil do Hrochotskej doliny do údolia Luny, kde sa nachádza potok Hučava. Vedecký text prináša aj iné typy mien, sú to onymá, ktoré reálne fungujú v skutočnosti a súvisia s faktom synchrónne presne lokalizovať vojenské stretnutie Rimanov a Germánov. Sú to urbonymá *Radvaň, Kremnica, Jabriková*, toponymá *Poľana, Jahňacô, Hrochotská dolina*. So skutočnosťou uvádzania priestoru sa v textoch nachádza veľký počet etnoným: v texte umeleckého štýlu *Kvádi, Gali, Kelti, Jazygovia, Osi, Germáni, Sarmati, Markomani, Kotini, Nariskovia*, v textoch náučného štýlu: *Kotíni* (galská reč), *Osi* (panónska reč), *Kvádi, Sarmati (Jazygovia)/ Quádi/ Kotíni, Osmovia* (keltské kmene), *Kvádi* (germánske kmene). *Multištýlovosť* podporuje *multilokálnosť* v tom zmysle, že sa o príbehu píše v texte iného štýlu v inej dobe, ako v čase realizácie príbehu.

Multilokálnosť sa reálne uplatňuje v príbehu, ktorý sa zaoberá činnosťou Štátnej bezpečnosti v 80-tych rokoch 20. storočia v Československu. *Multilokálnosť* znamená päť prostredí: 1. prostredie plukovníka Majorova, šéfa ruskej tajnej služby, príbeh sa realizuje v rozprávacom slohovom postupe a umeleckom štýle (ďalej RSP+UŠ), 2. prostredie písomných a ústnych správ tajnej služby, pravdepodobne Štátnej bezpečnosti, informačný slohový postup a žánre administratívneho štýlu ako rádiogram, tlačivo, hlásenie, ďalekopis, formulár, vývеska, telefonát, 3. prostredie Blaženy (RSP, UŠ), 4. prostredie amerického scouta Jeremy F. Soutta (RSP, UŠ), 5. prostredie Ahmeda a afgánskeho veľvyslanca (RSP, UŠ). Prvé štyri prostredia sa realizujú v Československu, pravdepodobne v B. Bystrici, no prostredie nie je označené explicitne toponymom, piate prostredie sa napĺňa v B. Bystrici a v Afganistane prostredníctvom udalostí z Kábulu.

Multilokálnosť piatich prostredí, ktoré sa v závere poviedky „zlejú“ do odchodu veľvyslanca už ako hlavy štátu do Afganistanu, a *multištýlovosť*, ako priamo v texte

využívanie viacerých štýlov: umeleckého a administratívneho štýlu, *znejasňujú až narúšajú tradičné vzťahy centra a periférie v rámci vertikálno-horizontálneho systému. Multitemporálnosť a multietnickosť podporujú tradičné chápanie centra a periférie v rámci vertikálno-horizontálneho systému.* Uvedené závery sú zovšeobecnením výsledkov analýzy rozoberanej knihy P. Hrúza. Uvedieme dva príklady.

V poviedke z rímskej doby *multitemporálnosť* a *multietnickosť* podporujú tradičné chápanie. *Multietnickosť* predstavuje stretnutie rímskeho a keltského etnika. *Multitemporálnosť* sa prejavuje predstavením príbehu a jeho overovaním v rôznych dobách. Tradičné chápanie postavenia literáronym vo vertikálno-horizontálnom systéme zaznamenáva antroponymá na časovej vertikálnej osi, v centre sú literáronymá Lucillus Terentius Gamba a Kazarah, na periférii Marcus Aurélius, Arnufix, na okraji periférie ďalšie postavy ako Gaius Primus Vulva, Alexandros, Vartal/Vartalus a iné postavičky propriálne nepomenované, na priestorovej horizontálnej osi v centre je toponymum pohorie Luna s dvoma toponymami vrchu Baranovo a vyvýšeniny Jahňacô, periférium tvorí vzdialená rieka Hron.

V poviedke zo socialistického Československa z 80. rokov 20. storočia *multilokálnosť* a *multištýlovosť* narúšajú prehľadnosť chápania centra a periférie. *Multilokálnosť* piatich prostredí a *multištýlovosť* umeleckého a administratívneho štýlu na väčšine textu spôsobujú akoby paralelné plynutie piatich dejov. V prvom deji je dominantou na vertikálnej osi plukovník Majorov a subdominantou poručík Vilikovskij a eštebák Kacsura. V druhom deji je dominantou na vertikálnej osi Blažena, subdominantou je jej plešatý stranícky nápadník. V treťom dejovom pásme na vertikálnej osi je dominantou scout Jeromy F. Scoutt, subdominanty sú postavy apelatívne označené ako správca štadióna, recepčná, tranzitárka. Štvrtý text je nedejový, niekedy nadväzuje na predchádzajúci text, niekedy je akoby samostatný, texty v kurzíve na seba nenadväzujú, nemajú preto ani antroponymické dominanty a subdominanty. V centre piateho textu je Ahmed a veľvyslanec, periféria vertikálnej osi neobsahuje literáronymické antroponymá. Antroponymická dominanta celého textu nie je zreteľná, najvýraznejšiou postavou je plukovník Majorov, ktorého textom prvého dejového pásma sa poviedka aj končí. Horizontálna os z pozície centra a periférie je ešte menej výrazná, naznačená je v trojuholníku Slovensko/Československo – Moskva – Kábul ako možnom centre, pričom periférium tvorí mozaika geoným: SŠA (z ruského Sajedinnoje Štáty Ameriky), Afganistan, kábulská magistrála Jan Khan Wat, moderný obchodný dom v Kábule Jodi Maiwand, Praha, Kairo/Káhira, Montreal, Leopoldvil a chrématoným: rozhlasová stanica Hviezda, hokejová trofej Stanley Cup.

Literáronymá v próze Maxima E. Matkina Polnočný denník

3.9.1 Maxim E. Matkin začal publikovať v 21. storočí. Jeho *Polnočný denník (Bratislava: Slovart, 2002. 175 s.)* začal vychádzať od 25. júla do 19. decembra 2001 v internetovom časopise InZine. Mal veľký ohlas, a preto vyšiel knižne v roku 2002 a v druhom vydaní v roku 2006. Autorovi vyšli následne ďalšie romány: *Láska je chyba v programe* (2004), *Mexická vlna* (2005), *Mužské interiéry* (2007), *Miluj ma ironicky* (2007), *Aj ja teba* (2010), *Nie na ústa* (2011) a *Žiadne prudké pohyby* (2012).

Občianska identita *Maxima E. Matkina* je slovenskej verejnosti neznáma. Nie je známe, kto to je. Či je to muž alebo žena. Analýza jeho propriálnej identity naznačuje niekoľko možností. Pseudonym evokuje trojčlenný antroponymický model fungujúci v ruskom jazyku. Na ruský motív v pseudonyme poukazuje aj rodné meno Maxim či asociácie na dielo Maxima Gorkého Matka. Pseudonym naznačuje aj na istú vyváženosť mužského a ženského princípu účasťou mužského rodného mena na začiatku pseudonyma a ženskej podoby priezviska Matkin na konci pseudonyma. Proprium Maxim môže súvisieť aj s apelatívnym výkladom mena, napr. so snahou o maximálne reálne zobrazenie skutočnosti a úsilie o maximálnu autenticitu. Na vysvetlenie významu pseudonyma si treba počkať po prípadnom odhalení identity zatiaľ neznámeho autora.

3.9.2.1. Naším zámerom je analýza literáronym románu, medzi ktoré zaraďujeme nielen románové postavy, názvy prírodných a spoločenských realít, ale aj samotný názov románu a názvy kapitol románu. Za literáronymum môžeme v podstate považovať aj pseudonym autora.

3.9.2.2. Literáronymum *Polnočný denník* ako názov románu vyjadruje nielen to, že príbehy sa odohrávali v noci, ale zdôraznením polnoci, ako istej hranice medzi dňom a nocou, sa zvýrazňovala aj dôležitosť, hraničnosť a exkluzívnosť príbehu. Literáronymum *Polnočný denník* plní identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnodnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe viacslovného onyma, temporálno-lokalizačnú funkciu na základe anticipačnej/ predznamenávacej funkcie a literárnu funkciu formou charakterizačnej funkcie.

3.9.2.3. Názvy kapitol ako literáronymá súvisia s textom kapitol, sú ich významovou skratkou, sú informačné, niekedy vtipné, mierne vulgárne a dosť sexuálne. Apelatívum sex sa v názvoch kapitol nachádza päťkrát: *Príliš sexy pre teba, Biely sex, Sexom k sexu, Alpská láska, po funuse sex*. Sexuálne reality sú aj v názvoch kapitol, napr. *Orgazmus na čerstvom vzduchu, Koitus interruptus, Švédska trojka, Ten istý penis, Sadomaso radosti, Lesbická šou, Zasväcovanie panny, Baby test*. Prepájanie sexuálnych slov s nesexuálnymi slovami prináša

prekvapivé pohľady, napr. *Klitoris a iné gýče, Výhody incestu či Nové prsia, staré duše*. Názvy kapitol sú väčšinou metonymického, príp. aj metaforického charakteru. Plnia identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnodnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe viacslovných oným, temporálno-lokalizačnú funkciu na základe anticipačnej/ predznamenávacej funkcie a literárnu funkciu formou charakterizačnej funkcie.

Kompozícia Polnočného denníka sa skladá z 21 častí. Každá kapitola je rámcovaná numerálne, tematicky a temporálne. Numerálne rámcovanie súvisí so zaradením kapitoly do poradia predstavovaných nocí, napr. *Noc prvá*. Tematické rámcovanie sa viaže na obsah kapitoly, na konkrétny kapitolový text, na myšlienky predstavované autorom, napr. *Príliš sexy pre teba*. Temporálne ohraničenie znamená predstavenie určitého dňa, hlavne však noci, napr. 25. júl. Časový údaj je však výraznejšie graficky naviazaný na text. Propriálne označenie kapitoly preto predstavuje spolu numerálne a tematické špecifikovanie, napr. *Noc prvá: príliš sexy pre teba* či *Noc druhá: Nové prsia, staré duše*.

3.9.2.4. Zobrazeniu literároným v románe Polnočný denník lepšie vyhovuje plošný onymický systém osovo štruktúrovaný, pretože čas a priestor sú reálne a identifikovateľné. Príbeh sa profiluje v druhom polroku 2001 s presahom do jari 2002 v meste presne propriálne nepomenovanom. Nepriamo ho môžeme identifikovať prostredníctvom iných dominánt, napr. neďaleko bol *hrad Devín* a jazdili tam *autá so značkou Bratislava – vidiek*. Na základe týchto faktov môžeme povedať, že Polnočný denník sa naračne napĺňal v hlavnom meste Slovenska v Bratislave.

Vertikálna os je prepojená s časom a literárnymi antroponymami. Polnočný denník je rozprávaním autora o polroku svojho života, preto je to rozprávanie v 1. osobe. Autor z uvedeného dôvodu sám seba ako hlavnú postavu propriálne neoznačuje. Román je o hľadaní lásky a seba samého v súčasnej zložitej a vzťahmi prepletenej spoločnosti. Profilovanie vzťahov hlavnej postavy k ostatným protagonistom nie je trvalé, temporálne sa modifikuje a mení, napr. na ploche románu sa zblížil a rozišiel s piatimi ženami, preto je vhodnejšie ako tradičné antinómické (opozitné) hviezdicové postmodernistické zobrazenie vzťahov hlavnej a ďalších postáv.

Hlavná postava vzhľadom na skutočnosť, že ide o ja rozprávanie, nie je na väčšine plochy rozprávania propriálne pomenovaná. Známa jeho matky ho označuje ako *Matkin*. Uvedené pomenovanie budeme na označenie hlavného hrdinu používať aj my. Niekoľko jeho známych z pubertálneho obdobia ho prezýva *Kretén*. Opozitnou prezývkou je sestrina pubertálna prezývka *Hysterka*.

Najlepšou priateľkou *Hysterky* je *Ranená Labuď*, niekedy funguje aj jednoslovná podoba *Labuď*, ktorá je jednou z mileniek *Matkina*. Motivácia pomenovania *Ranená Labuď* vyjadruje rafinovanú nevinnosť, predstieranú jednoduchosť a hranú zraniteľnosť hlavnej protagonistky.

Hysterkin manžel bol pomenovaný ako *Exot*. Prezývka naznačuje jeho špecifickosť. Nezvyčajnosť charakteru, prístupu k veciam či konania.

Modul pomenovaní pokrvného príbuzenstva popri sestre *Hysterke* doplňajú ešte apelatívne pomenovania rodičov *mamy* a *otca*, modul pomenovaní rodiny rozširujú ešte už spomínaný *Exot* manžel Hysterky, *bývalá* (príp. v texte moja bývalá) *žena Matkina* a *bratranec* plus jeho žena *Vlasta*. Modul pomenovaní priateľov a známych vytvárajú *Ranená Labuď, Sante, Parížanka*, Švédky *Pekná* a *Zlatá, Ježiško, Trimin, fotograf*, *zverolekár Alex*, príp. *sused Mystik*, otcova priateľka *Laydy Heidy* a pod.

Horizontálnu os spájame s priestorom a s geonymami a chrématonymami.

Z hľadiska porovnávania počtu proprií na vertikálnej a horizontálnej osi nominačného systému sú častejšie propriá na horizontálnej osi.

Autor si chce udržať utajenú identitu a keďže mapuje svoj pohyb, uvádzanie propriálnych dominánt svojho života by ho mohlo prezradiť. Z uvedeného dôvodu miesta svojho výskytu identifikuje najmä apelatívne, napr. *v obchode, v hypermarkete, chatová oblasť pri jazere, príď tam, kde si oslavoval svoje 27. narodeniny*. Domáca (slovenská) toponymia a chrématonamia sa preto v románe, s výnimkou toponým *Šamorín, Petržalka, Devín* a *Tatry* a chrématoným *Čenkovej deti* (kniha) a *Strážna veža* (časopis), nevyskytuje.

Horizontálna os je bohatšie naplnená propriami viažucimi sa na zahraničné reality. Neslovenskú toponymiu a chrématonymiu reprezentujú názvy miest a krajín: *Praha, Londýn, Chorvátsko, Egypt*, názvy vodstva: *Plitvické jazerá, Pacifik*, názvy sviatočných dní: *Deň detí, Vianoce, Valentín,* názvy časopisov: *Playboy*, názvy kníh: *Stopárov sprievodca po galaxii, Démon zblízka, Vladár*, názvy filmov: *Annie Hallová, Posledný skaut*, názvy organizácii: *KGB, FGBI, Mossad, Svedkovia Jehovovi*.

Literáronymá v próze Maxima E. Matkina Láska je chyba v programe

– Láska je chyba v programe, – povedal Skalár. – To všetci vieme. Aj my, aj oni. ... Stejpen si všimol dvojicu v bráne náprotivného domu. Objímali sa. Neboli celkom mladí. Mohli mať tak cez štyridsať. Funguje to ďalej, pomyslel si Stejpen. Stále dostávame ďalšie šance na nové omyly.

(Maxim E. Matkin: Láska je Chyba v programe, s. 166, 167)

3.9.3.1. Naším zámerom je analýza proprií románu Maxima E. Matkina *Láska je chyba v programe (Bratislava: Slovart, 2004. 184 s.).*

3.9.3.2. Literáronymum *Láska je chyba v programe* ako názov románu má metonymický charakter, pretože je to textový výrok jednej z postáv románu. Román mapuje životné premeny lásky troch dvojíc mladých ľudí. Ľúbostný trojuholník dvojíc sa dramaticky prevrstvuje a mení. Z troch dvojíc vznikajú dve nové dvojice, jeden manželský a jeden milenecký pár. Literáronymum *Láska je chyba v programe* plní identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnodnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe viacslovného vlastného mena, temporálno-lokalizačnú funkciu na základe anticipačnej/ predznamenávacej funkcie a literárnu funkciu formou charakterizačnej funkcie.

3.9.3.3. Názvy kapitol ako literáronymá súvisia s textom kapitol. Sú informačné, majú metonymický a metaforický charakter, ako významová skratka sú viaceré vtipné, napr. *Výhody oficiálnej frajerky, Kde v tele vznikajú city?, Osobná kvóta trápnosti, Keď nemôžeš znásilneniu zabrániť, tak si ho vychutnaj, Prehĺtať alebo vyplúvať?* Sexuálnosť a vulgárnosť názvov kapitol v porovnaní s názvami kapitol prvého románu je menej intenzívna, napr. *Čo všetko je lepšie ako sex?, Dá sa vydržať bez sexu?, Je orgazmus to najdôležitejšie?,* príp. *Láska je kurva neznesiteľná*. Názvy kapitol plnia identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnodnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe viacslovných vlastných mien, temporálno-lokalizačnú funkciu na základe anticipačnej/ predznamenávacej funkcie a literárnu funkciu formou charakterizačnej funkcie.

Kompozícia románu Láska je chyba v programe sa skladá z 33 častí. Každá kapitola je rámcovaná numerálne a tematicky. Numerálne rámcovanie súvisí so zaradením kapitoly do poradia predstavených častí a tematické rámcovanie sa viaže na obsah kapitoly, napr. *1. kapitola. Povedz, že ma miluješ*. Temporálne nie sú kapitoly poprepájané dátumami, akurát text poslednej kapitoly je ukončený dátumom 13. mája 2004 ako časovým bodom dopísania práce.

3.9.3.4. Zobrazeniu literároným v románe Láska je chyba v programe lepšie vyhovuje plošný onymický systém osovo štruktúrovaný, pretože čas a priestor sú reálne a identifikovateľné. Príbeh sa odohráva v roku 2003 a 2004 v hlavnom meste Slovenska v Bratislave.

Vertikálna os je prepojená s časom a literárnymi antroponymami. Román Láska je chyba v programe je rozprávaním o životných peripetiách troch dvojíc: *Stejpena* a *Zeo, Korbena* a *Sony* a *Kimi* a *Skalára*. Prvé dve dvojice svoj vzťah rozvíjajú v ľúbostnom predmanželskom zväzku, tretia dvojica lásku spečatila nielen manželským sľubom, ale aj

narodením dcéry *Stelly*, neskôr sa však zväzok ukázal ako nefunkčný, čo bolo zavŕšené rozvodom.

Príbeh sa odohráva z pohľadu *Stejpena* (vysokoškolského učiteľa).

V septembri ho čakala prednáška na konferencii stredného významu a hoci v hĺbke duše netúžil po akademickej kariére, pracovný rytmus vysokoškolského pedagóga mu vyhovoval, takže v rámci zažitých rituálov pracoval na docentúre. (s. 78)

Stejpenovou partnerkou bola *Zoe.*

Stejpenovi sa niekedy zdalo, že to Zoe so zdôrazňovaním svojho štvrtinového gréckeho pôvodu trochu preháňa. Ale keď sa zoznámil s jej otcom, ktorý sa volal Agamemnón Papadopulos a ktorý presvedčil jej matku, pôvodným menom Ruženu, aby sa dala premenovať na Klytaimnéstru, pochopil, že pritom všetkom, čomu bola Zoe vystavená od detstva, ju to vlastne len štrajchlo. (s. 13)

Stejpenovým bratom bol *Korben*. Bol pravdepodobne inžinierom, lebo sa zoberal softvérom. Korbenovou partnerkou bola *Sony*.

Vďaka tejto kráse ... aj prišla k svojmu menu, keď ju tesne po revolúcii mama vzala ako gymnazistku na samovražedný štvordňový autobusový zájazd do Paríža. Tam ju oslovili Japonci nakrúcajúci v parížskych uliciach reklamu, či by nebola ochotná s walkmanom na ušiach tváriť sa ako typická žabožrútka a usmiať sa do kamery. Za ten dvojsekundový úsmev dostala 500 frankov a meno Sony. Walkman bol síce nejakej inej a celkom neznámej značky, ale kto si má tie japonské hatlaniny pamätať. (s. 8)

Tretiu dvojicu tvorili *Kimi* (pôvodná podoba rodného mena je Kamila) a *Skalár.*

Kimi, Skalár a Stejpen boli kedysi spolužiakmi. Kým nezačala Kimi chodiť so Stejpenom, čo bolo niekedy v treťom ročníku na vysokej škole, boli aj najlepšími priateľmi... Potom si Kimi na počudovanie širokého okolia vzala Skalára. Splodili dieťa, rozviedli sa a odvtedy sa trojica kamarátila znova. Stejpen pomáha Kimi zvládať návštevy pokročilého alkoholika a blázna Skalára a Kimi robí Stejpenovi niečo ako psychoporadňu. Tajne, pretože Zoe na Kimi žiarli. (s. 18)

Vertikálnu os nominačného systému románu Láska je chyba v programu napĺňajú literáronymické dominanty usporiadané v trojuholníku, ktorého vrcholy vytvárajú vždy dvojice literároným: *Stejpen* a *Zoe; Korben* a *Sony; Kimi* a *Skalár*. Ostatné literáronymické subdominanty vypĺňajú priestor okolo trojuholníka dominánt: Kimina a Skalárova dcéra *Stella*, Zoin otec *Agamemnón Papadopulos* a jej mama Ružena premenovaná na

Klytaimnéstru, Stejpenova a Korbenova mama, jeho otec, ktorý bol v mileneckom vzťahu s jeho milenkou *Cickou Mickou* prezývaný ako *Tiger S Dlhým Chvostom*, manžel Cicky Micky, nazvaný mamou *Marboroman*, Kimin priateľ slovakista *Jonatan Horúcizemiakvústach*, pomenovaný aj ako *Čajka Jonathan Livingston*, skrátene *Čajka Jonathan*, príp. *Čajka*, Stejpenovi a Korbenovi priatelia *Prďoch* a *Chrasta.* Mimo hlavného románového prostredia sú postavy pomenované zväčša apelatívne, napr. v nemocnici doktorka, sestričky, nagelovaný, vyholený (dvaja osemnásťroční spolupacienti), na dovolenke v Grécku, napr. delegát cestovnej kancelárie, miestny macho navlečený v uniforme recepčného, otec početnej rodiny detí z troch manželstiev a pod.

Okrem literárnych postáv sa v texte románu vyskytujú aj mená historických a mediálne známych osôb i postáv z filmov, napr. rímsky podpalač *Nero, Alexander Dumas ml., Nietzsche, Dostojevskij, Martin Eden*, príp. *Forest Gump, Funes, Spok*, kapitán *Kirk* a pod. Názvy historických, mediálne známych a filmových postáv sa vyskytovali tiež v prirovnaniach na zvýraznenie určitej vlastnosti, napr. citlivý ako doktor *Mengele*, magistra v lekárni akoby *Ripleyovej* z Votrelca vypadla z oka a pod.

Literáronymá plnia na vertikálnej osi identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, gréčtine a angličtine. Literárne postavy nielen identifikačne pomenúvajú, ale aj diferenciačne odlišujú. Národnoreprezentačnú funkciu realizujú literáronymá mapovaním národností prostredníctvom mien, napr. slovenské mená reprezentujú *Ružena, Kamila*, grécke mená zastupuje *Agamemnón Papadopulos,* anglické mená literáronymum *Jonathan Livingston.* Literárna funkcia sa realizuje na základe charakterizačnej funkcie, prostredníctvom ktorej literáronymá zdôrazňujú určitú vlastnosť postavy, napr. *Prďoch, Chrasta, Hviezda Jasná Kopasná, Jonathan Horúcizemiakvústach*.

Horizontálnu os spájame s priestorom a geonymami a chrématonymami. Trvalá tendencia autora o udržanie si utajenej identity, prostredníctvom proprií so zámerom neuvádzať literáronymické dominanty na horizontálnej osi, predstavená v prvom románe Maxime E. Matkina, pokračuje aj v druhom románe. Tri dvojice hlavných postáv žijú v Bratislave, no okrem *Pražskej ul.* a bývalej *Leningradskej ul.* sa v románe nevyskytujú žiadne názvy organizácií/inštitúcií, obchodov, reštaurácií, kaviarní, hotelov, mostov, ba ani názvy ďalších ulíc či námestí v Bratislave. Propriá nahrádzajú apelatíva, napr. bratia Stejpen a Korben pracujú v neidentifikovaných organizáciách: prvý ako vysokoškolský učiteľ a druhý pracuje so softvérom.

Malá početnosť až chudobnosť bratislavskej geonymie a chrématonymie je vyvažovaná bohatou autorskou chrématonymiou a geonymiou. Bohatá autorská chrématonymia a geonymia súvisí s potrebou hlavného protagonistu prostredníctvom nových vlastných mien komentovať a hodnotiť situáciu. Napr. Stejpen Kimine rozprávky pomenoval autorskými ideonymami, napr. *Rozprávka o tom, či hovienko našiel Matej na dvore, Rozprávka o tom, čo sa stane, keď stará mama zomrie, Rozprávka o tom, ako rastie bábätko v brušku a ako sa dostane von, Rozprávka o tom, či má vlk výčitky svedomia, keď zožerie ovečku*. Ďalšiu iniciatívu Kimi Stejpen komentoval inými autorskými ideonymami. Kniha sa bude podľa neho volať *Čo robiť, keď sa Vám nebude páčiť nový otecko* a bude mať kapitoly *Tri zajačie bobky do oteckovej polievky, Čistenie záchoda oteckovou zubnou kefkou, Oteckova fingovaná samovražda*. Tendencia tvoriť nové vlastné mená sa zdôrazňuje nielen špecifickosťou propria, ale aj písaním každého slova vrátane predložiek s veľkým začiatočným písmenom, napr. výpadovka *Zrazeného Psa*, pumpa *Bez Peňaženky*, výpadovka *Orálne Za Jazdy Od Prvej Frajerky*, miesto *Sony A Policajti*, iné miesto *Korbenovo Vysvedčenie*, lesík *Korbenovho Strateného Nožíka A Otcovho Záchvatu Nad Prasknutou Pneumatikou*, odbočka *Zoiných Poliatych Šiat* a pod. Autorské propriá sú doplnené ďalšími ideonymami, napr. koláč s názvom *Na Infekčnom Si Oddýchnete*, kniha *Konečne Po Päťdesiatke Alebo Deti Z Krku*, rodinný podnik *Dusno s.r.o,* video *Omyl Riaditeľa Školy*, titul *Miss Kanálnica A Stavební Robotníci*, rozhovor s názvom *Prehĺtať Alebo Vypľúvať* a pod. Autorské literárne chrématonymá a geonymá sú informačné, vtipné, niekedy ironické aj vulgárne so zámerom prostredníctvom nových proprií a nových uhlov pohľadu prispieť k originálnosti textu.

Autorskú chrématonymiu a geonymiu dopĺňajú propriá súvisiace väčšinou s úvahami hlavného protagonistu a ďalších dominantných postáv, napr. *Traja Pátrači, Identita muža, Atlas psov, Hlava XXII., Láska a manipulace* (knihy), *Klub bitkárov, Star Trek, Votrelec* (filmy), *Hochzeit* (časopis), *McDonald* (rýchle občerstvenie), *Matelko* (televízna relácia), *Hlas Ameriky* (rozhlasová stanica), *Hviezdoslavov Kubín* (recitačná súťaž), *Povstanie* (dejinná udalosť), *Benešove dekréty* (dokument), newyorské *Dvojičky* (stavba) a pod.

Najmä použitá vytvorená či prebratá chrématonymia poukazuje na bohatý duchovný život intelektuálov a intelektuálneho prostredia.

Všetky literáronymá na horizontálnej osi plnia identifikačno-diferenciačnú prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a autorské geonymá a chrématonymá literárnu funkciu na základe charakterizačnej funkcie.

Literáronymá v románe Maxima E. Matkina Mexická vlna

3.9.4.1. Román Maxima E. Matkina *Mexická vlna* vyšiel v roku 2005. Je románom o hľadaní miesta v spoločnosti, o nachádzaní/nenachádzaní a strácaní lásky, stručne povedané o vzťahoch medzi ľuďmi.

Román *Mexická vlna* (*Bratislava: Slovart, 2005. 182 s.*) mapoval rôzne podoby lásky v jednej rodine prepojenej rôznymi (pokrvnými aj nepokrvnými) väzbami so svojím okolím.

Láska je ako mexická vlna. Musíte ju odoslať a dúfať, že sa cestou okolo štadióna nestratí. Že nezmizme. Že časť citu pošlú iní ľudia ďalej a že časom dorazí až k vám. Občas to trvá, ale tak to už chodí. Máločo prebieha predvídateľne.

(Maxim E. Matkin: Mexická vlna, s. 182)

Zámerom literáronymickej analýzy románu je zmapovanie literároným románu prostredníctvom plošného onymického systému.

3.9.4.2. Vertikálna os plošného onymického systému v románe *Mexická vlna* bola vytvorená literáronymami osôb, ktoré sa používali od 70. – 80. rokov 20. storočia do prvého päťročia 21. storočia.

Dominoval jednomenný antroponymický systém, pretože dominanty a subdominanty vertikálnej osi mali podobu rodných mien. Ďalšie onymá dopĺňajúce onymický priestor vertikálnej osi mali podobu priezvisk, resp. kombinovanú podobu rodného mena a priezviska čiže formu dvojmenného antroponymického systému.

Dominanciu jednomenného antroponymického systému možno vysvetliť skutočnosťou, že rodné mená ako reprezentanti jednomenného antroponymického systému postačovali na identifikáciu a diferenciáciu malého počtu románových protagonistov, resp. že jednomennosťou sa posilňovala autentickosť a určitá všeobecná platnosť príbehu aj na iných reprezentantov uvedeného národa, príp. používaním len rodných mien aj vo familiárnej (hovorenej, neúradnej) podobe posúvame text do podoby neoficiálnej (polooficiálnej) komunikácie, v ktorej tento typ oným vo všeobecnosti funguje.

Začiatok napĺňania vertikálnej osi charakterizovala symetria využívania propriálnych a apelatívnych pomenovaní na označenie postáv rodiny hlavných predstaviteľov románu. Deti sa označovali propriálne, rodičia apelatívne.

Otec povedal, že ide do cukrárne po zákusky, a odišiel navždy. Tereza mala dvanásť a Henry deväť. Presne deväť. V prievane šušťala narodeninová výzdoba z krepového papiera, ktorú v návale kreativity vyrobila mama hneď ráno a Tereza sa dívala na otca, ako si obúva najlepšie topánky, sťažka dýcha a obzerá sa po byte ako odsúdenec na smrť potkýnajúci sa k elektrickému kreslu.(s. 5)

Nasmerovanie používania literáronym ako vlastných mien postáv naznačilo formovanie onymického systému v línii *Tereza – Henry*. Onymický priestor rozšírilo literáronymum *Zetorka*. Literáronymá *Tereza* a *Henry* plnili najmä identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a angličtine, resp. aj temporálno-lokalizačnú funkciu na základe sociálnej funkcie (pomenúvanie detí jednoslovným literáronymom, dvojslovné podoby mien reprezentujú úradný spôsob pomenúvania). Literáronymum *Zetorka* plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine aj literárnu funkciu formou charakterizačnej funkcie, pretože charakterizovalo fyzickú stránku protagonistky.

Na vedľajšej posteli sa posadila dcéra domácich, ktorú z dôvodov jasne vyplývajúcich z priezviska, a tiež preto, že bola húževnatej telesnej konštrukcie, všetci volali Zetorka.(s. 12)

Zetorka bola Terezina najlepšia kamarátka. Literáronymická grafematická iniciálová súvislosť bola literáronymicky zvýraznená výberom mena, ktorého začiatočné písmeno Z (*Zetorka*) sa abecedne nachádzalo v blízkosti T (*Tereza*). Literáronymá *Tereza* a *Zetorka* plnili preto aj temporálno-lokalizačnú funkciu na základe súvzťažnej funkcie.

Dopracovali sa k tomu (k priateľstvu, pozn. P. O.) *jednak preto, že ako deti spriatelených rodičov boli vystavené mnohým spoločným víkendom a dovolenkám, jednak preto, že ich povahy boli vzácne kompatibilné. Tereza prahla po vzdelaní vo všetkých smeroch a Zetorka mala zas vždy vo všetkom jasno. Okrem toho vedeli obidve udržať tajomstvo, čo bolo životne dôležité pri viacerých aktivitách, ktorým sa venovali. (s. 12)*

Literáronymická grafematická iniciálová súvislosť sa ďalej prehĺbila zapojením mena *Verona*. *Verona* bola nevlastná sestra Terezy. *Verona* vstúpila do vzťahu s Terezou, Henrym a Zetorkou ako outsiderka. Bola malá, mama jej zomrela na rakovinu a otec (ktorý bol tiež otcom Terezy a Henryho) doma len mlčal, fajčil a pil. *Verona* hľadala preto porozumenie u nevlastnej sestry Terezy. Literáronymum *Verona* plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a temporálno-lokalizačnú funkciu na základe súvzťažnej funkcie s literáronymami *Tereza* a *Zetorka.*

Ja som Verona, povedalo dievčatko.
Tereza počula, ako otec vzdychol. Verona k nej natiahla vystretú ruku. Tereza sa zrazu cítila strašne bezmocne. Na čo sem otec prišiel? Načo k nej tá malá vystiera ruku. Prečo nemôže žiť ako doteraz, aj to bolo chvíľami dosť nahovno, bol to aspoň jej život a nikto ju nenútil s nikým sa zoznamovať.
Tereza váhavo podala Verone ruku. (s. 18)

Keď si neskôr Verona spomínala na toto stretnutie, aj po rokoch si vedela spomenúť na tú zvláštnu vôňu, ktorú okolo seba Tereza šírila. Bola to vôňa mandarínok, školských šatní, pracích práškov a dokonalosti. Verona sa na Terezu dívala tak, ako sa deti dívali na práve zjavenú Pannu Máriu Lurdskú, nadpozemsky krásnu a vševediacu. A tak isto ako oni, aj Verona vedela, že jej panna Mária sa o chvíľu rozplynie, zmizne vo vchode paneláku a ona zostane sama. (s. 20)

Z pohľadu Verony malo literáronymum *Tereza* pre jej osobu ochrannú funkciu. Rodné meno *Tereza* z uvedeného náhľadu plnilo tiež temporálno-lokalizačnú funkciu prostredníctvom charakterizačnej funkcie, pretože vychádzalo z apelatívnej časti sémantického východiska antroponyma *Terézia* z gréckeho térésis s významom záštita, ochrana. *Terézia* možno odvodzovať aj z gréckeho Theresia s významom pochádzajúca z ostrova Thery/Theresia.

Z pohľadu Terezy a Henryho plnilo literáronymum *Verona* tiež temporálno-lokalizačnú funkciu na základe charakterizačnej funkcie. Antroponymum *Verona* apelatívne súviselo s grécko-latinským spojením vera iconika s významom „pravý obraz“. *Verona* skutočne do života Terezy a Henryho priniesla pravý obraz, najprv bolestný a neskôr radostný životný pocit.

Doprofilovanie napĺňania vertikálnej osi prinieslo jednak asymetriu používania apelatívnych a propriálnych mien postáv v zmysle prevahy literáronym, jednak rozšírenie línie *Tereza – Henry* o *Zetorku* a *Veronu*. Príbeh sa preto napĺňal na vertikálnej osi so štvoruholníkovým vzťahom hlavných postáv a dynamicky sa prevrstvoval do súrodeneckej línie *Tereza – Henry*, do dievčenskej trojuholníkovej línie *Tereza – Verona – Zetorka* zdôrazňovanej aj literáronymickou písmenkovou súvislosťou blízkosti prvých písmen literáronym T – V – Z, resp. do dominujúcej súrodeneckej trojuholníkovej línie *Tereza – Henry – Verona*.

Dominantu vertikálnej osi vytvárali literáronymá v štvoruholníku. Subdominanty tvorili literáronymá vzťahujúce sa rozlične k štvorčlennej dominante: *Ondrej, Kenedy* (vzťah k Tereze), *Andrej, Táňa, Bara, Sisa, Nina Husárová* (Henry), *Vratko, Derek, Tony, Peter Koliesko* (Verona), *ujo Bager, teta Bagerka* (Zetorka).

Literáronymická grafematická iniciálová súvislosť (súvťažná funkcia literáronym) znamenala, že postavy, ktoré si rozumeli, patrili k sebe a úspešne napĺňali románový vzťah, mali literáronymá na blízke/nevzdialené písmená abecedy, resp. postavy bez vzťahu, s nenaplneným vzťahom, či so vzťahom, ktorý nemohol byť naplnený, mali literáronymá so začínajúcimi písmenami vzdialené od seba abecedne. Uvedená nominačná tendencia nebola využívaná absolútne pri každej postave či skupine postáv, napriek tomu však bola výrazná.

Zreteľne sa iniciálová grafematická súvislosť literáronym prejavovala pri literáronyme Verona. Na základnej škole bola za prítomnosť v triede vďačná spolužiakovi *Vratkovi.* Literáronymická súvislosť bola signalizovaná začiatkom oboch proprií na písmeno V (*Verona, Vratko*). Literáronymum *Vratko* plnilo identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine a temporálno-lokalizačnú funkciu na základe súvzťažnej funkcie s literáronymom *Verona.*

Pred domom stretla suseda. Volal sa Vratko, bol o rok starší, ale chodil do triedy s Veronou, pretože mu zle vychádzali roky.... Ale Vratkovi bola za jeho prítomnosť v triede vďačná. Aspoň nebola jediná iná než ostatní. Verona si až neskôr uvedomila zvláštnosť tej doby, keď okrem Vratka mali všetci nerozvedených zosobášených rodičov, jedného až troch súrodencov, trojizbový byt, babku na dedine, obývačkovú stenu a rohovú lavicu v kuchyni. Všetci mali alebo chceli mať záhradku a v nej skalku. (s. 29)

Pri mene *Verona* sa tiež zreteľne prejavovala literáronymická iniciálová grafematická nesúvislosť. *Verona* spoznala *Dereka*, ktorý práve plnil program Osemnásťročná blondínka.

Verona sa s Derekom zoznámila na koncerte v Zrkadlovom háji ..... Verona pochopila, čo sa od nej očakáva, hneď ako sa zoznámila s Tonym a Kindervajcom, Derekovými kamarátmi. Aj oni mali osemnásťročné blondínky, ale tie, na rozdiel od Verony, akceptovali pravidlá hry ..... – Poď, niečo ti kúpim, povedal jej Derek. – Nepotrebujem ..... Skončilo to pri tom, že si Verona zaželala Vivaldiho a Derekom pripravenú praženicu v prípade, že sa za to s ním nebude musieť vyspať ..... (s. 45)

Literáronymická grafematická iniciálová nesúvislosť literáronym *Derek* a *Verona* bola zvýraznená veľkou vzdialenosťou grafém D a V, D ako *Derek* sa nachádza na začiatku abecedy a V ako *Verona* na konci abecedy. Literáronymická grafematická iniciálová nesúvislosť zdôrazňovala neprepojiteľnosť a nezlučiteľnosť životov románových protagonistov a vyjadrovala temporálno-lokalizačnú funkciu prostredníctvom antinómickej funkcie literáronym Derek a Verona.

Mám rakovinu, – povedal Derek. Verona zostala zaskočene mlčať. Derek bol mužom, ktorého chcela najviac zo všetkých. Už od tých osemnástich. Chcela ho tak veľmi, že sa s ním bála byť. Bála sa vlastnej spokojnosti, keď bola po jeho boku. Bála sa zraniteľnosti, ktorá by ju postihla, keby sa mu odovzdala. A tak si teda Dereka odoprela ..... Nevidela ho sedem rokov a za tých sedem rokov sa nechal nezodpovedne prežrať rakovinou. Verona na Dereka zaskočene hľadela a cítila sa oklamaná životom a podvedená sama sebou. (s. 97)

Literáronymická grafematická iniciálová súvislosť – nesúvislosť je prejavom súvzťažnej a antinómickej funkcie na vyjadrenie nadväznosti – nenadväznosti a spriaznenosti – nespriaznenosti literárnych postáv. Termínom prepájajúcim všetky uvedené aspekty je

kontinuitnosť – diskontinuitnosť. Prejavom temporálno-lokalizačnej funkcie je kontinuitnosť/ diskontinuitnosť, ktorá vyjadruje súvislosť/ nesúvislosť, nadväznosť/ nenadväznosť a spriaznenosť/ nespriaznenosť literárnych postáv.

Jednomenný antroponymický systém zvyčajne spoluvytvárajú úradné a neúradné podoby oným. Jednomenný antroponymický systém v románe Mexická vlna spoluvytvárali hlavne neúradné podoby literáronym. Termín neúradné podoby literáronym zvyčajne zastrešujú: 1. familiárne onymá (podoby oným fungujúce v rodine na vyjadrenie spriaznenosti, príp. sa používajú aj v priateľskom prostredí o čosi väčších sociálnych skupín), 2. zdrobnené onymá (podoby oným fungujúce na vyjadrenie malosti či milosti), 3. prezývkové onymá (podoby oným fungujúce na vyjadrenie jazykovej zviazanosti so sociálnou skupinou, väčšinou ako sociálna jednomenná paralela dvojmenného úradného antroponymického systému), 4. živé onymá (podoby oným fungujúce v neurbánnom vidieckom prostredí na vyjadrenie dedičných neúradných aspektov mien), 5. nickové mená (podoby oným fungujúce v četovej počítačovej komunikácii na identifikáciu vzájomne neznámych osôb), 6. krycie mená (podoby oným fungujúce v komunikácii bývalej Štátnej bezpečnosti na identifikáciu spolupracovníkov napr. typu agent), príp. iné onymá neúradného typu.

Zo systému neúradných oným sa do literáronymického systému románu Mexická vlna dostali familiárne, prezývkové, nickové a krycie mená. Familiárne literáronymá tvorili: *Verona, Tereza, Henry, Tony, Bára, Sisa, Nina, Trubi, Bob, Haťo* a pod. Prezývkové literáronymá tvorili: *Zetorka*, (urológ doktor) *Bacil,* (psychiater) *Spok, Jahoda* (učiteľka literárno-dramatického odboru), *Vanilka Punková, Kenedy* (význam prezývok nebol vysvetlený). Nickové mená tvorili*: Drakozorka* (Verona), *Stranger* (Henry). Krycie meno tvorilo literáronymum *Otec* (Štátna bezpečnosť donútila podpísať spoluprácu otca Verony a Henryho vydieraním na základe skutočnosti, že mal nemanželskú dcéru Veronu).

Ak dominanty a subdominanty vertikálnej osi vytvárali jednomenné literáronymá, tak periférium vertikálnej osi dotvárali literáronymá vo forme dvojmenného antroponymického systému, ktoré označovali románové alebo reálne postavy, napr. (žiak) *Peter Koliesko, Imrich Bugár, Milan Kňažko*, príp. z dvojmenného systému fungovali priezviská spojené s titulom či občianskym oslovením: inž. plk. *Zíma*, inž. *Husár*, pán *Javorka*, Dr. *Jonáš*.

3.9.4.3. Horizontálna os plošného onymického systému románu Mexická vlna obsahovala geonymá a chrématonymá rámcujúce fungovanie antroponým. Geonymické rámcovanie má slabé kontúry. Geonymia Bratislavy je naznačená prostredníctvom názvov ulíc, námestí, mostov či hradu: *Nám. SNP, Hviezdoslavovo nám., Starý most, Hrad*. Nikde nie je exaktne naznačené, že ide o Bratislavu, hoci sa jedenkrát objavilo urbonymum Bratislava.

Zreteľnejšie sa dajú mapovať chrématonymá, ktoré naznačujú aj relatívne presnejšie rámcovanie času. Chrématonymá možno vidieť v troch líniách: do roku 1989, do roku 2000 a po roku 2000. Chrématonymá v jednotlivých obdobiach reprezentujú typické onymá pre uvedené obdobia, resp. frekventovane používané onymá v tej dobe: do roku 1989 *Goro, biely pes* (filmový seriál), *Pedro, Sevak* (žuvačky), *Dnes mám rande so svojím mestom* (pieseň), do roku 2000 *Sľúbili sme si lásku, Kde domov môj, Nad Tatrou sa blýska* (pieseň/hymna), *Posledné tango v Paríži, Noc na zemi,* po roku 2000 *Únia* (skrátená podoba Európska únia), *Óda na radosť* (hymna Európskej únie), *Matrix, Sex v meste* (filmy) a pod.

Literáronymá v románe Maxima E. Matkina Mužské interiéry

To ženy dávajú mužom pocit bezpečia, nie opačne, – povedal Gregor. – Preto aj žijú dlhšie. Sú úplné. Muži sú úplní, len keď sú spojení so ženou. Asi to súvisí ešte s tým, ako sme boli v matkinom bruchu, že potrebujeme pri sebe ten ženský princíp. Žena ten ženský princíp obsahuje, nemusí sa báť, že sama neobstojí.

(*Maxim E. Matkin: Mužské interiéry, s. 165 – 166)*

3.9.5.1. Román Maxima E. Matkina *Mužské interiéry (Bratislava: Slovart, 2007. 174 s.)* má atraktívny názov, ktorý orientuje čitateľa na vnútorný svet mužských protagonistov. Vnútorný svet mužov je však predstavený s vnútorným – často bohatším – svetom žien. Maxim E. Matkin sa zapísal do povedomia slovenskej verejnosti na začiatku 21. storočia práve vykreslením vnútorných svetov protagonistov na základe ich vzťahovej interakcie, ktorá bola zachytená autentickým a funkčným spôsobom prostredníctvom širokej škály možností slovenčiny ako národného jazyka.

Nominačný systém románu Maxima E. Matkina *Mužské interiéry* sa profiluje ako osovo štruktúrovaný systém v rámci súradníc vertikálnej a horizontálnej osi.

3.9.5.2. Vertikálna os nominačného systému je nasýtená literárnymi antroponymami a vyjadruje životné podoby osôb v spoločnosti. Dominantu vertikálnej osi tvorí trojuholník, na vrchole ktorého je *Gregor*, pričom základňu tvorí manželka *Lola* a milenka *Šeri*. Uvedený trojuholník sa predprofiloval a reprofiloval vo vzťahu k ďalším subdominantným protagonistom: Gregor s Lolou k synovi *Marekovi*, ktorého však všetci volali *Elvis*, Gregor k otcovi *Teodorovi*, Šeri k *Filipovi* a Lola ku *Karlovi* a jeho manželke *Selme*.

V románe dominuje jednomenný antroponymický systém najmä označovanie rodnými menami a prezývkami. Používanie priezvisk je okrajové a súvisí s oficiálnymi situáciami, napr. keď Elvisov kamarát Špako oslovuje Elvisovu mamu pani *Nebeská* (s. 9), keď fyzikárka napomína žiaka *Szatmáryho* (s. 61), keď sa predstavuje docentka *Neumannová* v telefóne pri rozhovore s pani *Nebeskou* (s. 140), keď si vrátnik pýta k telefónu Ing. *Nebeského* (s. 160).

Využívanie jednomenného antroponymického systému súvisí najmä s malým počtom postáv, ktorých mená sa neopakujú, a preto nie je potrebné protagonistov diferencovať dvojmenne, resp. dej románu sa odohráva hlavne mimo pracovného prostredia, a preto sa v súkromnom prostredí osoby identifikujú hlavne jednomenne. Dvojmenný úradný antroponymický systém sa používa periférne v prípadoch, keď autorovi nepostačuje jednomenné a využíva dvojmenné identifikovanie. Uvedené spresnené identifikovanie autor používa ako vyjadrenie úcty pri pomenúvaní osoby aj s titulom, napr. prof. *Teodor Nebeský* (s. 20), pri jednoznačnom identifikovaní, napr. *Anička Winterová*, keď Gregor hľadal Šeri v hypermarkete (s. 19), pri pomenúvaní spevákov z iného kultúrneho prostredia, napr. kúpila si cédečka *Joa Cockera* (s. 9), z rádia jej hrala *Norah Jones* (s. 123), príp. pri vyjadrovaní podobnosti, napr. podobá sa na *Seana Conneryho* (s. 21), druhá sa podobala na *Meg Ryan* (s. 38), blondína akoby *Britney Spears* z oko vypadla (s. 81), podobala sa na *Ornellu Muti* (s. 86), on taký tmavovlasý *Clint Eastwood* (s. 102), vraj sa podobá na *Thomasa Gottschalka* (s. 149).

Dominantnú (centrálnu) pozíciu na vertikálnej osi mali literáronymá *Gregor (Nebeský), Lola a Šeri.*

Priezvisko *Nebeský/Nebeská* označuje literáronymami troch protagonistov: *Gregora Nebeského*, jeho manželku *Lolu Nebeskú* a jeho otca *Teodora Nebeského*. Apelatívum nebeský významovo súvisí s oblohou, so sídlom bohov aj s významom – s kvalifikátorom expresívny – znamenitý, skvelý, dokonalý, krásny. Predstavenú akosť možno priradiť aj k uvádzaným hlavným postavám.

Gregor Nebeský (v texte sa označoval najmä ako *Gregor*) bol úspešný v práci, mal podnikateľského ducha, a preto sa vedel presadiť pri obchodných rokovaniach, mal dobrú intuíciu aj komplexné pracovné myslenie.

Gregor sa v hustej premávku preradil z pruhu do pruhu a rozmýšľal nad formuláciou zmluvy, ktorú ráno pripomienkoval, potom vypočítal náklady, výnosy aj možné zisky a nakoniec dumal nad svojím obchodným partnerom a jeho návrhmi zo včerajška. Vždy mu boli smiešni mudrlanti, čo so sebou vláčia najdrahšie notebooky a potom vážne pokyvujú hlavami a preklikávajú, čo im sily stačia. Takíto ľudia boli Gregorovou potravou. Neistí muži... Počítač treba mať v kancelárii a na obchody so sebou nosiť hlavu. Gregor si vedel monitor premietnuť aj na čelné sklo auta, na dosku skla aj na strop... Mal v hlave celý operačný systém. A preto sa dostal tam, kde je. (s. 47)

Gregor bol vlastne znamenitý/skvelý muž, lebo sa presadil nielen v práci, ale mal úspechy aj u žien. Mal atraktívnu manželku *Lolu* a súčasnú milenku *Šeri*, predtým *Silviu*. Meno *Gregor* je gréckeho pôvodu z grégoros s významom ostražitý čiže opatrný, obozretný,

bedlivý. Jeho ostražitosť súvisela so skrytou snahou – nikomu, nikde a nikdy neprezentovanou – vyrovnať sa otcovi a manželke.

Mala pravdu, povedal si, tá malá jašterica Silvia mala pravdu. Jeho bývalá milenka s nedoštudovanou psychológiou mu tvrdila, že celé detstvo a dospievanie bol poháňaný snahou vyrovnať sa otcovi a celú svoju dospelosť snahou vyrovnať sa vlastnej žene. A mimoriadny vzťah týchto dvoch len zvyšuje tlak na jeho ego, ktoré sa musí niekde ventilovať... (s. 22)

Lola, Gregorova žena, nebola označená úradným rodným menom. Literáronymum *Lola* môžeme považovať za prezývku. Prezývky sú sociálne podmienené podoby proprií. Literáronymum *Lola* naznačuje atraktívnosť, nezvyčajnosť až exotickosť. Taká presne bola *Lola*, krásna a ženský dokonalá. Jej hodnotami bola kvalita a rodina.

Ste krásna žena, viete to? Tak nebuďte smutná. Pekný večer prajem, závidím tomu mužovi, ktorí ho strávi s vami, – povedal mladík a kým stihla zareagovať, bol zase preč, odkorčuľoval, stratil sa v dave...
Som obrátená dovnútra, pomyslela si Lola. Všímam si hlavne syna a muža. Žijem pre nich. Gregor je obrátený von. Jeho vnútorný kruh je pre neho samozrejmosťou, tak hľadá, čo zaujímavé je tam vonku. Uniká mu, čo sa deje vnútri ... (s. 22, s. 39)

Šeri bola milenkou *Gregora (Nebeského)*. Dominuje jej jednoslovné prezývkové meno, dvojslovné úradné meno Anna Winterová sa v predstavenej podobe ani nevyskytlo, jedenkrát bola použitá podoba jej mena Anička Winterová (s. 3). *Šerino* meno sa vyskytlo aj v pôvodnej pravopisnej podobe *Cherry*. Cherry v angličtine pomenúva čerešňu, anglická výslovnosť je [čeri].

Život nie je telenovela, kde všetci hneď od začiatku vedia, ktorá postava je dobrá, ktorá zlá, kto je odsúdený na trpký koniec a komu na koniec pravú lásku posvätia pred oltárom. Každý svoj život žije, ako vie. A lásky má niekto celý peceň a niekto zbiera omrvinky. Mne sa teraz len pár omrviniek rozpúšťa na jazyku, ale majú úžasnú neopakovateľnú chuť.
Cherry (s. 77)

V románe však dominovala slovenská výslovnostná podoba *Šeri.* Nebol však vysvetlený pôvod prezývky. Ak budeme vysvetľovať význam prezývky z pravopisnej podoby, resp. aj z výslovnostnej podoby, je tu zreteľná súvislosť s anglickým apelatívnym významom. *Šeri* bola mladá a krásna, pre *Gregora* chutná ako sladká čerešňa.

Literáronymá *Gregor Nebeský, Lola (Nebeská)* a *Šeri (Anna Winterová)* plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine na základe dvojmenného antroponymického systému s použitím rodného mena

a priezviska, resp. prezývky, temporálno-lokalizačnú funkciu formou vzťahovej funkcie (literáronymum Anička) a literárnu funkciu na základe charakterizačnej funkcie.

Subdominantnú (periférnu) pozíciu zaujímali na vertikálnej osi ďalšie románové literáronymické antroponymá.

Teodor Nebeský, Gregorov otec, ako univerzitný profesor učil na lekárskej fakulte. Dosiahol najvyšší vedecko-pedagogický titul, a preto bol odborne skvelý, možno až dokonalý. S *Lolou* si dobre rozumel, tiež preferoval kvalitu a bol trochu extravagantný, napr. keď do práce prišiel v kostýme Supermana. *Gregora* napomínal v tom zmysle, aby si vážil vzťah s manželkou.

Chceš, aby ťa opustila? – Prečo sa pýtaš? – Gregor zdvihol hlavu. – Správaš sa tak. – Povedal otec. – A to ma trápi. Lebo keď stratíš Lolu, stratím ju aj ja. A ja ju mám rád. Je to jediná normálna žena v celej široko rozvetvenej rodine. (s. 21)

Gregorov otec mal aj v sebe čosi božské – ako nositeľ priezviska *Nebeský*, ale aj ako nositeľ rodného mena *Teodor,* ktoré je odvodené od gréckeho Theodoros s významom boží dar, bohom darovaný – ako lekár vedel zachrániť ľudský život. S veľkou pravdepodobnosťou zachránil život aj nedospelej opitej dievčine, keď na jeho podnet zavolali sanitku.

Minuli skupinu pätnásťročných dievčat. Jedna sedela na chodníku, ďalšie dve ju pridržiavali, zvyšné dve postávali bokom tak, aby boli mimo tenkého prúdu vypúšťaných zvratkov tej sediacej a diskutovali o tom, čo s ňou urobia. Teodor zastal, potom sa otočil a podišiel k dievčatám. – Koľko toho vypila? – spýtal sa ... Som lekár a toto sa mi nepáči ... – Máte mobil? – Áno. – Tak vytočte záchranku a dajte mi ich k telefónu. – Je to nutné? – spýtalo sa jedno z dievčat? Rodičia ju zabijú. – Tak si vyberte, – otočil sa k nej Teodor. – Buď ju zabijú rodičia, alebo to, čo má v sebe. A rozhodujte sa rýchlo... (s. 98 –100)

Lolin a Gregorov syn *Marek* (v próze ho však nikto takto nevolal a jeho oficiálne meno bolo spomenuté len so zámerom predstaviť čitateľom všetky označenia postavy) bol stabilne pomenovávaný ako *Elvis*, resp. jeho kamarát ako *Špako*. Motívy mien neboli predstavené, preto možno pri *Elvisovi* len prepokladať určitú súvislosť s Elvisom Presleym (obdiv, podobný účes či nejakú príhodu), resp. pri *Špakovi* istú súvislosť s fajčením, lebo špak je ostatok z cigarety (napr. že fajčil alebo mal nejakú príhodu s nedopalkom /ohorkom z cigarety). Šerin bývalý priateľ *Filip* mal priateľku označenú ako *Siamka,* lebo mala oči ako siamska mačka. Filipov a Siamkin kolega bol študentmi pomenovaný ako *Medvedík Haribo* resp. jednoslovne *Haribo*, lebo sa vraj podobal na Thomasa Gottschalka.

Maxim E. Matkin z troch typov najčastejších prezývok (na základe fyzických vlastností, duševných daností a príhod) najfrekventovanejšie pomenúva postavy prezývkami na základe fyzických dispozícií prostredníctvom podobnosti s nejakou herečkou, speváčkou či filmovou postavou, napr. Loline kamarátky sa podobali na herečky Ornellu Mutti a Meg Ryan.

... keď sa jej kamarátky spýtali ... Jedna vyzerala ako Ornella Mutti, ten istý úsmev, tá istá iskra, o dve triedy lepší intelekt a o tri triedy horší vkus na mužov pod svoju úroveň, vďaka čomu mala štyridsať a bola slobodná, čo sa však pri tom všetkom dá brať ako výhoda. Druhá sa podobala na Meg Ryan a rada vzbudzovala dojem, že v ničom nemá celkom jasno, čo samozrejme, absolútne nebola pravda, hlavne čo sa týka mužov a manželstva zvlášť. Bola druhýkrát vydatá a znova šťastne. Niekto sa jednoducho vie narodiť. (s. 38)

Stratégia autora pri pomenúvaní postáv menami známych osôb zo šoubiznisu tkvie v tom, že pri prvom kontakte s románovou postavou naznačí jej podobnosť so známou osobnosťou a hneď pri nasledujúcej situácii využíva rodné meno uvedenej osoby na pomenovanie románovej protagonistky.

Ornella zdvihla obočie a šla obzrieť zákusky. – A čo sa stalo s tou jeho dotyčnou? – spýtala sa Meg, ktorá nestrácala okolkami čas.(s. 39)

Podobne aj *... akoby Britney Spears z oka vypadla ... ... v svadobných šatách sa necúva! – povedala Britney* (s. 81).

Ďalšia postava má prezývkové literáronymum *slečna Marplová*.

Vyšla dáme v ústrety. Mala v sebe niečo zo slečny Marplovej z filmového spracovania ktorejsi detektívky Agathy Christie, keby sa, samozrejme slečna Marplová rozhodla vyskúšať nejaké steroidy. Táto slečna Marplová totiž vyzerala, že by Lolu vládala prehodiť cez dom, keby chcela. – Dovolil vám to niekto? – spýtala sa Marplová prísne ... . – Tento dom môže zmeniť vaše životy, – povedala slečne Marplová.(s. 57)

V texte na základe uvedeného princípu fungovali ako literáronymá prezývkové mená *Ornella, Meg* (priateľky Loly), *Britney* (pracovníčka z požičovne svadobných a spoločenských šiat), *slečna Marplová* (majiteľka domu).

Subdominantné pole literáronym dotvárali literáronymá *Selma* a *Karl*. *Karl* bol vlastne Karol, ktorý pred tridsiatmi rokmi emigroval a teraz sa vrátil ako riaditeľ slovenského zastúpenia švédskej firmy. *Selma* bola jeho manželka. Onymum *Selma* je pôvodne domáca podoba mena Anzelma (nem. Anselma), ktoré je odvodené z nem. Anselm, Anshelm

s významom božia prilba či ochrana. *Selma* však tragicky zahynula pri páde zo strechy, keď chcela naolejovať kohúta, ktorý škrípal. *Lola* sa po rozvode s *Gregorom* zblížila s *Karlom* a za neho sa aj vydala.

No vo dverách sa neobjavila Ornella, ale slečne Marplová. ... – Neruším? – spýtala sa a vhrnula dnu. – Len poďte ďalej, – povedala Lola. – Vraj ste sa znovu vydali?. – Áno, – povedala Lola. – Aké to je? – Šťastné. – Vidno to na vás. Vidno to tu na všetkom. – Ďakujem. – Videla som, že máte návštevu. – Len bývalý manžel a svokor. – Zaujímavá kombinácia. – Len pri pohľade zvonka. – Ako sa znášajú všetci tí vaši muži? – Teraz už dobre. (s. 171)

Literáronymá v subdominantných pozíciách plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu prostredníctvom národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, angličtine, nemčine a taliančine a literárnu funkciu na základe charakterizačnej funkcie.

3.9.5.3. Horizontálna os nominačného systému je napĺňaná literárnymi geonymami a chrématonymami, resp. prepojená s priestorom a spoločnosťou. Geonymický priestor nie je priamo onymicky pomenovaný. Možno ho však dedukovať z niektorých geoným a chrématoným. Bratislavskú geonymiu zastupuje len toponymum *Miletička* v spojení trhovisko *na Miletičke* (s. 106). Iné bratislavské urbanonymá typu Miletičova ul. sa tu nenachádzajú. Urbonymum *Bratislava* sa objavuje len jedenkrát v rozhovore Šeri s mamou, ktorá sa jej pýta, či naozaj musela isť za prácou až *do Bratislavy* (s. 72). Bratislavská chrématonymia je zreteľnejšie signalizovaná ako bratislavská geonymia prostredníctvom chrématoným typu *Aupark*. Názvy obchodných reťazcov dopĺňajú chrématonymá *Ikea, Billa, Tesco, Terno.* V románe Maxima E. Matkina Mužské interiéry sa reálny historický čas uvádza: spomínajú sa roky 1916 ako rok potopenia *Britannicu* (s. 97), 1933 ako rok postavenia domu otcom slečny Marplovej (s. 58) a rok 1978 ako rok, keď fúzatý blondiak spolumajiteľ predávaného domu chodil na diskotéky (s. 52). Čas sa však signalizuje aj chrématonymicky. Chrématonymický čas zreteľne signalizujú názvy obchodných reťazcov *Aupark, Ikea, Billa, Tesco, Terno*, ktoré sa na Slovensku objavili po roku 1989 v dôsledku politických a ekonomických zmien. Dominantu horizontálnej osi tvorí slovenská (bratislavská) geonymia a chrématonymia, subdominantami je neslovenská geonymia typu *Reykjavik*, ojedinele aj chrématonymia typu *Titanic*.

Literáronymá na horizontálnej osi plnili identifikačno-diferenciačnú funkciu na základe národnoreprezentačnej funkcie v slovenčine, angličtine, nemčine, švédčine a islandčine.

Literatúra

ANDRUŠKA, Peter: Literárna tvorba Slovákov z Dolnej zeme. Vydavateľstvo Odkaz, 1994.

BALLEK, L.: Ohromne jednoduchá vec ako facka a tak sa to berie. In: Silueta. Almanach autorov Stredoslovenského kraja. Zredigoval. M. Jurčo – L. Šimon. B. Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 63 – 66.

BALLEK, L.: Útek na zelenú lúku. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1967. 124 s.

BALLEK, L.: Púť červená ako ľalia. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1969. 108 s.

BALLEK, L.: Biely vrabec. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1970. 240 s.

BALLEK, L.: Južná pošta. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1974. 204 s.

BALLEK, L.: Pomocník. (Kniha o Palánku.) 1. vyd. Bratislava: Smena, 1977. 395 s. 2. vyd., 1980.

BALLEK, L.: Agáty. (Druhá kniha o Palánku.) 1. vyd. Bratislava: Smena, 1981. 557 s.

BALLEK, L.: Lesné divadlo. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1987. 392 s.

BALLEK, L.: Čudný spáč zo Slovenského raja. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990. 448 s.

BALLEK, L.: Letiace roky. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 1998. 300 s.

BALLEK, L.: Zlatý stôl (verejne v rokoch 1974 – 1999). 1. vyd. B. Bystrica: Adade, 2000. 221 s.

BALLEK, L.: Trinásty mesiac. (Sen nocí mesačných.) 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1995. 144 s.

BARTKO, L.: Mená postáv v literárnom diele G. K. Zechentera – Laskomerského. In: G. K. Zechenter – Laskomerský. Život a dielo. 1824 – 1908. Zborník materiálov z vedeckej konferencie 6. – 7. decembra 1974. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1977, s. 151 – 158.

BARTKO, L.: Mená literárnych postáv v prózach Ľudovíta Kubániho. In: Slovenská reč, roč. 48, č. 2, 1983, s. 76.

BELEJ, L. O.: Funkcionalno-stylistični možlyvosti literaturno-chudožnich ukrajinskoji literaturno-chudožnoji antroponimiji XIX – XX st. Užhorod, 1995.

BENEŠ, J.: Osobní jména v Jiráskově díle. In: Oběžník přátel českého jazyka, roč. 4, 1951, č. 20, s. 1 – 2.

BLICHA, M.: K súčasným úlohám literárnej onomastiky. In: Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. Annus XXVII. Volúmen 3. Slavistika. Onomastika a škola. Materiály zo IV. celoštátneho onomastického seminára konaného v Prešove 12. – 13. septembra 1990. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika, 1992, s. 9 – 11.

BUFFA, F.: K charakteristike vlastných mien v Kukučínových drobných prózach. In: Jazykovedné štúdie. V. K jazyku a dielu Martina Kukučína. Bratislava: 1960, s. 29 – 39.

Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: Obzor, 1993. 513 s.

Encyklopédia slovenských spisovateľov 2. zväzok. P – Ž. Bratislava: Obzor, 1984. 536 s.

Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 604 s.

GOMBALA, E.: Čierny drozd. Martin: Osveta, 1986. 88 s.

GUTSCHMIDT, K.: Interdisciplinárne postavenie literárnej onomastiky. In: X. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 13. – 15. septembra 1989. Zborník referátov. Zost. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1991, s. 203 – 208.

HABOVŠTIAK, A.: Vlastné mená vo Hviezdoslavovej epike. In: Slovenská literatúra, roč. 29, 1982, s. 135 – 149.

HABOVŠTIAK, A.: Osobné mená vo Hviezdoslavovej epike. In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Dedinky 2. – 6. júna 1980. Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ, 1983, s. 339 – 344.

HAUSENBLAS, K.: Vlastní jména v umělecké literatuře. In: Naše řeč, roč. 59, 1976, s. 1 – 2.

Historický slovník slovenského jazyka III. O – P. Bratislava: Veda, 1994. 656 s.

HLEBOVÁ, B.: Mená postáv v knihách o Palánku. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár "Onomastika a škola". Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Zost. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov – Bratislava: Pedagogická fakulta UPJŠ – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1996, s. 250 – 252.

HOCHEL, I.: Prvotina Ladislava Balleka v kontexte šesťdesiatych rokov 20. storočia a z pohľadu súčasnosti. In: Literárnovedné štúdie. II. Zred. V. Obert. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2002, s. 151–164.

HOJDAŠ, J.: Porovnávacia analýza súčasnej slovenskej a ukrajinskej literárnoumeleckej antroponymie. Dizertačná práca. Prešov: Prešovská univerzita, 2005. 112 s.

HOCHEL, I.: Ladislav Ballek. Príbeh ako princíp. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2005. 183 s.

HORÁK, G.: Charakterizačné vlastné mená v prekladoch Chevallierovho románu Clochemerle. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, roč. 12, zv. 3. Slavistika. V. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3. – 7. mája 1972). Zborník materiálov. Zost. M. Blicha – M. Majtán. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 287 – 290.

HRÚZ, P.: Hore pupkom, pupkom sveta. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1998. 151 s.

CHRENKOVÁ, E. – TANKÓ, L.: Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník. 3. dopl. a oprav. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990. 1008 s.

JAKUBÍKOVÁ, G.: Motivácia vlastných mien ako signál postáv v próze Milana Zelinu. In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Dedinky 2. – 6. júna 1980. Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ, 1983, s. 363 – 368.

JENČÍKOVÁ, E.: Vlastné mená ako aktívny činiteľ v tvorbe Vincenta Šikulu. In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Dedinky 2. – 6. júna 1980. Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ, 1983, s. 352 – 356.

JURČO, J.: Funkcia vlastného mena pri výstavbe fabuly a sujetu v románe Jána Bodeneka Zapálené srdce. In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Dedinky 2. – 6. júna 1980. Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ, 1983, s. 345 – 351.

KNAPOVÁ, M.: Funkce vlastních jmen v literárních textech. In: Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. Annus XXVII. Volúmen 3. Slavistika. Onomastika a škola. Materiály zo IV. celoštátneho onomastického seminára konaného v Prešove 12. – 13. septembra 1990. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika, 1992, s. 12 – 17.

KNAPPOVÁ, M.: O funkcích vlastních jmen v literárních textech. In: Onomastyka literacka. Olsztyn: Wyżsa skola pedagogiczna, 1993. s. 27 – 31.

KOLI, F.: Literárna antroponymia a interpretácia umeleckého textu. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár "Onomastika a škola". Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Zost. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov – Bratislava: Pedagogická fakulta UPJŠ – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1996, s. 209 – 215.

KONDAČ, P.: Onemelá izba. Novely. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc, 1983. 155 s.

KONDAČ, P.: Hrboľatá cesta. (Román.). Budapešť: Vydavateľstvo učebníc, 1984. 300 s.

KONDAČ, P.: Neskorý návrat. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc, 1986. 92 s.

KOVÁČIK, Ľ.: O literárnych postavách Ladislava Balleka. In: Slovenčinár, roč. 1, 1991, č. 2, s. 74 – 78.

KRASNOVSKÁ, E.: Sémantický príznak spoločenského zaradenia v menách postáv z diela Zuzky Zgurišky. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia. (Zemplínska šírava 20. – 24. septembra 1976). Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava: Veda, 1980, s. 267 – 271.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4. dopl. a uprav. vyd. Bratislava: Veda, 2003. 985 s.

KRIŠTOF, Š.: Osobné mená v novelách Boženy Slančíkovej - Timravy. In: Zpravodaj Místopisní komise ČSAV. X. 1969, s. 713 – 719.

KROŠLÁKOVÁ, E.: Charakteristika mien postáv v próze z veľkomoravského obdobia. In: IX. slovenská onomastická konferencia. Nitra 26. – 28. júna 1985. Zborník referátov. Zost. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1987, s. 85 – 88.

KROŠLÁKOVÁ, E.: Mená postáv v súčasnej autorskej rozprávke. In: Onomastika a škola. Materiály zo IV. celoslovenského onomastického seminára konaného v Prešove 12. – 13. 9. 1990. Red. M. Blicha. Slavistika. Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. An. XXVII. Vol. 3. Prešov, 1992, s. 18 – 23.

KROŠLÁKOVÁ, E.: Onymia v diele Ladislava Ťažkého Márie a Magdalény. In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19. – 20. mája 1994. Zborník referátov. Bratislava – Nitra: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická, 1994, s. 170 – 174.

KROŠLÁKOVÁ, E.: Onymia v Živote Metoda. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár "Onomastika a škola". Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Zost. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov – Bratislava: Pedagogická fakulta UPJŠ – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1996, s. 243 – 249.

KUBA, L.: Vlastní jména v lidové písni vojenské. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia. (Zemplínska šírava 20. – 24. septembra 1976). Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava: Veda, 1980, s. 273 – 276.

KUKUČÍN, M.: Dielo IV. 1. vyd. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958. 455 s.

KUKUČÍN, M.: Dielo II. 2. vyd. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961. 337 s.

KUKUČÍN, M.: Výber II. 1. vyd. Bratislava: Tatran, 1980. 453 s.

KUKUČÍN, M.: Keď báčik z Chochoľova umrie... Bratislava: Tatran, 1983. 373 s.

KUZMÍKOVÁ, J.: František Švantner (V zákulisí naturizmu). Bratislava: Veda, 2000. 208 s.

KUZMÍKOVÁ, J.: Bergsonovská fraktálnosť v Švantnerovom románe Život bez konca. In: Romboid, roč. XLI, 2006, č. 8, s. 9 – 15.

Ladislav Ballek – prozaik, publicista a esejista. Zost. P. Odaloš. B. Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2002. 26 s.

Literatúra pre 1. ročník gymnázií a 1. ročník SOŠ. Bratislava: SPN, 1980. 232 s.

Literatúra pre 2. ročník gymnázií a 2. ročník SOŠ. Bratislava: SPN, 1976. 168 s.

MAJTÁN, M.: Prezývky v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Slovenská reč, roč. 36, 1971, s. 305 – 312.

MAJTÁN, M.: Ľudové pomenúvanie osôb v literárnom diele Boženy Slančíkovej - Timravy. In: Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. XI. – 6. XI. 1970. Zost. V. Blanár. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, 1972. s. 170 – 180.

MAJTÁN, M.: Mená literárnych postáv a satira Jána Chalupku. In: Slovenská reč, roč. 37, 1972, s. 290 – 295.

MAJTÁN, M.: Ako sa volal Rázusov Maroško. In: Kultúra slova, roč. 5, 1972, s. 219 – 221.

MAJTÁN, M.: Krstné mená postáv v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Bratislava: Veda, 1974, s. 247 – 254.

MAJTÁN, M.: Ako vznikli vlastné mená v próze Majka Tárajka. In: Slovenská reč, roč. 40, 1975, s. 148 – 151.

MAJTÁN, M.: Toponymia v prózach slovenských realistov 19. storočia. In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Bratislava: Veda , 1977, s. 175 – 183.

MAJTÁN, M.: Mená rozprávkových hrdinov typu Lomidrevo. In: Kultúra slova, roč. 14, 1980, s. 104 – 107.

MAJTÁN, M.: Zdroje, tvorenie a spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien. In: Slovenská reč, roč. 48, 1983, s. 71 – 75.

MAJTÁN, M.: Spoločenské pôsobenie literárnych vlastných mien. In: Onomastika jako společenská věda. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference 18. – 20. 5. 1982 v Trojanovicích. Acta Facultatis Paedagogicae Ostraviensis. Series D – 19 – 86. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983, s. 150 – 155.

MAJTÁN, M.: Literárna onomastika a vysoké školy. In: Onomastika a škola. Zv. I. Onomastika jako společenská věda ve výuce a školské praxi. Sborník přednášek z 1. celostátního semináře 9. – 10. října 1984. Hradec Králové: Pedagogická fakulta, 1984, s. 78 – 85.

MAJTÁN, M.: Vlastné mená v románoch Františka Hečku. In: Slovenská reč, roč. 49, 1984, s. 156 – 161.

MAJTÁN, M. – POVAŽAJ, M.: Meno pre naše dieťa. 2. vyd. Bratislava: Obzor, 1985. 200 s.

MAJTÁNOVÁ, M.: Vlastní jména osob v Národních báchorkách a pověstech Boženy Němcové. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, roč. 12, 1971, s. 377 – 388.

MAJTÁNOVÁ, M.: Jména postav ve slovenských pohádkách Boženy Němcové. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, roč. 13, 1972, s. 391 – 397.

MAJTÁNOVÁ, M.: Charakteristika jmen postav ve slovenských pohádkách Boženy Němcové. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, roč. 12, zv. 3. Slavistika. V. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3. – 7. mája 1972). Zborník materiálov. Zost. M. Blicha – M. Majtán. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 291 – 293.

MATEJČÍK, J.: Onymia v Jarošovej Tisícročnej včele. In: Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. Annus XXVII. Volúmen 3. Slavistika. Onomastika a škola. Materiály zo IV. celoštátneho onomastického seminára konaného v Prešove 12. – 13. septembra 1990. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika, 1992, s. 52 – 61.

MATKIN, M. E.: Polnočný denník. Bratislava: Slovart, 2002. 175 s.

MATKIN, M. E.: Láska je chyba v programe. Bratislava: Slovart, 2004. 184 s.

MATKIN, M. E.: Mexická vlna. Bratislava: Slovart, 2005. 182 s.

MATKIN, M. E.: Mužské interiéry. Bratislava: Slovart, 2007. 174 s.

MATKIN, M. E.: Aj ja teba. Bratislava: Slovart, 2010. 204 s.
MATKIN, M. E.: Nie na ústa. Bratislava: Slovart, 2011. 165 s.
MATKIN, M. E.: Žiadne prudké pohyby. Bratislava: Slovart, 2012. 181 s.
MIKULA, V. a kol.: Slovník slovenských spisovateľov. Praha: Libri, 1999. 526 s.
MURÁRIKOVÁ, L.: Literáronymá v tvorbe Františka Švantnera. Bakalárska práca. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2011. 51 s.
Nemecko-slovenský slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986. 968 s.
MAŠKOVÁ, A. G.: Slovackij naturizm. Moskva: Izdateľstvo Moskovskogo universitete, 2005. 248 s.
NEMČOKOVÁ, O.: Z problematiky mien vo zvieracej autorskej rozprávke. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár "Onomastika a škola". Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Zost. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov – Bratislava: Pedagogická fakulta UPJŠ – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1996, s. 253 – 256.
ODALOŠ, P.: Vlastné mená v šlabikári a čítankách 1. – 4. ročníka ZŠ. In: Onomastika a škola. Materiály zo IV. celoslovenského onomastického seminára konaného v Prešove 12. – 13. 9. 1990. Red. M. Blicha. Slavistika. Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. An. XXVII. Vol. 3. Prešov, 1992, s. 25 – 34.
ODALOŠ, P. (2003 a): Literáronymá v Ballekovej próze 60. rokov. In: Zborník z vedeckej konferencie Literárne tradície B. Bystrice 60. roky 20. storočia. Banská Bystrica 20. marca 2002. Edit. P. Odaloš – J. Lomenčík. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2003. s. 43 – 57.
ODALOŠ, P. (2003 b): Literáronymá v Ballekovej próze Biely vrabec. In: Vlastné meno v komunikácii. In: 15. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 6. – 7. septembra 2002. Zborník referátov. Zost. P. Žigo – M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2003, s. 307 – 314.
ODALOŠ, P. (2003 c): Ballekova onymia. In: Literárne dielo Ladislava Balleka. Zborník z literárnovednej konferencie uskutočnenej 23. októbra 2002. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2003, s. 78 – 87.
ODALOŠ, P. (2005): Literáronymá Ballekovho Denníka lekárnika Eugena Filadelfiho. In: Západoslovanské jazyky v 21. století. 2. Editorky J. Svobodová – D. Svobodová – E. Höflerová. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravskej univerzity, 2005, s. 103 – 110.
ODALOŠ, P. (2006 a): Literáronymá v Ballekovom Pomocníkovi. In: Literárne tradície Banskej Bystrice II. (70. roky 20. storočia). Regionálna kultúra v školskej praxi z aspektu literárnovedného a literárnodidaktického, lingvistického a lingvodidaktického, so zameraním na slovesnú tvorbu druhej polovice 20. storočia autorov žijúcich v regióne B. Bystrice. B. Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2006, s. 38 – 45.
ODALOŠ, P. (2006 b): Literáronymá v Ballekovom Lesnom divadlo. In: Acta onomastica. Věnováno k sedmdesátým narozeninám PhDr. Miloslavy Knappové, CSc. Ročník XLVII. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2006, s. 358 – 365.
ODALOŠ, P. (2007 a): Literáronymá Ballekovho palánskeho obdobia. In: Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie. Zost. M. Považaj – P. Žigo. Bratislava: Veda, 2007, s. 252 – 258.
ODALOŠ, P. (2007 b): Literáronymá v Ballekových reflexiách „Letiace roky“. In: Nowe nazvy własne, nowe tendencie badawcze. Zost. A. Cieślikowa – B. Czopek-Kopciuch – K. Skowronek. Kraków: Pandit, 2007, s. 611 – 616.
ODALOŠ, P. (2007 c): Ballekova publicistika versus vlastné meno. In: Co všechno slovo znamená. Sborník příspěvků věnovaných profesorce PhDr. Marii Čechové, DrSc. Red.

D. Moldanová – M. Balowski. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelistu Purkyně, 2007, s. 251 – 256.

ODALOŠ, P. (2008 a): Literárne vlastné mená v prozaickom diele Pavla Kondača. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. Štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba, 17. – 18. októbra 2007. Red. A. Uhrinová – A. J. Tóth. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 297 – 302.

ODALOŠ, P. (2008 b): Status, funkcie a systémy literárnych vlastných mien. In: Onomastika a škola 8. Sborník z Celostátního onomastického semináře s mezinárodní účastí Onomastika a škola 8 konaného v Hradci Králové 23. – 24. ledna 2008. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008, s. 29 – 36.

ODALOŠ, P. (2009 a): Spoločenská determinácia literáronym v slovenskom literárnom vývine. In: Studia Slovakistika 9. Onomastika. Antroponomastika. Užhorod: Užhorodská národná univerzita, 2009, s. 303 – 310.

ODALOŠ, P. (2009 b): Literáronymá v diele Maxima E. Matkina Polnočný denník. In: Ty, já a oni v jazyce a v literatuře. Sborník z mezinárodní konference pořádané katedrou bohemistiky PF UJEP v Ústí nad Labem ve dnech 2. – 4. září 2008. 1. díl – část jazykovědná. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelistu Purkyně, 2009, s. 293 – 296.

ODALOŠ, P. (2009 c): Literáronymá v Ballekovom Čudnom spáčovi zo Slovenského raja. In: Języki zachodniosłowiańskie w XXI wieku. Tom 3. Współczesne języki słowiańske. Red. O. Wolińska – M. Szymczak-Rozlach. Katowice – Banská Bystrica – Ostrava: Uniwersytet Śląski – Univerzita Mateja Bela – Ostravská univerzita, 2009 s. 163 – 174.

ODALOŠ, P. (2009 d): Ballekove lesné literáronymá. In: Literárne tradície Banskej Bystrice (80. roky 20. storočia). Zborník z vedeckej konferencie Banská Bystrica 29. marca 2006. Zost. J. Lomenčík. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela – Štátna vedecká knižnica – Literárne a hudobné múzeum v Banskej Bystrici – Spolok slovenských spisovateľov, 2009, s. 91 – 96.

ODALOŠ, P. (2010 a): Literáronymá v Ballekových reflexiách Zlatý stôl. In: Lexika slovenskej onymie. Zborník materiálov zo 17. slovenskej onomastickej konferencie. Trnava 12. – 14. 9. 2007. Zost. J. Hladký – I. Valentová. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied – Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2010, s. 392 – 398.

ODALOŠ, P. (2010 b): Literáronymá v próze Maxima E. Matkina Láska je chyba v programe. In. Onomastyka. Nazwy własne a społeczeństwo. Tom 2. Red. R. Łobodzińska. Łask: Oficyna Wydawnicza Leksem, 2010, s. 511 – 518.

ODALOŠ, P. (2010 c): Literárne vlastné mená v románe Maxima E. Matkina Mexická vlna. In: Mnohotvárnost a specifickost onomastiky. IV. česká onomastická konference. Ostrava 15. – 17. září 2009. Sborník příspěvků. Zost. J. David – M. Čornejová – M. Harvalík. Ostrava: Ostravská univerzita, 2010, s. 373 – 380.

ODALOŠ, P. (2010 d): Onymický model tvorby Ladislava Balleka. In: Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie. Zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 23. – 24. 9. 2010 v Banskej Bystrici. Editorka J. Klincková. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2010, s. 115 – 122.

ODALOŠ, P. (2010 e): Čas a priestor v onymii Pavla Hrúza. In: Minulost, přítomnost a budoucnost v jazyce a literatuře. Sborník z mezinárodní konference pořádané Katedrou bohemistiky PF UJEP v Ústí nad Labem ve dnech 1.-3. září 2010. 1. díl – část jazykovědná. Ústí nad Labem: UJEP, 2010, s. 208 – 214.

ODALOŠ, P. (2011 a): Literárne vlastné mená v románe Maxima E. Matkina Mužské interiéry. In: Usta ad Albim Bohemica, ročník XI., číslo 1. Jazyky v Evrope a Evropa v jazycích. Ústí nad Labem: UJEP, 2011, s. 211 – 222.

ODALOŠ, P. (2011 b): Literárne vlastné mená v románe Františka Švantnera Nevesta hôľ. In: Svět kreslený obrazem. Ved. red. M. Balowski – M. Hádková. Ústí nad Labem: UJEP, 2011, s. 309 – 319.

ODALOŠ, P. (2011c): Literáronymá druhého (palánskeho) obdobia tvorby Ladislava Balleka. In: Romanoslavica, Vol. XLVII nr. 4. Volum dedicat de-a 80-a aniversări a profesorului Corneliu Barboricã. Bucureşti: Universitatea din Bucureşti, 2011, s. 87 – 115.

ODALOŠ, P. (2011d): Dynamika chrématonymie ako faktor dynamizácie onymie. In: Chrematonymia jako fenomen współczesności. Red. M. Biolik – J. Duma. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego v Olsztynie, 2011, s. 347 – 356.

ODALOŠ, P.: Literárne vlastné mená v básnickej zbierke Eduarda Gombalu Čierny drozd. In: Disputationes scientificae Universitatis Catholicae in Ružomberok, roč. 12, 2012, č. 1/A, s. 133 – 143.

ODALOŠ, P.: Literárne vlastné mená v diele Martina Kukučína. In: Človek a jeho jazyk. Smolenice 20. – 22. januára 2010, medzinárodná konferencia venovaná 90. výročiu narodenia profesora Jána Horeckého. Bratislava, 2012 (v tlači).

ODALOŠ, P.: Literáronymá v románe Františka Švantnera Život bez konca. In: František Švanter. Život a dielo. Zost. J. Kuzmíková. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 2012, s. 94–111.

Onomastyka literacka. Olsztyn: Wyżsa skola pedagogiczna, 1993. 395 s.

PALKOVIČ, K.: Slovanské mená u Jána Hollého. In: Kultúra slova, roč. 4, 1970, s. 108 – 111.

PALKOVIČ, K.: Antické mená v prekladoch Jána Hollého. In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Dedinky 2. – 6. júna 1980. Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ, 1983, s. 369 – 374.

PASTYŘÍK, S.: Vlastní jména v literatuře a škola. Hradec Králové: Vysoká škola pedagogická, 2000. 111 s.

PROCHÁZKOVÁ, Ž.: Problémy metodologie literární onomastiky. In: Varia XVII. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove – Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2009, s. 142 – 144.

PIŠÚT, M. a kol: Dejiny slovenskej literatúry. Bratislava: Obzor 1984. 902 s.

RECZEK, S.: O nazwiskach bohaterów komedii polskiej XVIII. vieka. In: Pamiętnik Literacki, roč. 44, 1963, s. 401 – 416.

RUŠČÁK, F.: Fungovanie osobných rodných mien vo fejtónoch. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia. (Zemplínska šírava 20. – 24. septembra 1976). Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava: Veda, 1980, s. 277 – 278.

RUŠČÁK, F.: Štylistické príznaky vlastných mien. In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Dedinky 2. – 6. júna 1980. Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ, 1983, s. 333 – 338.

Slovník literární teorie. Red. S. Vlašín. Praha: Československý spisovatel, 1977. 472 s.

Slovník slovenských nárečí. I. A – K. Bratislava: Veda, 1994. 936 s.

Slovník slovenských nárečí II. L – P. Bratislava: Veda, 2006. 1066 s.

Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia. 1. vyd. Bratislava – Martin: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov – Slovenská národná knižnica, 2001. 527 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka A – G. Bratislava: Veda, 2006. 1134 s.

Slowiańska onomastyka. Encyklopedia. Tom I. Warzawa – Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 2002. 535 s.

Slowiańska onomastyka. Encyklopedia. Tom II. Warzawa – Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 2003. 616 s.

STANISLAVOVÁ, Z.: Funkcia pomenovania postáv v autorskej rozprávke Ľubomíra Feldeka. In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banska Bystrica – Prešov (Dedinky) 2. – 6. juna 1980. Zborník materiálov. Zostavil M. Majtan. Prešov: Pedagogicka fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafarika v Košiciach 1983, s. 357 – 362.

STANISLAVOVÁ, Z.: Vlastné meno v štylizovanom literárnom diele. In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19. – 20. mája 1994. Zborník referátov. Bratislava – Nitra: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická, 1994, s. 170 – 174.

STAŠKOVÁ, A.: Vlastné mená vo východoslovenských ľudových piesňach. In: Onomastika jako společenská věda. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference 18. – 20. 5. 1982 v Trojanovicích. Acta Facultatis Paedagogicae Ostraviensis. Series D – 19 – 86. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983, s. 160 – 168.

STAŠKOVÁ, A.: Onymia Vinného v ľudovej slovesnosti. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár "Onomastika a škola". Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Zost. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov – Bratislava: Pedagogická fakulta UPJŠ – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1996, s. 257 – 261.

ŠRÁMEK, R.: Slovník vlastních jmen slovanské lidové slovesnosti. In: Onomastika literacka. Red. M. Biolik. Olsztyn: Wyżsa szkoła pedagogiczna w Olsztyne, 1993, s. 293 – 301.

ŠTEVČEK, J.: Baladická tvorba Františka Švantera. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1962. 224 s.

ŠÚTOVEC, M.: Mýtus a dejiny v próze naturizmu. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2005. 248 s.

ŠVANTNER, F.: I. Novely. Bratislava: Tatran, 1979. 612 s.

ŠVANTNER, F.: II. Život bez konca. Bratislava: Tatran, 1979. 952 s.

ZAJACOVÁ, K.: Literáronymá v romantickej literatúre. Magisterská práca. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2011. 60 s.

Zborník Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. Annus XXVII. Volúmen 3. Slavistika. Onomastika a škola. Materiály zo IV. celoštátneho onomastického seminára konaného v Prešove 12. – 13. septembra 1990. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika, 1992.

ŽEMBEROVÁ, V.: Kompozícia a osobné meno postavy v próze Jána Johanidesa. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár "Onomastika a škola". Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Zost. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov – Bratislava: Pedagogická fakulta UPJŠ – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1996, s. 216 – 221.

LITERÁRONYMÁ V SLOVENSKEJ LITERATÚRE

Autor:

Prof. PaedDr. Pavol Odaloš, CSc., Dr. h. c.

Recenzenti:

Prof. PhDr. Ľubomír Belej, DrSc.

Prof. PaedDr. Ľubomír Kralčák, PhD.

Vydavateľ: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Vydanie: prvé, 162 s.

Rok: 2012

Náklad: 100 ks

Formát A/5

Obálka: doc. PaedDr. Jaroslav Uhel, PhD.

Desktop Publishing: Pavol Odaloš

Tlač: BRATIA SABOVCI, s. r. o., Zvolen

ISBN: 978-80-557-0394-7

Kontaktné údaje o autorovi:
Prof. PaedDr. Pavol Odaloš, CSc., Dr. h. c.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika
Pavol.Odalos@umb.sk